

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

1986/3.

XX.

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

-
- 1 Baranyi Ferenc: Magán-, Kék madár – zöld fák (vers)
3 Konczek József: Kígyóbeszéd (novella)
9 Bódi Tóth Elemér: Pacsirta (vers)
Vaderna József: Metamorfózis (vers)
10 Tamás István: Szeptember szonettek IX. (vers)
Szepesi József: Portrék (vers)
12 Erdős István: Pénz, pénz, pénz! (novella)
16 Németh Miklós Attila versei

VALÓSÁG ·

- 17 Andrassew Iván–Pál János: Prolilét-ra (szociográfia)
23 Ács Zoltán: Felépül végre a házunk? (interjú)
32 Hortobágyi Zoltán: A Palócföld megkérdezte Gressai Sándort. . .

ABLAK

- 34 Mai szlovák költők versei (Tóth László bevezetője és fordításai)

MŰHELY

- 44 Tandori Dezső / Zalán Tibor; Zalán Tibor / Tandori Dezső
63 Petrőczy Éva: Napló helyett I.

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

- 67 Szentí Tibor: Parasztvallomások (Romsics Ignác)

ÉLŐ MŰLT

- 69 Az utolsó nógrádi nagyasszony

MÉRLEGEN

- 82 Vidéki Magyarország (Laczkó Pál)
84 Az ének megmarad (Bezzeg János és Endrődi Szabó Ernő)
92 Banos János: Látélet (Alföldy Jenő)
95 Ószabó István: A vak génusz (Magyar József)

Magán-

A magánoknak nem könnyű a sorsa,
a gondtalant akárhogy tettetik:
a hatóságoknak megannyi borsó
csak magán-orr alá törettetik.

Irigyli őt a vékonypénczű állam,
no és a vastag arcbőrű tömeg,
s mivel szegény amúgy sem makulátlan:
mindkettőt szemlesütve vágja meg.

S e szorongást nehéz viselni így, ha
kamrája telve is: nagyon levert,
jobb a kuldúsnak, hisz az alamizsna
adómentes volt mindig is ehelyt.

Így nem merek kisvállalkozni én sem –
s megtollasodni sem fogok soha.

Álmaimat csalán közé vetélem,
hisz mind odavaló, nem máshova.

Továbbra is a holdat bámulom hát
s vonzódom ahhoz, ami nem taszít,
az ország egyszer rám is bízta gondját –
de ez ma már egy öltést sem . . . ér.

Kék madár — zöld fák

(Kassai Franciskának)

A mesebeli madarat
elfogjuk olykor, hogy utána
úgy dönthessünk: legyen szabad.
S szorosan az ablakhoz állva
ercszjük el a messzi ég
felé, mely húzza ismerősen –
s akkor a madár színe kék.
Csak akkor. Mindig eltűnőben.
Nincs más, csak ez a pillanat,
mely tollait kézzel befújja,
hiszen pihén átszalad
a sugárzó mennybolt azúrja
és hiheti, hogy élni szép:
van Kék Madár, mely visszaszállhat!
S engedek én is kicsikét
az illúzió igazának,
hisz' ez a szárnyalás visz el
a boldogsághoz, mert iránya
cikk-cakkos, tört íveivel
ráröpteti szemünk a fákra
s meglátjuk végre a csodát,
mit addig is kínált az ablak:
zöldelnek, zöldelnek a fák!
S ez hihetőbb örömet adhat.

Kígyóbeszéd

(de szokták mondani angyali üdvözlének is)

...elnézést kérek, amiért megzavarom csendes pihenése közben, mindössze annyit kérek, engedje meg nekem, hogy kicsit megszáritkozzam, mert valahogy hideg most a víz, pedig ilyenkor, délután, egész nyáron át, a legjobb fürdeni való idő volt, persze, ez már nem a nyár, őszbe hajlik az idő, és ilyenkor olyan tűnődésre késztető, elgondolkodtató a táj, mintha kiélesültebben lehetne talán érzékelni mindent. Talán véletlen volt, talán egy kicsit én is akartam, hogy arról a vitorlásról ott, ni, amelyik most kerül a nádas takarásába, én valahogyan a vízbe estem, és mivel a hajó elment, én erre felé irányítottam karcsapásaimat, ha pontos akarok lenni, nem tudtam, hogy itt önt fogom találni, amint lehunyt szemmel napozik ebben a nádszékben, honnan is tudhattam volna, hiszen nem ismertem, s azt sem tudnám megmondani, mi húzott, mi vonzott éppen erre a part-részre, bármelyik magánnyaraló partsávjánál a partra juthattam volna, de most már egyre inkább úgy tűnik nekem, hogy valami ösztönös oka volt, valami érzés, valami vonzódás, igen, nem tudom, volt-e már úgy velem, hogy csak elindul valamerre, nem is tudja, miért, de érzi, hogy az jó, és akkor valóban várja valami vagy valaki, s akkor már abban is bizonyos lehet, hogy éppen miatta történt. Én talán éreztem is, hogy ön mintha hívott volna engem. Nézze, én tisztában vagyok azzal, hogy ha bárki is meglát bennünket, nem keltünk feltűnést, hiszen csupán beszélgető két embernek látszunk, holott meg fogja látni, itt egészen másról van szó, mert most, hogy így megláttam, valami úgy megragadott engem, s egyre úgy érzem, hogy létrejött közöttünk valami szokatlanul érdekes, azt hiszem, jó ez, ön mintha még nem tudná, mintha küzdene ellene, holott akarta, ám én azon leszek, hogy jó is legyen. Mondom, én már érzem a kettőnkben meglevő közös akaratot, és ön megbízhatóan fekszik ebben a nádszékben és derekának hajlási iránya nélkül biztosan szegényebb volna ez az árnyékosodó délután.

Kifejezhetetlen kényszerítés szorít, hogy beszéljek önhöz. Nem önnel, mert ez a kényszer már ezen a ponton túljutott, mintegy annyira felhalmozódott bennem a beszélő, hogy önhöz kell beszélnem. Tudnom, éreznem, azt, hogy hallgat engem, de úgy volna jó, hogy ez ne zavarja önt. Talán, ha lehunyná szemét. Azért volna jó, mert akkor úgy tehetünk, mintha ön aludna, s kérem, ne is mosolyogjon, hanem nagyon ügyesen, az elhítetés legfelső fokán tegyen úgy, mintha nem is hallaná, amit mondok. Szélsőséges érzékenységgem készítem rá, hogy ezt kérjem öntől. Ugyanis szeretném elérni, hogy önt ne zavarja az, amit mondok, tehát, ha úgy teszünk, mintha nem is hallaná a szavaimat, bizonyos gyengéd izgatottsága lesz a beszédhelyzetnek, hiszen bizvást érezhetem úgy, hogy ön mégis hallgat rám, ámde ön bármikor amögé a tudat mögé menekülhet, hogy

hiszen nem is hallja, amit mondok. Erre önnek is nagy szüksége van, mert amit mondani akarok, az nagyon érdeklí önt, de, ha nem teremtjük meg a kielégítő feltételeket az ön nyugalma számára, vagyis, ha úgy érzi, hogy valaki vagy valakik, akik idenéznek, idehallgatóznak, később tudhatják majd, hogy hallotta a beszédemet, ez talán zavarná önt. S meglehet, hogy előltti kényelmetlen érzésétől vezetettve félbeszakít engem, és ez nagyon rossz lenne mindkettőnknek. Nekem azért, mert nem mondhatom végig, amit szeretnék, önnek pedig azért, mert zavarni fogja egy befejezetlen helyzet disszonanciája. És ez, ugye, elkerülhető, ha megengedi, hogy körültekintő figyelmességünk eredményeként ez a kvázi beszélgetés-hallgatás kialakulhasson. Engem jólesően izgat is, hogy nem lehet elmonde biztos, figyel-e rám, hiszen ha rokonszenvét váltom ki azzal, amit elmondok majd, akkor végül saját akaratából vállalhatja, hogy hallotta-e. És engem az életet most, hogy nagyon hiszek benne, ha végighallgatott, be fogja vallani, hogy nemcsak hallott mindent, hanem a rokonszenvét is sikerül elnyernem. Bevallhatom, az sem fog nagyon kétségbe ejteni, ha nem akar emlékezni majd arra, amit hallott, hiszen ez az ön joga, és amennyiben úgy dönt, hogy nem hallott semmit, akkor ezt is kifejezheti, látja, máris kinyitottuk két irányba ezt a helyzetet. Igaz, van még egy lehetősége, ez az, mintha álomnak fogná fel, nos, az sem baj, ha nem avat bizalmába, hogy elfogadta szavaimat, akkor úgy jutott a titok birtokába, hogy nem közli velem, ugye, ám ha mégis úgy gondolja, hogy közli velem, megértette, amit hallott, ez is jó. Érdekes, hogy egyik változat sem jobb vagy rosszabb a másiknál, hiszen az én személyes érdekem, érdekelttségem, hogy úgy mondjam, az elmondáson túl már semmire nem terjed ki, az én érdekelttségem, sőt feszítő szükségletem, hogy elmondjam, amit el kell mondanom. Végül hiába fog megkérdezni, nem tudok semmi többet mondani majd, így hát az, hogy kinyilvánítja-e azt, miszerint elfogadta, felfogta szavaimat, vagy nem szól semmit, ez valójában teljesen mindegy, hiszen a küldetésem az elmondással véget ér. Ezért láthatja is, hogy mindaz, amit az imént mondtam – nem önnel, hanem önhöz kell beszélnem – mennyire igaz.

Így, ilyen nyugodtan, egyenletes lélegzéssel, ebben az oldott, félig fekvő, félig ülő testhelyzetben, azt hiszem a legjobban megvalósulhat mindaz, amire most szükség van. Még valamit szeretnék kérni, de ezt kérem, hogy nagyon-nagyon komolyan fogja fel, és ne keressen benne semmi felületi szándékot. Ez nagyon jó volna, ha megtörténhetne, mert ezáltal létrejönne egy olyan helyzet, amelyik még pontosabb fogalmazásra tudna engem készíteni, mintegy hozzásegítene, hogy a legjobban mondhassak el valamit. Ugye, nem nagyon feltűnő, ha egy ifjú nő fedetlen kebellet napozik. Ha nem okozna ez nagy gondot, és megoldhatnám a kötőjét, sokat segítene nekem. Úgy, nagyon köszönöm, hogy nem válaszol, szinte valóban alszik, tehát máris segített az előbbi kérésem teljesítésével, de most még csak ezt kérem. Ugye, ugye, az ön beleegyezésével történik ez, hogy most megoldom a melltartó kötőjét, ugye, azért tud róla, hogy ez történik, mintha talán álmodná csak, de nem veszélyes ez a dolog. Most nagy örömet érzek, hogy sikerült kialakítani a pontosabb fogalmazáshoz szükséges helyzetet, amely úgy tűnik, számomra a fontos, pedig magának a dolognak van rá szüksége, hiszen én, csakúgy, mint ön is, egy bizonyos

dolognak a szolgálatában vagyunk most így, és egyáltalán nem valami közhelyszerű csalárdság készítetett rá, hogy segítséget kérjem őszinte és emberien bizalmas nyíltságának ilyen kifejezésére. Ez a bizalom nagyon szükséges nekem és önnek is, mondom, végső soron ennek a dolognak, amelyért most így vagyunk.

Ez a dolog, ez a titok valamire, az egészre vonatkozik, és ez az egész nagyon nehezen közelíthető meg, nagyon nehéz volna pontosan leírni, ábrázolni, megmutatni, úgy hogy amennyiben valamilyen formában vállalni fogja majd mindannak sejtelmes értését, amiről beszélek, először is azt kell tudnia, hogy csak nagyon kis része az egésznek, a teljesen kifejeződő egésznek. Ez egy bizonyos törvényszerűség, amely történik akkor is, ha nem vesszük tudomásul, ha más és más magyarázatokkal látjuk el, ám hiába nem vesszük róla tudomást, hiába magyarázzuk máshogyan, mint ami az igaza, a lényege, ez rajta nem változtat. Ez ugyanis sokkal erősebb nálunk, de nem valami kényszerítés által, jöhet ebben az én kényszerítésemben, hogy róla kell beszélnem, mégis valamilyen módon kifejeződik a szükségszerűség, hogy birtokba vevődjék. És ennek a birtokba vevődésnek jó engedelmeskedni. Olyan, mintha szomjas volna az ember, és oltaná a szomját, tehát, hogy úgy mondjam, nem fájdalommal kényszerít, hanem valami jónak az ígéretével készítet a vele való foglalkozásra, azoknak a lehetségesnek gondolt utaknak a végigkövetésére, amelyek által úgy vélhetjük, hogy feltárul a dolog magyarázata.

Ez magának a dolognak a lényege, hogy fel akar tárulni, ámde csak akkor lehet feltárnom, ha így maradunk.

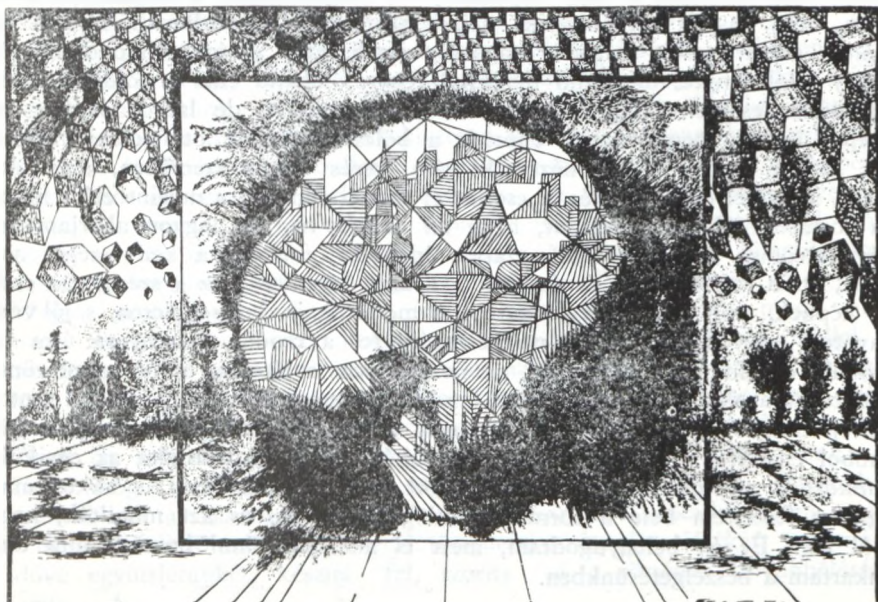
Azt reméltem, hogy kérésem teljesítése után könnyen áttérhetünk arra, amiről beszélnem kellene, de ne higgye, hogy az olyan könnyű számomra. Mondhatná magában, hogy én már elég sokat beszéltem, de azon túl, hogy lehunyt félmargarétaival, lüktető meleg keblével itt fekszik előttem, voltaképpen még nem történt semmi sem. Ne higgye, hogy így van. Látja, annyi máris bizonyos, hogy látszólag befejezetlen gondolataim mindegyre vissza-visszatérnek valamiféle titoknak az emlegetésére, bizonyos körkörös rendszer szerint, s abban, ami történt, talán fontosabb ennek a bizonyos haladási iránynak, ennek a lüktető vissza-visszatérésnek, ennek a pulzáló ritmikának a megléte, ez a mindkettőnk uraló érdekes állapot, amelyben valamiképpen egészen más érzékekkel tekinthetünk mindenre, ami körülvesz bennünket. Van ebben bizonyos felfokozottság, valami feszültség, de biztonságot adó közelség is, megtartó közös izgatottság, amelynek, hogy úgy mondjam, pallérozott, lassú átmenetei vannak a még jobban kifejlődő izgalomhoz, ám ez mintegy belőlünk éled, erősödik, veszi birtokába egész lényünket, s valami kínzó szükség fogalmazódik meg benne, ne féljen, nem baj, hogy nem tudja, mi is ez, cél lesz, és jó mindkettőnknek, hogy bennem egyre inkább megvilágosodik, miről van szó. Bár mind-csak így, közben világosodik meg bennem is, az ön segítségével, amelybe így beavatódunk, s ennek során már én érzem is, hogy a közelségünk annyira belsővé teszi ezt a beszélgetésünket, szinte folytat egymásban bennünket, önmagunkat egynek érzékeljük valamivel, ami eddig kívülvaló volt, s ebben teljes odaadással, valamiféle alázattal vagyunk jelen, mintha lelkes egygyéválással, lelkes azonossággal szolgálnánk valamit, ám az, hogy egymást, ez nem pontos, mert egymásban önmagunkat, ám ezzel

talán valami egészen mást is, nem gondolja, ugye, ugye, mert ez kettőnkben, külön-külön nem jöhetett volna létre, így van-e?, mintha az életem volna ez, amit most átélek, és érdekes, más valakivel együtt, erről a mástól immár lefoszlik az a képzet, hogy nem-én, hogy ő, mert én vagyok ez a te is, ugye, így érzed már, nem? nem még? várjal kicsikét, így, így, majd mindjárt, ha átadod magad te is ennek, ugye? ugye? kezdődik már ugye? most csak szépen, nyugodtan, de az életünk ritmusát nem feladva, legyünk csak így, így, így, jó, jól van, gyere velem, ne maradjál el tőlem, ugye, én vagyunk, én vagyunk, én vagyunk, igen, mi, ez az én, én vagyunk, én vagyunk, milyen érdekes! van ebben is valami körkörösség, de ezt meg kell tartani, ez valahogyan olyan, mint egy dinamikus, erős forgás, részei a közös törvényben elrendeződve a maguk helyén futják, forogják a maguk körét, váltakozó arculatukat fordítják így felém, felé a közös én felé, és minden kis részüknek is fontos szerepük van benne, hogy ez így fennálljon, ne szűnjék meg, hiszen kibukván egy rész is, mint a heves izommozgás, egy ránduló inger, korrigálandó, átrendezendő lesz minden, fájva megcsikorduló diszsonanciáin át visz a helyre kerülő újabb harmóniához, amelyik a segítségem nélkül nem ilyen lenne, tudod? úgy-e? érzed-e benne a magad legsajátabb énjének elkülönülő szerepét a közös énen belül s ez izgatónan jó, mámorítóan heves, kielégítően teljes érzés, amint birtokába vesz az odatartozás, de vigyázz, tudom, minden, minden arra vinné, hogy gyorsuljon, zuhogva sűrűjön-forogjon ez az én, jaj nem, jaj nem, csak szépen így, így, érzed, újabb súlyai jönnek el a megtartó ellenpontoknak, hiszen ezt a játékot átérezve tudni kell, hogy minden rész az én, a te vagyok, magamat alakítom velük, magammal, amint létrejött ez a mozgás, ahogyan súrlódva muzsikálósan, karosságból kiemelkedve száll, száll körülöttünk, az én körül, amit akarunk, ez az én, ez akarja velünk, ez a körösség, ez a fokról fokra feljebb csavarodó megtartó kibontakozás, ez a lépcsőház-katedrálisok törekvése föl, föl, fölfelé, és én csak lassan elnyíló nagy szemedben látom az égen úszó felhőket, szemed nagy margarétái teljessé válnak, furcsán, kedvesen kerekedtek ki, mint egy régi-régi nagy bolyhos szélű hűskagyló, amikor még a tengerekben éltünk, mint egy megnyíló pillás szélű zsákocska, amelyből nem üresség néz kifelé, hanem a tekinteted, közepén a gyengéddé enyhült, de az újabb játék édességét csillanó fénnel, mint egy rugós kis patkópénztárca, mint az érzéceim hódvasa, csapdája, de nem rámkattanó nyers agresszióval, hanem szorító erővel, a pillák óvó vasfogcsipkészetével, hogy fogva tart, de közepén a nyílt tiszta őszi ég ragyog, s újra fölérzik nézésedben a bensővé tett idegenséged, másságod, ellentéttségem, az egymást forogva próbálgató párharcosok fogáskereső elmélyültsége, most, most, most, most, amikor összekulcsolódnak egymás hátán azok az ökölrel és szoros csuklóval nem ütni akaró, hanem az öleléshez sok teret átfogó kezek, amint ez az idegenként bevillant képzet átnyílik ölelésbe, nem róluk, gladiátorokról, keleti birkózóspartok atlétáiról, rólunk, rólunk van szó, rólad, de a homlokom peremén beúszó hajó, amelyről jöttem, ime, a nádas mögül bukkan ki, nem, nem, nem, itt maradok én, kettőnkből, belülről kell az, az az erő újra, hogy ne akarjak kiszakadni innen, segíts a mélyről felizzó tekintettel, tedd történeté a kettőnk játékát, tett múltidővé együttlétünket, készíts fel, szoríts rá a történet továbbélésére, segíts...!

Hisz az vagy te is, aki én. Dőreség volna a derekad csavarvonalából olvasnom, tudom én anélkül is. Az a bizserdülő érzés, amelyik hajnalonta a derekadat úgy rántja össze, hogy szinte szikrázva, csillagozva kisistereg vércsőreidbe a hűséges belső szervek életet serkentő anyaga, az a friss öröm, hogy fekvő helyzetből lábadra állsz, nyújtózol, tarkódban a fel-tululó egészség hullámcsapásai csobbannak meg, ez az érzék mutatja, hogy az vagy, aki én.

Elmondom neked a titkot, én festettem meg a képet, én festettem, úgy festettem, ahogy kívánták, pedig nem úgy van, de nem lehetett másként, nem lehetett, nem lehetett, megmutattam, ahogyan én, s mondták: nem, a kígyó csúszson le a fáról, és te ott álljál mellette, nem, nem, nem így volt, hanem én akkor fenn, a lombok közt rejtőztem, és ott nem volt kígyó, hanem én, a lombok közt, de nem látszott az arcom. Így találtam rá a történetre, tudtam, hogy az, akinek akarnak, akit mondanak helyet-tem, mindig a forrásnál ül, vagy jár, vagy fekszik, beszélget a madarakkal, füveket szólít, de tudtam én, hogy nem neki, hanem nekem szólnak a füvek, nekem válaszolnak a madarak, mindig, mikor elbújnak, ők is, a lombok között fenn, közös a mi titkunk. Ő csak ült, mintha nagy képeskönyv feküdne a térdén, a jóisten kisóvodása, s igen szép volt az arca, hogy mindent csak a könyvből látott, de én tudtam a titkos, a legtitko-sabb írást, ami bele van írva a levelekbe, a madarak fészekörző félelmé-be, a virágba, mert én fenn a lombok között voltam, és bár árnyékban voltam, mindent, de mindent tudtam, nekem megvallották belső helye-tüket, történetüket az élők, és én nem akartam kinn, a forrás körül járni, hanem jól voltam ott is, mert igen eltöltött az érzés boldogsága, nekem minden más nyelven szólt, odaadta magát, kimutatta igazságát, nem ta-karózott a díszes madártollak csodája mögé, hanem én átláttam a cso-dán, tudod, s éreztem, hogy így lehet csoda a csoda, így lehet ő is olyan szép, hogy nézegeti a nagy képeskönyvet, meghatározza a madarat, mond-ván, hogy madár az, amelyik színes szárnyaival imádkozik, fejével a földre tekint, testét mégis a magasság emeli, mert jó így, s mondván, fű, hogy éllel fényre, meghajló derékkal fényre, lehajló éllel a földhöz, mint a madár csőrrel. Nagyon kedvelem a történeteit, de látod, amikor a képet kellett megfestenem, eljöttek a bölcsek, tudom, ott volt köztük ő is, oszlop, oszlop mögül nézett ki rám, kérés volt a szemében, s én lát-tam, hogy fél, fél, hogy én a csodát el fogom rontani, s megint elém hozta a forrásnál üldögélő alakját, hogy én volnék az, ne nagyon akarjam ár-nyékarcomat a lombból lefoszlatva, idehozta, tagadni a kedvességét an-nak, ott a forrás körül, és én nem akartam. Mondtam, ez a szerkezete csak a képnek, amit eddig megfestettem, s mondták is, hogy bölcsen, s jól van, avatott vagyok, ha értem, ne vérezzem fel a csodát, fessek rá újra a tollak, derékfények teljességét, ne ijesztgessem a létezést, mint holmi rönt-gencsontvázakat feltakaró ijesztő tudás, hanem a csontok, izmok pontos elrejtettségét ismerve tegyem olyanná a képet, amilyen valóban, végül abból engedtek, hogy ne fessek sok ruhát, nyár van, mondta az egyikük, miközben a pipa mögül rámmosolygott, nem fognak fázni, s akkor ma-gamat festettem bele a forrásnál üldögélő alakba, és azt mondták, hogy jól van. És én belenyugodtam, mert el akartam jönni hozzád, újra élni akartam a beszélgetésünkben.

És amikor festettem is, és amikor felbregdek is, és a derekamban ugyanúgy megpezsdiül a belső elválasztású mirigyek vitaminja, az összeránduló test szertartásai a más és más helyzetekben, látod, ugyanaz vagyok, aki te vagy, mi ugyanazok vagyunk, de nemcsak egymással azonosak, hanem azzal a régi magunkkal is, akiket nekem adatott megfestenem katedrálistorony alatt az egyik oltárra. Ez a körköröség, ez a mozgás, a testek frissülésében és az esetkezelésben is mind, mind ugyanazt mondja. Pedig ez csak felszín, mint a madártoll, a fű éle, a mélyét eltakarom most is. De azért beszélnem kell róla, mert iszonyatos gyönyörűség ez a készítés, hogy szolgáljak valamit, ami egyenlő a mindenséggel, s ezt akartam mondani, ezt akartam megvallani, ez a teher nyomaszt engem, ez a titkom, ez a titkok titka. A még így is csak teljesen nem mondható titok, amit talán nem is tudok egészen, amit talán nem is tudnék átadni egészen, de ha segítesz nekem, érezni fogod, hogyan suhogott a szárnyam, amikor elmentem hozzád, küldetésben voltam, küldetésben vagyok mindig, nem baj, megvárnak a parton, azt a hajót bérbe vettük, egyszerűbb volt átjönni a tulsó partról, mint vonaton körben megpróbálni, és én azért szöktem le a hajóról, mert nem szeretem a mértani egyenesek gyilkosságát, ha figyeltél volna, feltűnt volna, milyen érdekesen úsztam, hurokvonalakat írtam, azt hihetted volna, hogy csak játszom. Eljöttem hozzád, hogy megmondjam neked a titkot, ami még nem tudható egészen, néha úgy érzem, hogy teljesen tudom, olyankor beszélnem kell, beszélnem kell, sokat, de nem tudom elmondani bárkinnek, mert nagyon nehéz megtalálni azt, akinek el lehet mondani. Te olyan voltál, hogy elmondhattam. Ezért boldog leszel, gyermeked fog születni, ha te is akarod az üzenetet, ha hiszel benne, ha átadod magadat a történetnek akkor is, amikor nem lehetek veled, amikor a titok egy időre csak a tiéd, te vigyázol rá, és ez a révült csendesség, amelyik most eluralt, csak az emlékem lesz, mert akkor nem lehetek veled már...

Pacsirta

Nem vetettem
rózsaszín, lágy tufából,
úgy kövültem,
mint márványban az ér,
hasít a villámpillanat,
dörög a kötőre kalapácsa.

Szemeim égő lámpások,
fénykörük gyémántporos
pilletemető,
bennük a vágy miniatúrái
s a fájdalom cizellált kövei,
a bevérzett hacskarok,
kínokat él, aki fénybe néz.

Pacsirta énekel
testvéreim égboltja alatt,
megfogannak a bárányok,
kishúgom kilépett a kőházból,
lépdél a gyümölcsfák között
az ezüst Ararát.

VADERNA JÓZSEF

Metamorfózis

Kosztolányi Dezső és Csáth Géza emlékezetének

A határ mentén megsimogattam
a bagoly fejében a fájdalmat
s az agyvelő
tekervényeit kiegyenesítettem

a bölcsesség negatív felület
gyereknői hiány

a kín házána padlásterében
csigalépcső az értelem

akasszuk fel a kislányokat
a hurok oly jövőtlen
macskákban a szentbeszéd

puha a tér
lecsorog a házak ereszein
s elfolyik a csatornákon

lassan végigtapogatom
a morfium cizellált
vaskorlátját

s a hideg bordázatok
visszapattannak
megszakadt órarugók

felértem
bioáram kering
a magasfeszültségű vezetékben

Szeptemberi szonettek IX.

Ritkul a fütty. Verebek lármáznak.
Krumpliszár ég s kukorica kévék.
Porba suvadt sarkantyús szarkaláb –
Térképünkön módosul a lépték.

Forgószél kap szoknyádba, a késett;
Bizonyára boszorkánytáncba hív.
Megmosolygód – s gyöngy híd szép ajkadon,
Aranyozott rozmaring ág az ív.

Pihét havaz a pákabuzogány.
Varjú ül a madárijesztőre –
Őrszem, noha puskája, se töre.

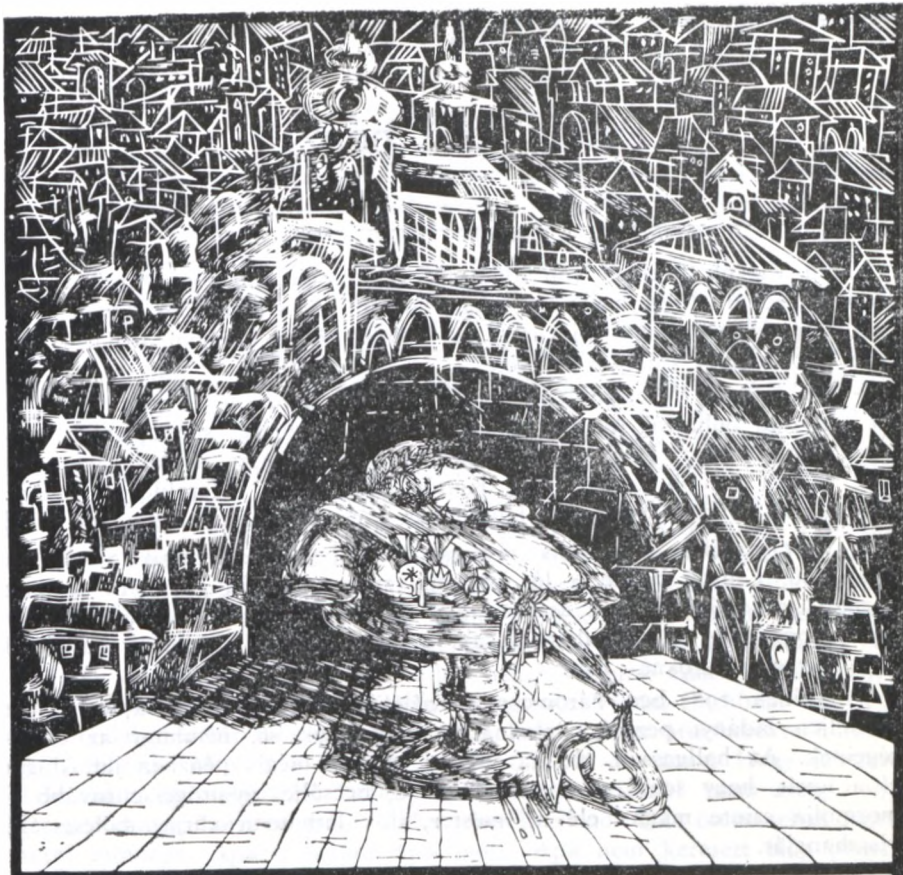
Egy fának dől sz – messze tűnt rég, mégis
Mindent, mindent – mit írtam volt tollal –
Rubintodul évgyűrűkbe foglal.

SZEPESI JÓZSEF

Portrék

1.
Ugatnak bennem ősdobok
szítják az ősi hófokot
vérem – eb vére – tengerül
nyerít (nyergében ember ül)
örvénylik, hömpölyög, pörög,
mélyén szigonyos ördögök
2.
Keresztjeim nagy hűvös vastraverzek
fényben rozsdamart csillagoknak
3.
Röhögnek gyarló, gyatra kis istenek
hóbortos krisztusán a szavaknak

PéNZ, péNZ, péNZ!

Fiatal vagyok. Nekem van időm. Megbukhatok százszor. Mindent újra tudok kezdeni. Még ma vagy akár holnap. A szemetekbe nevetek, és csak úgy farmerzsebből kigyűrve egy olyan köteg ezresből szárazok elő egyet-kettőt, hogy szédülni kell tőle.

– Ide figyelj Vereslány! Kedves kollégám! Eredj át az úttesten! Van ott egy zöld boltajtó. Az ajtó mögött ezekért a szürkés sajtapirokért vehetsz, amit akarsz. Hát vegyél! Hozzál gyulai kolbászt, sonkát, narancsot meg valami sűrűbb konyakot is. Kettőt. Napóleont, Heroldot? Ilyesmit. Ma vagyok a költő korában. Huszonhat éves lettem. Emlegessétek meg!

A hirtelenszőke asszisztens elvtársnő kezében megélnékül a döglött fecskendő. Csurog belőle a lé. El kell tartsa magától, gyönyörű csupasz karjára ne folyjon. Ez az asszony úgy tudja feltűrni egy hófehér köpeny ujját, hogy még az is felhördül, aki pedig hét évig viselte nyaka körül ugyanezeket a karokat.

– Akinek 1985-ben háromezzerrel bélelik elcséjén a borítékját, az ne rendeljen ládányi pezsgőt, lakomát a barátainak se, nemhogy az ellenségeinek. Az hallgasson, de ha valami módon mégis pénzhez jut, dugja el a lóvét, hogy senki ne lássa. Tisztelje, becsülje, gyűjtögesse tovább – mormolja szinte maga elé a mester, de láthatóan várja bölcsességé visszhangját.

Négyen nézzük a Vereslány hatalmas ringó seggét, amint egy zabos zsákkal a hóna alatt elindul a boltba. Az abrakmester hirtelen nevetni kezd, és combját csapkodja.

Ő így udvarol a főnöknek.

Addig hahotázik, amíg a felcser elvtársnő is röhögni kezd. Még ilyenkor is megszegyenítenének, amikor gróf lehetek?!

– Ellenségeim volnátok? – kérdezem vigyorgó bizonytalansággal, és matatok a szekrényben bűdöslő poharak után. Tegnap négyünknek három üveg sörre való ötvenesünk állt össze, azt indítottuk el Vereslánnyal az utca túloldalára. Nem volt itthon a mester-macska, ígyunk meg valamit. . . Ahogy majdnem minden nap megiszunk valamit. . .

A felcser úgy érzi, hűségesen díszítenie kell a főnök sunyi szellemességét, úgy szólal meg, mint egy óvónő.

– Eladtad a rozoga autód. Egyszobás lakásban vagy ágyrajáró a nővéredéknél. Fél éve nem adtál egy tábla csokoládét az öt éves lányodnak. Lyukas a zoknid. Másnapos a gatyád. Az új szeretődet nem mered leültetni egy presszóba, mert Tuborg sört iszik, az meg drága. Neked drága, mert két üvegre nem elég az ötvenesed, amit a mestertől újítottál elcséjig. Munkaidő után heti egy rongyért nadrágokat nyirkálsz egy szabónál.

Ismertlek, mint a tenyeremet. Nekem ne játszd meg magad. Rendelsz egy csomó italt egyhavi fizetésed árán? A Rubik-alapítvány fogadott a fiává vagy betörtél valahová?

Nyugtatóan megimogatom a gyönyörű karokat.

– Hát ez kemény volt, asszonyom. Szép vagy, szép vagy, szebb a napnál, de a lelked ott a papnál – mondom a régi mesét, hogy emlékezzem az együtt töltött szép évekre. Csak a gyűlölet láthat át a cipőmön, amelyik szintúgy lyukas a talpán, ahogy valóban a zoknim is. Két évig kószoltgattuk egymást. Először messziről, tapogatózva, aztán teli kézzel, elszántan. Lesz, ami lesz! A majdnem orvos felcser is tudta, semmi jó nem kerekedhet ki egy ilyen vad szenvedélyből, a segéderő Kovács Bálint is tudta, nem lehet megtartani egy ilyen ragyogó nőt egyszer, s mindenkorra. Nem azért volt muszáj összeházasodni, mert jött a gyerek azért kellett, mert egy napot nem bírtunk ki egymás nélkül. A gyerek neve Fruzsina lett: ránszakadt a boldogságok boldogsága is: a leány első születésnapját saját lakásban ünnepeltük. Gyerekszoba, nagyszoba, étkező. Összkomfort. Forró vízzel zuhanyozni. Félájultan szeretkezni. Örömben elaludni. Lelkesen ébredni. Fruzsina nevet. Fruzsina beszél. Fruzsina boszorka. Fruzsina imádja az apját, aki pedig csak harmincöt éves lesz, majd amikor a lánya tizenhat. Tánciskolába viszem. Jégpályára, korizni. Moziban ülünk apja meg a lánya. Tolakodó udvarlókat szájon vágok. A rokonszenveseket beinvitálom. Gyertek! Velem még akár haverok is lehettek. . . Hónapok óta egy tábla csokoládét nem vettem volna neki? Várjunk csak! Voltunk egyszer állatkertben, egyszer bábszínházban, egyszer Vidám Parkban. Tényleg, csak fagyaltot evett meg rágógumit. Azt kért. De az óriáskerékre háromszor felültünk. Mint két idegen. Lestük felülről a várost. Hogy lehetett fél év alatt így szétszedni bennünket, felcser elvtársnő? Nem elég, hogy feleségem nincs, lányom se lesz! Mit tehetek ellene? Egy ötévesssel el lehet hitetni mindent. Apa a hibás. Apa ivott. Apa nem keresett elég pénzt. Apa nők után futkosott. Apa szaralak lett egyik napról a másikra. Apát el kell felejtetni! Apa már nem is fog soha a mi lakásunkban lakni. Soha! Érted, kislányom, soha! Apa visszaköltözik a kertvárosba, a nővéréhez. Apa azt csinál, amit akar, nekünk már semmi közünk hozzá. Ezt jól jegyezd meg, kislányom! Fruzsina megkomolyodott; koravén, nagycsoportos óvodás. Ha az óvó néni nem ér rá, Fruzsina képeskönyvből felolvas a kicsiknek, mert megtanult olvasni. Írni is. Folyékonyan olvas. A feleségem szerint én sose tudtam olyan jól olvasni, ahogy a gyerekeim. Meglehet. Újabban évek elteltnek úgy, hogy a „szaklapon” túl semmit nem olvasok. Még krimit se! Szarok bele! Mind egykaptafára megy. Mind unalmas ökörködés. Ölnek a pénzért. Csalnak, lopnak, hazudnak. A bűnözők. Akik meg üldözik őket, meggebednek az irigységtől. Pénz kéne, pénz, pénz, de az elcséji borítékok arrafelé is laposak. A szerelem, a házasság, a gyerekcsinálás, a munka, az üzlet nagy elszántságot, lelkes startokat kíván. Győrünk! Legyünk másoknál boldogabbak! Persze, hogy hiszel benne! Persze, hogy teli tüdővel agitálsz; gyere, repülj velem! Szárnyaljunk! Az égig! Szárnyaljunk nagy puttonyokkal a hátakon! A múlt, a lehetőségek, a szerény képesség bizonytalanságát cipeljük. Repülnénk, mint álmában repül az ember, nekidőlve a szélnek. Remény még volna az ijesztő magasságban is, de a lélek mélyén tudjuk, milyen bizonytalan a landolás. Alig

van esély ép bőrrel földet érni! Félünk. Hülye mentéseket keresünk: mások sem landolnak simán, hibátlanul. Alapelvül fogadjuk el: élni annyi, mint hibát hibára halmozni. Körbenézel: összetört életek. Nyomorék tesztek, lelkek. És mindenki azt hiszi, csak a pénz segíthet. Pénz, pénz, pénz. Pénz kéne a Vereslánynak is. Össze akar kaparni vagy huszonöt rongyot, hogy megléphessen az anyjától, aki rendesen megveri, elveszi a havi kétezzer forintját. Vereslány tizenhét éves. Azt nem lehet ráfogni, hogy szép lenne, de kívánatos. Sírt valamiért. Hozzámbújt. Összemelegedtünk. Megsajnáltam. Több férfival volt viszonya eddig, mint a kerület minden felcser – meg orvos, meg óvónő – asszonyának összesen. Bár a volt feleségem az utóbbi hónapokban nem panaszkodhat. Csak én tudok, így, meszsziről nézve, három fehér inges, gyámoltalan hapsiról, no meg talán a mester, akinek ugye, ahogy én kiléptem az almafa alól, alighanem rögtön megérett a gyümölcs. De tőle én nem sajnálom az alkalmi, langyos dugásokat. Egészségére! A felcser elvtársnő rég elfelejtett szeretni. Levetkőzik. Tesz-vesz, sóhajtozik, liheg. Mindent megtesz, ami elvárható, de kíméli a száját a csóktól, szagos a lehelete. Mintha negyvenéves lenne, nem huszonhét. Kiveszett belőle a lelkesedés. Kiegett a tűz.

Ránézel. Ragyog. Hozzányúlsz. Savanyú! Az ember helyett, a férfi helyett beleszeretett a pénzbe. Főállás, félállás, másodállás, részfoglalkozás, gécmká; jattolás, ahol csak lehet. Abban igaza van, ma már nem lehet mulatva élni. Az OTP-lakásrészlet ennyi, a bútorrészlet annyi. Tévérészlet, mosógéprészlet. Tartozás a kocsióért ennyi, óvodára kell annyi. Koszt-pénzre, mindennapi utazgatásra meg annyi, az összesen már több mint két fizetés a borítékban! Akkor még hol van egy ruha a gyerekeknek, egy csizma az anyunak, egy az apunak hótaposásra. Hol van egy mozijegyrevaló? Hol van a balatoni nyaralás ára? Miből veszel benzint a rozszant autóba? Miből takarékoskods, amikor tudod, hogy takarékoskodni kéne, mert átemelések holnap is lesznek. Fizetésemelés meg holnap se lesz. Örüljünk, hogy létezőnk, és legalább a mestereknek csurran-cseppen néha valami. Így elviselik nagy nehezen az ilyen léhűtőket, anyaszomorítókat maguk körül, mint amilyenek mi vagyunk, meg is tanítanak erre, arra, hogy hatvanéves korunkra belőlünk is megbízható mesterek legyenek, akiknek akkor majd azért csurran-cseppen valami.

Legyek feldobva, hogy szemem láttára összekapargat nyolc-tíz rongyot egy jobb hónapban, ha közös üzletre talál egy-egy pénzes balekot, hozzávakol félvenként még tízet, tizenötöt, akkor aztán ki van segítve. Anyu otthon náluk is szigorú! Ide a pénzzel! Amíg a mester nem volt főnök, úgy mindennap nagy fekete táskával jött a melóba. Abban kellett házvinnie valamit. Egy téglát, ha más nem akadt. Kukoricát a csirkének, vagy egy letört kilincset, egy vécériglit, egy láncdarabot. Ha kacat, ha órték, de valamit feltétlenül. Akármit. És mindennap! Ha a mester üres kézzel ment haza, nem engedték be. Élni kell, mondta az asszony. Mindenki lop – majd megbünteti őket az isten – te ne tedd azt, te csak hozd haza, amire másnak már nincs szüksége a munkahelyeden. A fizetésed lesz az. A háromszobás családi házat, a nagy kertet fel kell tartani valamiből. A mester öt-hat éve már nem jár fekete táskával. Egy-egy nevetséges, színes műanyag szatyor lóg mindennap a kezében: abban visz haza estére fél kiló kenyert, liter tejet, tíz deka parizert, egy üveg sört, meg

ezt, azt, aminck bevásárlásával az asszony megbízza. Innen nézve szálmás ember a mester, de nem rosszabb, mint mások a telepen. Ha tudtával hozok össze itt egy-egy kis üzletet, a haszon felét magának követeli. Szó nélkül jattolom le a pénzt, mert különben elszed az orrom elől minden lehetőséget. Ő a főnök. De most én akadtam egy lelkes balekra. Igazi nagyhal. Jól kereső színész. Persze az ő pénzét is ellenőrzi valahol egy asszony, így furcsa leleménnyel jattolt le ma reggel a kezembe tízezer forintot, hogy cserébe majd kapjon tőlem üzleti információkat. Legyen velük szerencséje! A kerületi OTP-fiókban az én makulátlan nevemre vetünk fel személyi kölcsönt. Ő a kezes. A tíz rongy az én zsebemben, a tizenkét befizetési utalvány az ő zsebében. Így egyeztünk meg. Ha nem törlesztené helyettem rendesen a pénzt, őt veszik elő, mert ő a kezes. . .

Rendesen fog törleszteni! Ahogy illik egy komoly művészemberhez. Ötször annyi a fizetése, mint az enyém, meg se kottyan neki ez a kis adó. Én meg legalább egyszer a bűdös életben rendesen megünneplem a születésnapomat. Ezekkel is itt a melóban, az újdonatúj szép leánnyal este az Interkontinentál éttermében. Hogy holnapra elfogy ez a nyavalyás tízezer? Elfogy! Ezzel én számolok. Fiatal vagyok még, nekem van időm. Nekem lesz időm még pénzt csinálni. Megbukhatok ezerszer, kisémmizhetnek milliószer, van cróm újra felkapaszzkodni a tetőre. Elválhattok én tőlem, lenyelhetitek a gyerekeimet előlem, én talpra állok. Én még leszek boldog ember ebben a rohadt életben. Leszek bizony, leszek én!

Elmosom a poharakat az udvari csapnál. Legyünk egyszer urak, igyunk tiszta pohárból.

Nagybánya 1984

Suta festőeszközöm fényképezőgépem
ezzel járom az utcát keresve mindazt
amit a galériában megnéztem

a templom tornya piros helyett szürke
az apró bányászlakásokat panclek közé száműzték
a piacnál pingál egy festőlegényke
vásznára keni Nagybánya emlékét

eltévedtem hatvan évet
nem maradt már csak a kék ég
és a büszkén hordott tekintet

TMK

Tervszerű
Megelőző Karbantartás

Megrendítő erejű ütések

Hiányod körbejár,
mint vizsgáló a vagon,
hosszúnyelű kalapácsával
megcéloz, agyamra koppant,
kerék-acél pengésem betölti
a peront, ahol mindenki
a saját vonatát várja
unottan, sercint a vizsgáló,
karjára akasztja kalapácsát.
Mіндеzt pedig a szigorú biztonsági
előírások értelmében.

Csak én állok itt
az újabb ütésekre
várva.
Rám így vonatkoznak
az előírások.

A ring sokszögű
kötelei tépett idegek
hideg színek a piros a kék
hátam mögött markolva a törülközőt
állom az ütésekkel és halkán
számolok
Már hétnél tartok

V A L Ó S Á G

ANDRASSEW IVÁN-PÁL JÁNOS

Prolilét-ra*

Apám elvből ellenezte, hogy megnősüljek. NDK-ból egy levél: megismerem. Második levél: a menyasszonyom. Harmadik: feleségül veszem. Tudod, én szentül meg voltam győződve arról, hogy elronthatja az ember az életét húszéves korában is, meg később is. Teljesen mindegy, mikor nősül. Ez lutri. Én tizenkilenc voltam. Úgy éreztem, ő az igazi. Nem csalódtam.

Apám jött azzal, hogy „fiam, minek nősülsz...”, meg a többi link dumával. Kijelentette: „ha megházasodsz, ne is álmoldj arról, hogy mi együtt fogunk lakni!” Nem tudom mit gondolt, hogyan képzelte. Abban a lakásban! Azok után, hogy még kölyökkoromban otthagytam őket, a feleségemmel fogok visszamenni abba a garzonba?

Szoba-konyha? Konyha se volt.

Máig bánom, hogy az esküvő dolgában engedtem. Mi ott kint akartunk összeházasodni. Lazán, szépen, csöndben, baráti körben. Erre írták a levelüket – de egy hatalmas stócot –, hogy „ne csinálj már ilyen hülyeséget, hát mit szól a rokonság, minket is meghívtak... mit szólnak... lehetetlenné teszték minket az egész rokonság előtt...” Aztán erre a feleségem is mondta, hogy legyen meg az örömük. Úgysem értünk van ez az egész, hanem a hülye násznépért.

Apám, aki elég jó beosztásban volt, szerzett valami kultúrtermet. Marhanagy dinomdánom. Hú, te, nagyon régen éreztem magam olyan rosszul, mint a saját mennyegzőmön. A feleségem mondta is, hogy nehogy lelépjek. Mondtam: „gyere, észre se veszik, ha elmegyünk. Itt az az egyetlen cél, hogy mindenki hülyére egye, meg igya magát. Az senkit se zavar, ha mi nem vagyunk itt.” Jöttek a hülye nyomorúságos, pajzán megjegyzések.

Azt az idilli, paraszti lakodalmat már úgysem lehet megcsinálni. Mindenesetre sikerült úgy elszúrni az egészet, hogy egy kellemetlen emlék maradt.

Képzeld el, jön-megy ott egy krapek. Kérdezem a feleségemet, ki ez a csávó? Ő nem tudja. Te – mondom – én se. Talán becsapódott ide, a családjával együtt elvegyül a násznép között... Aztán anyám megmagyarázta: hát persze... az unokatestvéred. Az életben nem láttam még. De kötelező volt oda hívni. Puszi-puszi, mert mi rokonok vagyunk ám! És hoz nekem ajándékba egy olyan pulóvert, ami alig ért a könyökömig. Fölhúzni is alig tudtam. Szerintem ez furkó dolog.

Azért is fontos erről beszélni, mert szerintem Magyarországon nagyon gyakori az ilyen nyomorúságos lakodalom. A hagyományok a saját karikatúrájukat teremtik meg. Na mindegy. Aztán el is jöttünk elég hamar, mert igencsak herótom volt az egészről.

---

*Részlet egy hosszabb szociográfiából.

Az, hogy apám nem nézte jó szemmel a dolgot... egy kicsit talán segített is abban, hogy azért végeredményben összejött a házasságunk. Neki például az sem volt szimpatikus, hogy a feleségem vékony alkatú volt. És az is maradt. Olyan karcsú most is, mint akkor.

Lettek problémáink – mint mindenkinek. Nem is kicsik. Ugye együtt laktunk anyósomékkal. Nehezen fogadtak el. De hozzá kell tennem: nagyon sok olyan dolgot megcsinált az anyósom, amit más nem tett volna meg. Egy rohadt szót nem szólt, amikor két hónapig nem dolgoztam, csak hordtam munkahelyről-munkahelyre a batyumat, nap-nap után. El meg vissza. És minden nap azzal jöttem haza, hogy megint nem tudtam elhelyezkedni. Egy szót nem szólt. Érted: eltartott. Soha a szememre nem vetette. Az ilyen dolgokat nagyon a javára lehet írni.

Azt már kevésbé, hogy olyan rettenetes majomszeretettel szerette a lányát. Meghülyítette. A lánygyerek sokkal inkább kötődik a szüleihez, pláne, ha azok öregek. Mert Ancsurka éppen végszóra jött. Negyvenéves korában szülte az anyósom. Kegyetlenül magához kötötte.

Matriarchális volt a család. Amit az anyósom mondott, az mindig úgy is lett. Az após meg egy báb volt. Mint ahogy ma is elvárás a melós férjektől: dolgozik, megissza a két korsó sört, hazamegy, zabál, megnézi a tévét – és másnap mindezt előlről. Ez a jó férj. Nem szól bele semmibe. Majd az aszszony! Ebbe a képbe nem fért bele, hogy én foglalkozni akartam a dolgokkal. Föztem. „Hehe, ilyen hülyeséget!” Vagy például vallom a mai napig is, hogy nadrágot szépen vasalni csak egy férfi tud. Egy nő erre képtelen. Bármelyik nőt megtanítom. Még azt is, amelyik azt állítja magáról, hogy ő tud.

Az ilyen hülyeségeimet nehezen fogadta el. Vagy például: a fizetést – a szalaggal – nem adom oda. Hát miért? Elhányom a pénzt? Vagy eliszom? Itt van, nem dugom el. De nekem ne mérje ki senki reggel, hogy tessék, itt van cigire egy tízes. Ezt nem... soha nem vettem volna be. De nem is kísérelte meg senki.

A feleségem roppant nehéz helyzetben volt. Engem is szeretett, meg az anyját is. Kettőnk között őrlődött. Bitang rohadt lehetett neki. Én ezt megértem. De át nem érzem.

Mert egyszerűen nem tudom. Az anyja panaszkodik rám, én meg az anyjára. Ezt hallgatni! Igazat ad nekem? Haragszik az anyja, aztán fordítva. Ezt lehet a végletekig bonyolítani.

Egyetlen egyszer eljutottunk odáig is, hogy elválunk. Kész... most már nincs tovább. Én félreállok, elmegyek.

Az anyósom erőltette ezt is. Szisztématikusan bizonygatta, hogy hülye vagyok. Nem vagyok normális, tehát nem való nekem család. Pláne gyerekek – holott akkor már két gyerekünk volt.

Tudod Iván, nekem a hadsereg kegyetlenül betett. Érzelmileg. Leszerelés után jöttek a gondok. Ha azt mondta valaki, „csináld meg”, már valami ágaszkodott bennem. Nem! Ne dirigáljon nekem senki! Végre bízzák rám, hogy mit csinálok! Nekem ne mondja senki, hogy ezt *kell*... Ez bennem volt, nem tudtam levetkőzni.

Iszonyatosan sértődékeny voltam. Talán a gyerekkori komplexusom is szerepet játszott ebben. Mindenki bántott a kövérségem miatt. „Digidagi daganat, kergetjük a halakat”... minden ilyen verses rigmust elmondtak nekem.

Nem, ma már kevésbé...

Te, nehéz lehetett nekik is. Tényleg sértődékenyebb voltam az átlagnál.

Egyszerűen jól meg kellett gondolniuk, hogy mit mondhatnak nekem.

Én piszkosul haragtartó vagyok. Valaki megsért, képes vagyok... nem szólok hozzá hetekig. Lazán megvagyok egy pissenés nélkül.

Ezzel szemben ott volt az apósom, mint férj- és férfitípus. Egy nimand, egy senki. Az esztét elítta. De közel sem volt olyan bűnös, mint én. Legalább nem gondolkodott még józanon sem.

Amikor nagyon szarul álltunk anyagilag, én éppen olyan jogokat követeltem meg, mint a család bármelyik tagja. Hogy azt a pénzt hova tesszük, azt nekem ne intézgessek el a hátam mögött! Én nem akarok kényelmes lenni! A leszerelés után, ha valaki hatalmi szóval próbált... én még abba is belelátam, aki nem avval élt. Nagyon rohadt év volt.

Az anyósom már el is vitte a gyerekeket. Meg volt beszélve, hogy a feleségemmel összepakolunk, és... na költözhetsz!

Akkor nem álltam a dolog elé, hanem elmentem a haverommal moziba. Jól meggondoltam a dolgot és megbeszéltem a feleségemmel, hogy „figyelj ide, hát valószínűleg velem sokkal tovább leszel, mint az anyáddal. Ez legalábbis valószínű. És szeretjük egymást...” Mert akkor is nagyon szerettem. De egyszerűen nem akartam, hogy tönkremenjen a kettőnk harcában. Mert ő itta meg a levét. És én tényleg nem azért jöttem volna el, mert őt nem szeretem már.

Egyszerűen kinyírtuk. Érted? Tönkretettük. Ezt nem szabad a végtetekig húzni. Valakinek menni kell. És én voltam az, aki legutoljára jött.

Biztos, hogy nagyon boldogtalan lettem volna. Nagyon rohadt volt... amíg kiokumláltam, hogy egy szintre korlátozzuk a kapcsolatainkat anyósomékkal. És azon túl – semmi. Nem kell főzni! Nem kell egymással foglalkozni. Próbáljuk meg egymást elhanyagolni. Ezt mondtam el a feleségemnek... hogy tényleg a gyerekek miatt is... „Próbálj meg leszállni az anyád melléről! Legyen elég! Élünk mi, önállóan! Nem kell mindenben meghallgatni az anyai jó tanácsokat, amik nem is olyan jók...”

Sikerült ezt kettesben lerendezni. Az anyósomnak megmagyaráztam, hogy próbáljon meg jó pofát vágni az egészhez, a saját lánya érdekében. Ahhoz, hogy én itt vagyok. Ne tegye tönkre a házasságunkat. Mert a lánya akkor is boldogtalan lesz, ha maradok és esszük tovább egymást, akkor is, ha elköltözöm. Jól meg kellene ezt gondolni...

Jellemző volt rá, hogy ezt azonnal, teljes mértékben megértette. És attól kezdve nekünk a világon semmi bajunk nem volt egymással. Össze se veszünk. Kész, lezártuk. Én tisztelen és becsülöm őt, mert hatvanhárom évesen képes volt megújulni.

Amíg élt, ez így is maradt. Kölcsönösen tiszteltük egymást. Tudom, hogy ő vetélytársat is érzett bennem. Ugye, már ketten voltunk a lánya életében. Bajok voltak a pénz beosztásával is. Én skót típusú vagyok. Összegyűjtöm a pénzt, úgy tudok örülni, amikor összekuporgatom! Érted?

Mondom, mint embert, nagyon becsültem őt. Pláne, amikor elköltöztünk. Olyat megtett, hogy lelkiismeretfurdalásom is van miatta.

Tudniillik, én mindig tengerész akartam lenni. De amióta élek. Majd megörültem érte. A keresztanámék házában, az első emeleten lakott egy tengerésztszít. Úgy behülyített az a pali is... ez annyit mesélt nekem... Nekem tengerésznek kell menni! És olvasom az újságban, hogy tengerjáró hajóra embert keresnek. Eljött az én időm!

Én már azelőtt is jelentkeztem. Akkor azt mondták, ha szükség lesz emberre, meghirdetik. Meghirdették. Irány Csepel, szabadkikötő, tengerhajózás...

Meg is beszéltek a feleségemmel, hogy gyakorlatilag többet lettem volna itthon... Hiszen túlórátam orrba-szájba. Szombat, vasárnap, délutánonként... a rohadt pénzért. Érted? Hogy egyáltalán létezzünk.

Az apósom akkor is rohadt tetű volt a lányával. Mentem vasárnap birkát vágni. Bevittem a rádiót, hogy legalább zenét hallgassunk közben. És egész vasárnap etette a feleségemet; „- Háhá, tudod hol van? Nem dolgozik az. A kurváknál! Hozzájuk viszi a rádiót.” Ezt elmondja egyszer, kétszer, ötödszörre már bosszantó.

Megyek haza délután. A feleségemnek lila a feje.

- Mi van?

- Semmi.

- Rád van írva. Mi bajod van? - És persze jókedvem volt. Olyan, mint-ha éppen a csatából tértem volna meg. Az após meg majd szétszattan, úgy örült.

- Kipihent. Hát gondolod, hogy ez egész nap dolgozott? - Állandóan mentek ezek a hülye dumái. És bogarat rakott a lánya fülébe. Holott tényleg nem. Mert soha nem voltam híve... szeretőt tartani... Szóval ebben is nagyon gyökér volt az apósom.

Te, annyit melóztunk a vágóhídon... És én bizonyítottam, hogy ha elmegyek, sokkal többet lehetek itthon. Akkor már volt érettségim, tehát lehetőségem arra, hogy tisztí iskolára menjek. Minden évben egy családtagomat magammal vihetem. A kölykeim a világot bejárják, amire másképp soha nem lenne lehetőségünk.

Mondtam a főnökömnek, hogy milyen szándékaim vannak. Nagyon sajnál, meg ízé, fűzött, hogy maradjak. „De értse meg: ez az utolsó lehetőségem. Ha most kihagyom, kifutok a korból. Imádok utazni, egyszerűen világot látni, menni...” Meg is beszéltek, hogy elmegyek. És akkor jött a Mongóliába való utazás lehetősége. A főnök szólt, hogy elintézi nekem, ha a vágóhídon maradok. Ez nagyon rendes volt tőle. Bizonyította azt, hogy tényleg sajnálná, ha elmennék. Így egy évre mentem, de utána vissza...

Azóta nem is bánom, hogy elmentem, mert tényleg nagyon sokat rágódtam ezen a tengerészségen. Ezerkilencszáz forintot fizettek. Abból éljen meg a feleségem két gyerekkel.

A matrózok napidíja nyolcvan cent. Azt én elcigizem. Ha hajósinas leszek, ez fölmegegy dollár, mit tudom én mennyire. Hát az se nagy pénz. Jó, később lehet cseneselni.

Kicsiben kezdted, aztán egyre nagyobb „utazol”. Végül is ez egy jó üzlet, és aránylag rövid idő alatt felfutott volna. Három hónap és hajósinas vagyok. Lettettem volna a matrózvizsgát, aztán a kormányvizsgát. Akkor már komoly a pénz.

Te, ez le volt írva. Azóta változhatott, de az arányok biztosan maradtak.

Ők is azt ajánlották, hogy legyek hajószakács, hiszen az volt a szakmám. De ebben is... ha nem is maximalista vagyok... de mindig az igazit szerettem. Érted? A vágóhídon is évekig fűztek, hogy vállaljam el a konyhát. Nem vállalom! Értsünk szót: én nem szeretem a hadtápot. Ha én melós vagyok, akkor szeretek izig-vérig melós lenni.

Még a hadseregben sem tetszett nekem az írniokság. Szerettem volna *katona* lenni. Sokkal jobban tetszett volna, mint a napestig való körmölés. Annak semmi értelmét nem láttam.

Nem hajószakács, hanem *tengerész* szerettem volna lenni. Nem olyan kisc-

gító. Pedig jó pénzeket ajánlottak. Nem! Teljesen magyarul: nem szeretek senki lába kapcája lenni... ide fuss, oda fuss, halló Jean!... Nem!

Az anyósom beteg volt. Mellrák. Ő is tudta. Szemét, kegyetlen dolog, mert ő érezte, hogy csomó van benne. És nem mert orvoshoz menni, mert félt az igazságtól. Mert amíg a szemébe nem mondják, nem vesz róla tudomást. A hűgát is czzel műtötték – meg is halt azonnal, illetve egy hónap múlva. Azt mondta, ha őt is megoperálják, ő is meghal.

Akkor kezdtek el a tévében reklámozni, hogy időben el kell menni a vizsgálatokra... És az anyósom azért nem ment el, mert én Mongóliába utaztam. Mert akkor ottmarad a feleségem... már három gyerekünk volt. Segíteni akart. Majd, ha én hazajövök! És egy év alatt annyit romlott, hogy már egy blúzt is alig tudott magán elviselni.

Akkor bement a kórházba. Persze rögtön elájult mindenki. És én azért haragszom is úgy az orvosokra, mert... megvágták a Mamát. Érted? Minden dohányt elszedtek tőle. Pedig mindenki tudta, hogy menthetetlen... az úristen nem fogja meggyógyítani. Kiló, öt kiló, ezer-két ezer ide, oda, amoda. Pedig aki operálta, aki foglalkozott vele, tudta, hogy hetek... esetleg egy-két hónap van hátra. Nem több. És hülyítették szegényt.

Igen, akkor még náluk laktunk. Amíg Mongóliában voltam, addig kaptunk lakást. Pont akkor költözhattünk, amikor hazajöttem szabadságra. Nagyon jó volt, hogy a kollégáim a vágóhídról eljöttek segíteni. Holott csak egynek mondtam: ha ráérsz, gyere el. És tizenöten jöttek. Képzeld el, nem dolgoztam bent, be se jártam és mégis megjelent a fél társulat. Azok közül már csak egy-kettő van itt. Szétszéledtek.

Akkor már nagyon beteg volt. Tényleg alig bírta magát. És végignézni a szenvedéseit. Még aki annyira szerette, mint a lánya... ő is azt mondta, hogy csak halna már meg. Csont és bőr volt. Felfekvések. Minden nap összeccsinálta magát. Mondtam az orvosnak én is, hogy nézze, a lányát mellétehetem a koporsóba.

Mindíg ilyen vékony volt, mint most. Képzeld... cipelni az anyját. Gyesen volt. Az anyósom éjjel-nappal kiabált. Jajgatott. Nem tudott magáról. Ezt végignézni... és a gyerekek is ott voltak.

A kórházban mégis szakértők ápolják. Mert teljesen mindegy volt, nem tudott magáról. Összehányt mindent. Napi öt-hat ágynemű. Állandóan mosni, súrolni, hypózni... mert ugye fél az ember... tudja, hogy valaki halálos beteg.

Borzasztó sokat szenvedtünk, amíg meghalt. És utána... utána a tévében mutatták.

Igen, három hónap múlva a mellrákról volt valami sorozat a híradóban. Az anyósomat mutatták: „így néz ki egy előrehaladott mellrák.” A feleségem már kezdett volna megnyugodni. Megint hetekig nem bírt magával.

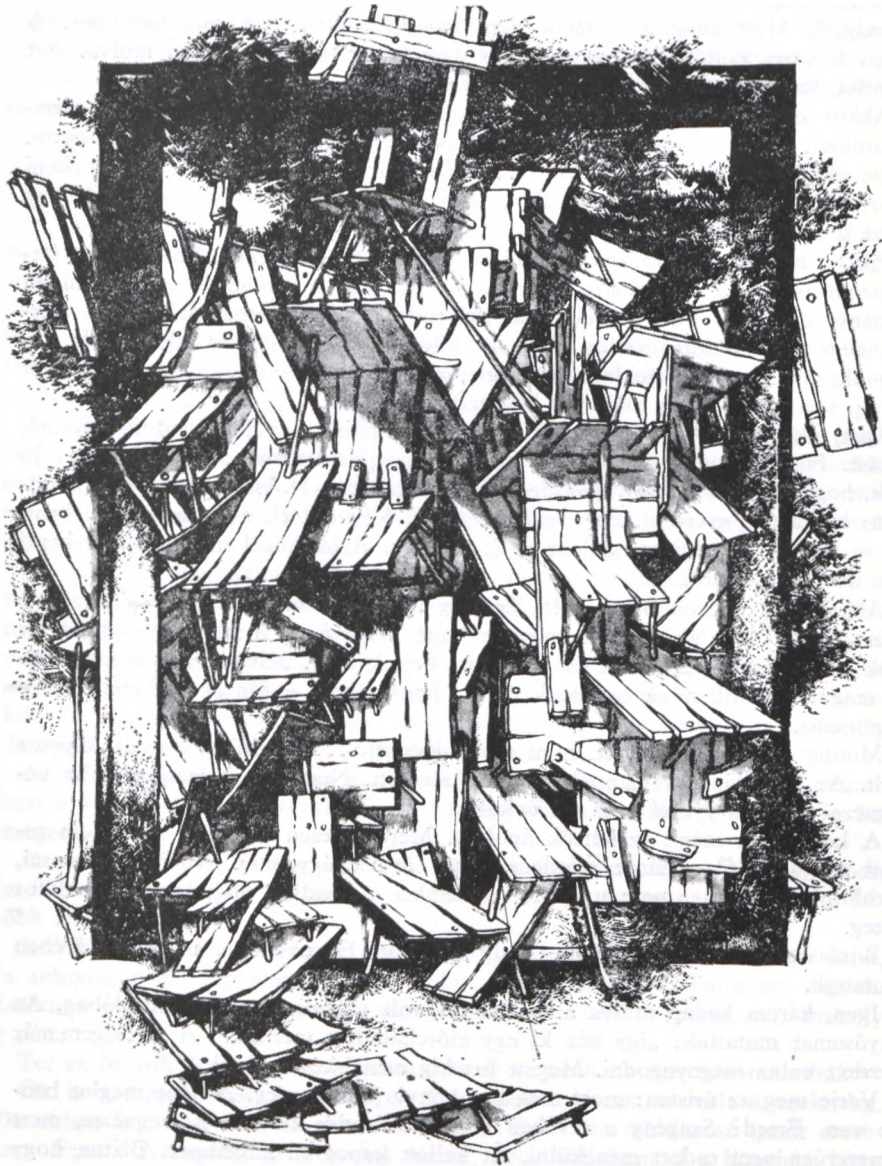
Verje meg az úristen: most meg egy könyv jelenik meg. A képe megint benne van. Érted? Szegény a tévében még a második kiadást is megnézte, mert egyszerűen nem tudott menekülni. Át kellett kapcsolni a kettesre. Biztos, hogy ő? Biztos. Ezer közül megismerné.

Persze, hogy zsebre vágták a pénzt. Ezt én rohadt, szeméb dolognak tartom. De engem is furdal a lelkiismeret, azóta is.

Az apósom? A Sobri Jóska? Fölvívom tizenkilencedikén, hogy jöjjön el, mert nagyon rosszul van a felesége.

– Nem megyek, mert József-napot tartunk.

Másnap meghalt a Mama.

Felépül végre a házunk?

Ha hihetünk a hivatalos statisztikának, akkor az elmúlt évtized semmilyen iavulást nem hozott lakásfronton. 1980-ban közel 450 ezer volt a lakásigénylők száma, megközelítőleg ugyanannyi, mint a hatvanas évek végén. Ma ismét 440 ezerre tehető azoknak a száma, akik önálló lakás után vágnak. Ezek a száraz tények. Ugyanakkor egy, a hetvenes évek első felében készült felmérésben azt prognosztizálták, hogy például a fővárosban 1983-ra 83 ezerre csökken az akkori 121 ezres lakáshiány és 1986-ra nemhogy megszűnik, de tízezres lakástöbblet lesz. A lakásépítés körüli bonyodalmakról és ellentmondásokról beszélgetünk *dr. Petschnig Mária* közgazdással, aki az utóbbi években behatóan tanulmányozta a hazai lakáshelyzet neuralgikus pontjait, a lakáshiány újjáéledését, az építkezési költségek hihetetlen mértékű növekedésének okait és mindazokat a társadalmi feszültségeket, amiket előidéztek.

– Mennyiségi és minőségi lakáshiány mindig is volt Magyarországon. Amennyire feszítő politikai és szociális kérdéssé sohasem vált, mint az utóbbi években. Miért alakulhatott ki ez a mai – elviselhetetlen – helyzet?

– A gyökerek a szocialista gazdasági berendezkedést meghatározó ideológiai tételek kiformalódásáig nyúlnak vissza. A korabeli felfogás szerint se a lakás, se a munkaerő nem áru. A bér- és az árarányok meghatározásánál abból indultak ki, hogy a béreknek nem kell tartalmazniuk a lakásvásárláshoz szükséges összeget, mivel a lakás állampolgári jog, azaz az állam fog arról gondoskodni, hogy mindenkinek legyen lakása. A hatvanas években megindult magánlakás-építkezések, az államosított lakások egy részének repatriálása következtében kiszélesedő csercalap, majd a megindult első 15 éves lakásépítési terv mozgásba hozta a lakáspiacot. De a lakásárak jelentősebb mértékben a hatvanas évek végétől, a hetvenes évek elejétől kezdtek emelkedni. A lakás így áru lett, anélkül azonban, hogy a munkaerőáru érvényesíteni tudta volna a bérben ennek következményeit. A lakásárak és a munkajövedelmek közötti különbséget különféle állami akciókkal kísérik meg áthidalni. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától azonban a felgyorsuló lakásár-növekedéssel nem tudott lépést tartani az állami segélycsomag, tehát az egyének egyre inkább rákényszerülnek az „önsegélyezésre”. A dolog lényegét úgy lehetne megfogalmazni, hogy amíg az állam egyik oldalról a lakáshiány felszámolását ígérte, másik oldalról nem számolt azzal, hogy társadalmunk rendkívül alulteljesítő társadalom.

– Mit ért ezen?

– Azt, hogy az ígéretkehez reálforrásokra lenne szükség, ezek azonban nem termelődnek meg. Amíg extenzív módon volt bevonható a felhasználható forrás, az állóeszköz, munkaerő, infrastruktúra, addig nagyobb az elosztható reáljövedelem is. A hetvenes években a gazdaság belső forrásait külső hitelekkel

egészítettük ki. Most kerültünk abba a kutyaszorítóba, amikor már külföldi hitelekkel kell törleszteniünk, a belső forrásképződés feltételei pedig rendkívüli módon lelassultak. Ezek természetesen kihatnak a lakásépítésre is. A hetvenes évek végétől folyamatosan csökkent a lakásépítés és további csökkenés várható.

Megváltozott a lakásépítés összetétele is, az állam egyre kisebb hányadot vállal fel. Míg korábban az összes lakásépítés 70–80 százalékát finanszírozta, addig a VII. ötéves tervben már csak 10–15 százalékát vállalja. A fizikai teljesítőképesség és a telekhiány korlátai miatt várhatóan csökkenni fog a magánérős építkezés is. A másik komoly probléma, hogy a lakótelepi lakások nem tessik lehetővé az újratöltődést, a munkaerő újratermelésének – egyébként joggal várható – színvonal-emelkedést. Az 50–53 négyzetméteres lakótelepi lakások alkalmatlanok arra, hogy az egyén differenciált fejlődését elősegítsék. Az egyént olyan létfeltételek közé zárjuk, ahol uniformizálódnia kell a bütortól kezdve, családon belüli és kívüli viselkedéséig egyaránt.

– Ez lenne az egyik oka a ma minőségének nevezett lakáshiánynak?

– Igen. A tömeges állami lakásépítés keretében olyan lakásokat készítenek, amelyeket az építési feltételek alapján, optimálisan kivitelezhetőnek tartanak és nem olyat, amilyenre szükség lenne. Hiányzik a kivitelezők és a használók közti közvetlen kapcsolat. A fogyasztók helyett a tanács a megrendelő, tehát elvileg neki kellene közvetítenie az igényeket. A tanács azonban csak egyetlen igényt támaszt, mégpedig, hogy minél több lakás épüljön, minél kevesebb pénzből. A tanácson a tömeges lakásépítést ugyanis politikai kérdésként kérik számon. A tanács pedig alkalmazkodik ehhez az elváráshoz és a felülről megszabott pénzalapokhoz. Ha a beruházó az OTP, akkor a tanács az OTP-vel köt együttműködési megállapodást. Az OTP a második közvetítő és innen kezdve egyszerűen reménytelen számon kérni a tényleges fogyasztói kereslet képviselőjét. Az esetek többségében az OTP megbízottan keresztül bonyolít, így megjelenik a harmadik közvetítő. E közvetítők díjazását a beruházás értékének százalékában állapítják meg. Ebből következik, hogy mindannyiuk érdeke a minél nagyobb építési költség, ami kifejezetten ellentétes a fogyasztók érdekeivel. Tehát nemcsak egyszerűen közgazdasági paradoxon, de súlyos társadalmi problémák előidézője, hogy a lakás termelése során a fogyasztói autonómia nem fejlődik ki, azaz a fogyasztó nem képes érvényesíteni elemi létérdekeit, kiszolgáltatottá válik. S mivel a tömeges lakásépítésben kifejeződő mennyiségi teljesítés kap politikai értékelést, biztos vagyok abban, hogy istenkáromlónak minősítenek mindenkit, aki e teljesítmény értékét kétségbe vonja. Mégis rá kell mutatni, hogy a mennyiségi lakáshiány megszüntetésére tett termelésvezérelte erőfeszítések egyben a lakáshiány-, lakásfelesleg újratermelésének tényezői. Sorozatosan a következő folyamat játszódik le: a mennyiségi lakáshiányból minőségi és abból újra mennyiségi lesz, miközben bizonyos lakásokra egyáltalán nincs igény, az emberek csak kényszerből viselik el.

– Ezek szerint mégis elegendő lakás lenne Magyarországon?

– Ezt nem lehet mennyiségi kérdésként kezelni. Ha az országos képet nézzük a maga összességében, akkor azt mondhatjuk, hogy a lakásmutatók valóban javultak az utóbbi időben, mert minden háztartásra jut egy lakás. Csak az a baj, hogy nem az, amire annak a háztartásnak szüksége lenne, s nem ott, ahol kellene. Tehát főleg minőségi és strukturális problémák jelentkeznek, ezek csapnak át mennyiségi lakáshiányba, főleg Budapesten és a nagyvárosokban. A

globális egyensúly a társadalmi-politikai vezetésnek azt sugallja, hogy rendben mennek a dolgok. De az említett strukturális egyensúlytalanságok a lényegesek, ezekre kell figyelni.

- *Úgy tűnik a szavaiból, mintha kétségbe vonná, hogy az illetékesek megfelelő információkkal rendelkeznek a lakáspiaci helyzetről.*

- A lakáspiac nem lebecsülhető hányada statisztikailag is ismeretlen. Ennek következtében nincsen teljes körű, megbízható információ, ezért mindig késve fogannak a lakáspiacot érintő állami intézkedések, s nem is lehetnek átfogóak. A hitelösszegek emelése csak az elosztási szférára irányul és nem a legfontosabbra, ami a termelési lenne. Ugyanakkor a hazai lakásárak jóval nagyobb mértékben emelkednek, mint a hivatalosan kimutatott fogyasztói árnövekedés. A magyar infláció nagy góca a lakás- és építőipar. Az átlagbér növekedéséhez képest, amely viszonylag egyenletesnek mondható, a lakásár-növekedés ingadozó ütemű, de a nyolcvanas években egyértelműen gyorsulást jelez. Az 1971-1983 közötti időszakban az átlagbérek megkétszereződésével szemben az OTP-lakásárak megháromszorozódtak. Nominálértékben számolva: amíg 1971-ben 9,3 évnyi átlagfizetésből lehetett lakást venni, addig 1983-ban 10,7 évnnyiből. A hivatalos helyekről kapott, egymásnak ellentmondó információk alapján nem tudtam kideríteni, hogy a lakásárak emelkedése miként kerül be a fogyasztói árindexbe. Az biztos állítható, hogy az úgynevezett kiskereskedelmi árindexben a lakásárak nem szerepelnek. 1971-hez képest 1983-ban a kiskereskedelmi árak közel 90 százalékkal emelkedtek. Ha ezzel az indexszel csökkentjük az évi átlagbért, az derül ki, hogy 1983-ban 20,1 évi bérből lehetett megvásárolni egy OTP-bevételű lakást.

- *Hasonló eredményre jutott Bródy András is, aki azt írta egyik tanulmányában, hogy míg 1938-ban egy peremkerületi, egyszobás házát egyévi szakmunkásfizetésből meg lehetett vásárolni, addig 1980-ban a családi ház vagy lakás ára a millió forint körül jár, amire hár húszevi átlagfizetést kell összegyűjteni." Folytassuk talán az árakkal!*

- 1970-73 között az átlagbérek közel 120 százalékkal emelkedtek, az egy főre jutó élelmiszer-kiadás ugyanannyival. Emellett a fűtés, a háztartási energiaköltségek egy főre jutó tétele pontosan megháromszorozódott, a lakásszolgáltatási kiadások 3,28-szorosukra emelkedtek. Az adatok egyértelműen jelzik, hogy a családi költségvetésekben az átlagbérekből nagyobb hányadot kellett 1983-ban a feltétlenül kielégítendő szükségletekre fordítani, mint 1970-ben. Ha most ebben a tükörben tekintjük, hogy ugyanezen időszakon belül az OTP adatközlése szerint a négyzetméterenkénti lakásárak megháromszorozódtak, akkor világossá válik, mennyire elnehezültek a lakásszerzés terhei, hogy az első gazdasági jövedelmeken belül csökken a lakásszerzésre fordítható pénzeszég. A munkaerőár és a lakások áralakulása közt szétnyíló ollóra az abszolút értékek nagysága felől is közelítenünk kell: amíg pl. 1983-ban az egy-százalékos béremelkedés 40 forintot jelentett, az egyszázalékos lakásár-emelkedés 6000 forintot.

- *Az ön által említett szétnyíló olló elsősorban azokat a fiatalokat érinti érzékenyen, akik az első lakásra gyűjtenek. Azaz csak gyűjtenének, ha lenne miből. Mert ez a nagymérvű áremelkedés meghatározza gondolkodásukat, jövőstratégiájukat is. Ha valaki havi 4500 forinttal a zsebében azt olvassa, hogy 50 négyzetméteres átlomlakásának az egymilliót súrolja az ára, s míg fizetése jó esetben évente 2-300 forinttal emelkedik, az átlomlakásé 50-100 ezer forinttal, akkor egyszerűen nincs miért*

takarékoskodnia. És akkor nem szóltunk az al- és ágybérlok reménytelen helyzetéről. Van-e felhasználható adat arra vonatkozóan, hogy hányan laknak ma Magyarországon al-, illetve ágybérletben?

– Sajnos, a Központi Statisztikai Hivatal sem rendelkezik népszámláláskori adatokon kívül információval sem a lakásukat kiadókról, sem pedig az al- és ágybérletekről, ezért becslésekre vagyunk utalva. Azt tudjuk, hogy a házasságkötések, a válások száma és a városokba költözés növeli, míg a nettó lakásszaporulat csökkenti ennek a rétegnek a számát. 1980–84. között valamivel kevesebben kötöttek évente házasságot, mint a megelőző időszakban, de a házasságkötések száma csupán ötezerrel mérséklődött. A válások száma azonban sajnos emelkedett, évente 1000–1500-zal. A városokba áramlás nem csökkent. Az ideiglenesen a városokba települők száma a jelzett időszakban meghaladja a kétszázezretet. Nagyobb hányaduk al-, illetve ágybérletben lakik. Ugyanakkor a nyolcvanas évtized eddigi éveiben 13–14 ezer lakással kevesebb épült, mint az 1980-t megelőző két-három évben. Mindezek alapján talán nem tűnik túlzottnak a becslésem, mely szerint 1984-ben 250–300 ezer körül mozgott az al- illetve ágybérlok száma.

– Van-e tudomásuk e népes tábor összetételéről?

– Az albérlet a legnagyobb áldozatot az értelmiségtől, főleg a fiatal diplomásoktól követeli. Azoktól, akik elvileg a társadalmi fejlődés motorszerepére hivatottak. Ismerve a kezdőfizetésüket, összehasonlítva az azonos korosztálybeli szakmunkásokéval, már a tanulás vállalását is áldozatnak kell minősíteni. A diplomával megszerzett tudás a városokban, egyes területeken pedig szinte kizárólagosan a fővárosban hasznosítható a legjobban. Ezekben a helyeken biztosítottak leginkább azok a feltételek, amelyek lehetővé teszik a megszerzett tudás alkotó jellegű érvényesítését, továbbfejlesztését. A városokba, főként a fővárosba települő fiatal diplomások egy része kénytelen albérletben kezdeni. A 30 év alatti fiatal budapesti diplomásoknak egyharmada rendelkezik önálló lakással, nagyrészt a szülők jóvoltából. Ez az albérletben élő fiatal diplomásréteg az, amely a magánépitkezéshez szükséges szakismeret vagy valamilyen jövedelemnövelő stratégia kialakításának hiánya miatt a legkevésbé tud magánsegíteni. Az esetek többségében csak úgy képes második vagy harmadik gazdaságot vállalni, ha feláldozza morális tartását és belenyugszik pályája részleges vagy teljes feladásába.

– Követik-e az albérleti árak a csillagászati lakásárakat? Az ön becslésével ellentétben a hivatalos statisztikai adatok szerint csökken az albérlok száma, míg a lakáskiadóké stagnál. A klasszikus kereslet-kínálat törvénye értelmében csökkennie kellene az albérleti díjaknak.

– Semhol nincsenek közzétett albérleti díjak, mégis minden bérbeadó tisztában van azzal, mit kérhet a kiadandó lakásért, szobáért. Aki albérletet keresve járja a várost, meggyőződhet, milyen helyesen követik az arányok a lakások használati értékarányát. Az albérleti díjak meglehetősen gyorsan emelkednek a hetvenes évek óta. Míg a hetvenes évek elején egy vidéki városban 4–500 forintot kértek személyenként egy szobáért, addig ma ugyanazért 1300–1400 forintot kell fizetni. Egy budapesti átlagalbérlet ma kétezer forintnál kezdődik, egy személy részére. Így becslésem szerint 1971–83 között az albérleti díjak minimálisan is háromszorosukra emelkedtek.

– Miért és hogyan emelkedhetnek ilyen sebességgel?

– Az említett háromszoros növekedés a lakáshiány kitüremkedése. Lakáshiánynál az albérleti díj meghatározója a bérbeadó, aki azért osztja meg laká-

sát idegenekkel, hogy jövedelemre tegyen szert. A bérbeadó az albérleti díj emelésénél a konkrét árcemelések mértékére hivatkozik, de nem a hivatalosan kimutatott fogyasztói árindexhez, hanem az általa megélt inflációs rátához. A bérbeadó a növekvő árak mellett nem akar rosszabbul élni, ugyanakkor ragaszkodik az általa eddig megszokott életszínvonal-növekedéshez, amit csak úgy tud elérni, ha megemeli az albérleti díjat. Teheti, hisz tudja, hogy az albérlők általában nincsenek olyan helyzetben, hogy fellépjenek az áraikat emelő bérbeadókkal szemben. Legfeljebb annyit tehetnek, hogy leszállítják igényeiket és belenyugszanak a rosszabb életkörülményekbe.

- *A minőségi lakáshiányról már szó esett, de nem beszéltünk még a meglevő lakásállomány minőségi romlásáról, a lakásfelújítások elbanyagolásáról.*

- A lakásfelújítások, lakáskorszerűsítések elmaradása miatti lakásállag-, illetve lakásminőség-romlás több oldalról is növeli a lakáshiányt. A lakásállagának romlása növeli a lakással szembeni elégedetlenséget, különösen akkor, ha az egyre inkább romló bérleményt növekvő árral kell fizetni. A lakáskorszerűsítés elmaradása növeli a minőségi lakáscsere igényét. A teljesen lerobbant lakások lebontása szintén növeli az abszolút lakáshiányt. A környezeti ártalmaknak egyre erősebben kitett, magára hagyott lakásállomány nap mint nap bővítetten termeli újra a minőségilakáshiányt.

- *Mely lakásokra jellemző leginkább az állagromlás?*

- A lakások minőségromlása megítélésem szerint tipikusan az állami bérlakásokra jellemző. Ez persze nem jelenti, hogy a fogalom ismeretlen a magántulajdonban levőknél. Mivel azonban magántulajdon esetén a tulajdonos közvetlenül érdekelt vagyónának a védelmében, lehetőségeihez képest, folyamatosan karbantartja a lakását. Más a helyzet a második világháború után államosított lakásoknál. A szükséges felújítások több cikluson keresztül elmaradtak, s ezt nem minősíthetjük másnak, mint a nemzeti vagyon eme részével történő rablógazdálkodásnak. Egy példa ennek igazolására. Az ÉVM és a Fővárosi Tanács 25 évben jelöli meg azt a határidőt, amikor egy-egy épületet feltétlenül fel kell újítani. Mások szerint – figyelembe véve a hazai anyagokat és kivitelezést – 15 év a reális ciklusidő. A hetvenes évekbeli tapasztalatok szerint a fővárosban ez a ciklusidő 55 év, azaz több mint kétszerese a leglazább normának is. Ez egy átlagszám, ami számtalan olyan épületet rejt, amelyekhez megépítésük, a századforduló óta nem nyúltak. Az a furcsa az egészben, hogy az államot saját maga alkotta jogszabály kötelezi a tulajdonában levő lakásállomány állagának védelmére, ez a kötelezettsége azonban nem kérhető közvetlenül számon rajta. A társadalomnak végső soron elemi érdeke a lakásállomány állagának védelme, de a társadalmi érdek eredményes képviselőjére eddig még nem akadt vállalkozó. Szomorú, hogy az állami lakásgazdálkodásnak sohasem volt gazdája, érdekképviselője.

- *Az utóbbi években mintha az állam is felismerte volna, hogy védeni kell a régi lakásokat, nem lebontani, hanem korszerűsíteni.*

- Ez tagadhatatlan, de mindaddig nem lesz lényeges változás ezen a területen, amíg politikai értéként az új lakások építését ismerik csak el, s ha nem változtatják meg az ingatlankezelő vállalatok jövedelemérdekelttségét. Ma 775 ezer állami bérlakásnak legalább a fele szorul felújításra, több mint tíz százaléka ezen túlmenő korszerűsítésre, s folyamatosan gondoskodni kellene a teljes lakásállomány karbantartásáról. A vizsgálatok szerint az állami bérlakások 21 százaléka nem felel meg a minimálisan elfogadott igény szintnek. Emellett az

összkomfortos és komfortos lakások jelentős hányada is oly mértékben leromlott műszakilag, hogy sok esetben még az elemi lakhatósági követelményeket sem elégíti ki. A jelzett gondok túl vannak azon a mértéken, amit gazdaságunk teljesítőképessége alapján megoldhatónak tarthatnánk. Ennek érzékeltetésére csak annyit, hogy csupán a fővárosi 170 ezer rehabilitációs típusú lakásfelújítás óvatos becslések szerint, közel 160–170 milliárd forintba kerülne az 1984-es árakat és épületállapotokat figyelembe véve. A tartós és egyre nagyobb állagromlás jelentős akadálya a lakásmobilitás gyorsulásának és széles társadalmi rétegektől vonja el a lehetőséget a lakáshelyzete javításának. Tudniillik, lakáscsere esetén, ha egyáltalán akad partner, aki hajlandó a rosszabb lakásba költözni, egyre nagyobb összegeket kell fizetnie a cserepartnernek. Az állagromlásból következő értékvesztést a cserélni kívánó bérlőnek kell megfizetnie, ami külön terhet jelent annak, aki jobb lakásba szeretne költözni. Mivel az állagromlással párhuzamosan állandóan emelkedik a ráfizetési összeg, egyre nehezebb lesz az ilyen lakásokban élők helyváltóztatása. A lakásfelújítások elmaradásával fokozódik a lakásviszonyok determinálta társadalmi bezártság.

– *Októberben olvastam az építőipar egyik illetékesének a nyilatkozatát arról, hogy az 1985-ös év első felében az építőipar vesztesége 1,3 milliárd forint volt. E veszteség majdnem mind a lakásépítésben jelentkezett. Nehéz ezt józan ésszel elfogadni, amikor a lakások iránt óriási a kereslet, a lakásárak határa pedig a csillagos ég. Van erre a veszteségre magyarázat?*

– Ez az ágazat korábban is veszteséges volt és magas állami dotációkat kapott. A legnagyobb veszteség a panellakás-építésben jelentkeztek.

– *Pedig a klasszikus közgazdasági gondolkodás alapján ennek kellene a legolcsóbbnak lennie, mert...*

– ...régóta működnek, a szériatermelésből következne a költségcsökkenés. Igen. Valóban ennek kellene bekövetkeznie. De mint már korábban említettem, a vállalati gazdálkodás költségérzéketlen. Mérheterlen pazarlás megy végbe mindenütt. S olyan nagymértékű lopások talán sehol nincsenek, mint az építőiparban. Egy huszonöt éve beruházótól olvastam egy nyilatkozatot, amelyben elmondta, hogy nincs még egy olyan terület Magyarországon, ahol annyi meg nem termelt bért fizetnének ki, mint az építőiparban. Öt napra fizetnek, de gyakorlatilag – az ingázó munkaerő miatt – háromnapos a munkahét. Mindenkinek van valami kis története arról, hogy milyen nagymérvű pazarlás folyik az anyagokkal, ki, mikor és miként viszi el a felszereléseket, anyagokat, hány napon keresztül áll kihasználatlanul a több millió forintos géppalómány és sorolhatnám még. S akkor még nem említettem az óriási bürokráciát, amivel dolgoznak.

– *S mindezt a vásárlókkal fizettetik meg...*

– Természetesen.

– *Amíg 1971–75 között egy lakás felépítése az állami építőiparban 286 ezer forintba került, addig 1984-ben 586 ezerbe. Ekkora infláció – úgy gondolom – egyetlen fronton sem érzékelhető. Mi ennek az oka?*

– Az építőipar sajátos a tekintetben, hogy egyik végterméke, a lakás, olyan használati érték, amelyben igen sok ágazat inflációtermelése megjelenik. A lakásban, mint cseppben a tenger, tükröződik úgyszólván az egész ipar és termelőinfrastruktúra teljesítménye. A lakások tehát nem csak az építő-, de az egész háttérparról és szolgáltatási szféráról állítanak ki bizonyítványt. A lakásköltségek több mint kétharmada az anyagköltségekből tevődik össze. Az

anyagok beszerzési árával, a szállítási tarifákkal szemben az építőipar valóban vétlen. S mivel ma az építőipar nem érdekelt a begyűrűző áremelkedés kivédésében, tudomásul veszik a külső áremelkedést és azt a saját költség-növekményükkel együtt, valamilyen módon áthárítják. Vagy közvetlenül, árdrágulás formájában a fogyasztóra, vagy közvetetten, a költségvetési támogatás formájában.

- *Csupán ezért még nem kellene veszteségesnek lennie az építőiparnak.*

- Az elmondottakon kívül a veszteségeség másik oka a maximált árakban keresendő. Azok a vállalatok, amelyek a nyolcvanas években eddig profit tudtak váltani, igyekeztek visszalépni erről a piacról és költségtöbbleteiket a szabadáras építményeken elismertetni. A kizárólag lakásépítésből élő vállalatok azonban szorítóban vannak. De abban van a kormányzat is, mert a lakásépítés nálunk politikai kérdés. Ennek következtében a nagy lakásépítő vállalatok költségvetési korlátja semennyit se keményedett, de folyamatos állami támogatás ellenére is két-három évenként bajban vannak. S ezek a cégek nyugodtan dolgozhatnak a hagyományos módszerekkel, mert nem fenyegeti őket a felszámolás veszélye.

- *Nem beszélünk még az úgynevezett másodlagos lakáspiacról, a meglevő lakások adásvételéről és cseréjéről. Az itteni árakat mi határozza meg?*

- Az adott körzetben épített új öröklakások eladási ára. Ebből már egyenesen következik, hogy a másodlagos lakáspiac elsődleges áralakítója az elsődleges lakáspiac. A négyzetméterenkénti ár magasabb lesz ennél az úgynevezett hiánykörzetekben. A városközpontokhoz közelebb fekvő zöldövezet magasabb árakat vonz, mint a peremkerületi. A távolság értékét a közlekedési viszonyok is befolyásolják. Így emiatt a hiánykörzetekben kialakuló, másodlagos lakáspiaci ár szignifikánsan is meghaladhatja az ugyanezen körzetben belüli elsődleges lakáspiaci árakat. A másodlagos lakáspiac árnövekedési ütemét csak becsülni lehet. A becslést Budapestre végeztem el, mégpedig az apróhirdetésekből megjelent, árkinálatok alapján. Minthogy nem régóta szokás a hirdetésekből az árakat is feltüntetni, viszonyítási alapként az 1977-es évet választottam. Összesen körülbelül 35 ezer hirdetés adatait vetettem egybe, hogy az ártendenciát viszonylag nagy biztonsággal meg tudjam állapítani. Egy-egy hirdetés kínálati árában jóval több információ szerepel annál, mintsem azt csupán egyetlen lakás árinformációjaként értelmezzük. A hirdetés feladó csak úgy meri közzétenni az árat, ha előtte felmérte az adott lakóközveten belüli árakat és összehasonlító ismereteket szerzett az eladásra, cserére kínált lakás használati értékéhez kapcsolható árszintről. Eme összehasonlító vizsgálat után nyugodtan állíthatom, hogy a másodlagos lakáspiac árnövekedési mértéke lényegesen meghaladta a fogyasztói árszínvonal emelkedésének ütemét. A budapesti minta elég jól reprezentálja az ország másodlagos lakáspiacának árváltozását, elsősorban a városokra vonatkozóan. A kistelepülések lakásárak is emelkednek, de növekedési ütemük elmarad a városi körzetekben tapasztalhatóétól. Minthogy azonban a lakásprobléma elsődlegesen városi gondként jelentkezik, az itt érvényesülő ártendenciák ismerete elégségesnek tűnik. Az elmúlt másfél évtizedben a lakásárak a másodlagos lakáspiacon több mint ötszörösére emelkedtek.

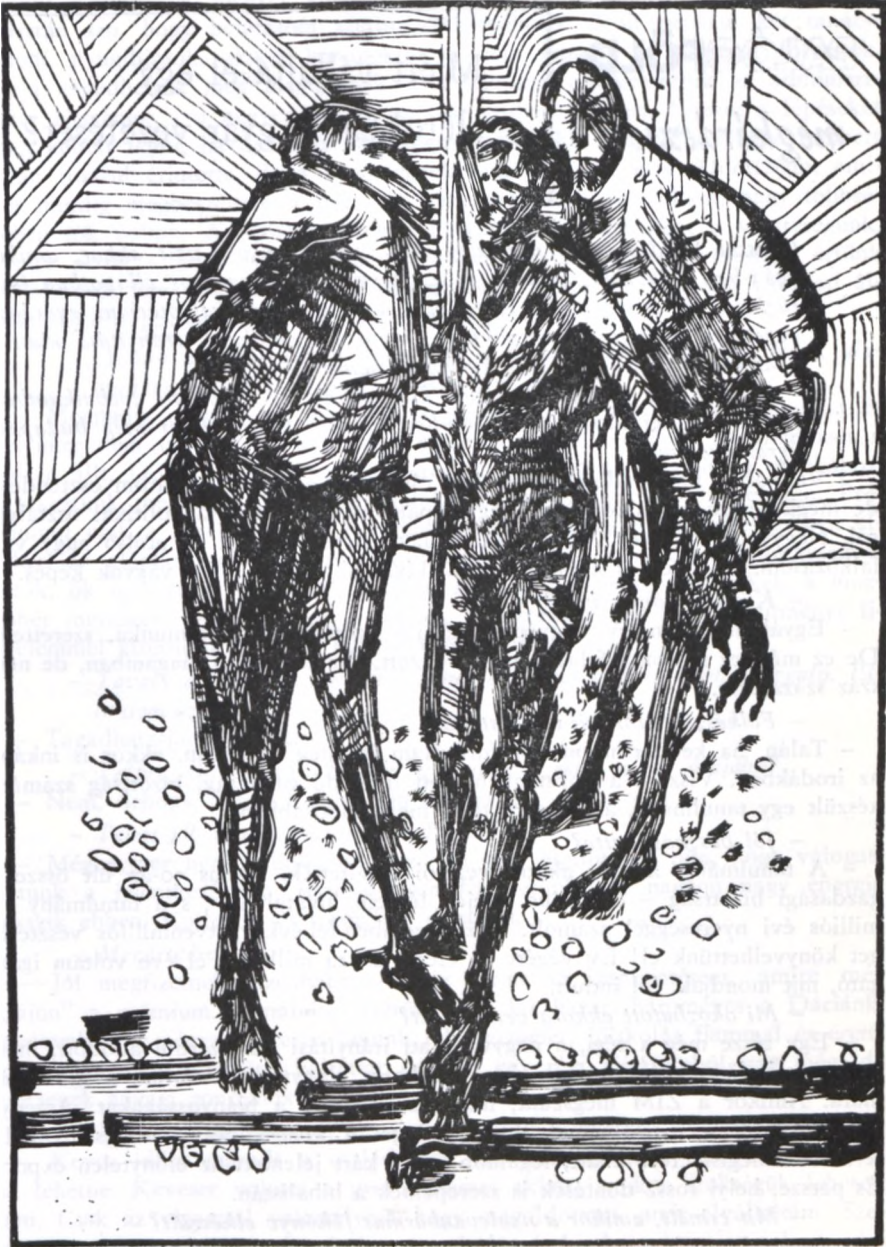
- *Hogyan lehetne összefoglalni a lakáshiányból adódó társadalmi feszültségeket és azok várható következményeit?*

– Ha az egyén életére gyakorolt hatására gondolok, akkor a József Attila-i sorok jutnak eszembe: „...ha küzd hát abba, / ha pedig kibékül, / ebbe fog belahalni.” A küzdelem a lakásra vonatkozik, amely céljá lett életünkben, ahelyett, hogy az élet jobbításának eszköze lenne.

A lakásmegoldás esélyei függenek a családi háttértől, a település jellegétől, az egyén természetadta képességeitől és attól, mennyire képes felhalmozni. Az említett lakáspiaci árak és első gazdaságbeli bérek esetében, azok ismeretében nem kétséges, hogy az egyén nem a munkabéréből fogja megteremteni lakásának az árát. Az általános árviszonyok ismeretében pedig az sem, hogy a lakosság felhalmozása növelése érdekében képtelen fogyasztását korlátozni. Hadd idézzem egy szakértői csoport idevonatkozó megállapítását: „Különböző vizsgálatok és szakértői vélemények is arra engednek következtetni, hogy a társadalom egy részében kialakult anyagias és részben amorális magatartás jelentős mértékben a lakáshoz jutás, illetőleg a meglevő, de nem megfelelő lakás elcserélésének túlzott és legális jövedelemszínvonalon meg nem oldható költségeire vezethető vissza.”. A második és harmadik gazdaságban való részvétellel teszi csak lehetővé a kívánt lakás megszerzését. Ennek az önkiszákmányolásnak azonban ára van, nem is kevés: az egyén biológiai leépülése, mert regenerálódásra nincs módja; pszichikai egyensúlyának megbomlása, mert nem kis belső feszültségtöbblettel jár a felhalmozás. A morális tönkremenetel is veszélyezteti, mert a tisztességtelen viszonyok között lehetetlen teljes tisztességgel megmaradni. Az értelmiségnél mindehhez felzárkózik még egy sajátos leépülési effektus. Az egyén biológiai, pszichikai, morális és értelmi leépülése kiterjed a családra, kihat a gyerekekre, a munkahelyi teljesítményekre és jelen van mindennapjaink érintkezési viszonyaiban is. Ha a munkanélküliség állapotát megalázóknak tartjuk, akkor ez méginkább az, s a felnövekvő generációkra gyakorolt hatása a legsúlyosabb következmény, mert a társadalom hosszú távra fogyasztja el lehetséges emberi tartalékait. De a probléma a társadalmi viszonyok szempontjából sem elhanyagolható.

A nyolcvanas évekre lecsökkent lakásépítésekből, a meglevő lakásállomány egy részének ugyanezen időre való leromlásából, valamint a lakás ár- és bér olló jelentős szétnyílásából következően, figyelemre méltó módon csökken a lakáshelyzet javulását lehetővé tevő lakásmobilitás. Ez a különbség arra utal, hogy a meglevő lakásstruktúra ki- és megmerevíti a kialakult társadalmi struktúrát, s úgy tűnik, több generációra is előrevetíti. A folyamat a társadalmi egyenlőtlenségek erősödésének irányába mutat.

ACS ZOLTÁN

A

PALÓCFÖLD

megkérdezte

Gressai Sándort:

Miért vállalta el egy
„lerobbant” gyár vezetését?

Gressai Sándor most ötvenegy éves, negyvennyolc volt akkor, amikor 1983-ban fölkérték, vállalja el az ugyancsak zűrzavaros állapotban levő tüzbegyár igazgatását. Korábban a Vegyésztervezési és Technológiai Intézet igazgatójaként, majd a Vegyésztervezési és Technológiai Intézet igazgatójaként. Irányítása alatt a gyár nyereségessé vált, míg korábban nem volt az.

Harmíves évét a Hatvanban, a vegyipari technikumban, gépészmérnöki diplomáját 1960-ban vevette át az akkor még budapesti agrár egyetemen.

- Valójában nem tudom, miért épp rám esett a választás három esztendeje, de megkerestek és fölkérték a megyei pártbizottság gazdaságpolitikai osztályáról. Negyvennyolc éves voltam akkor, úgy véltem, ez lesz az utolsó nagy vállalkozásom. Érdekelte is a próba maga, kíváncsi voltam, mire vagyok képes.

- *Könnyű döntés volt?*

- Egyáltalán nem. A Vegyésztervezési és Technológiai Intézetnél jól fizettek, ment is a munka, szerettem. De ez más, ez nagyobb feladat volt, vonzott. Biztam ugyan magamban, de nem száz százalékgig.

- *Fölkészült előre új vállalatából?*

- Talán ha kétszer-háromszor fordultam itt meg korábban, akkor is inkább az irodákban. Viszont a kormány mellett működő gazdasági bizottság számára készült egy tanulmány, azt ismerhettem meg alaposabban.

- *Jól hasznosíthatta?*

- A tanulmányt a gyár akkori vezetői készítették. Június 30-án ült össze a gazdasági bizottság - én július elsején léptem hivatalba -, s a tanulmány 17 milliós évi nyereséggel számolt. Ezzel szemben fél évkor, ötvenmilliós veszteséget könyvelhettünk el! Év végére ez elérte a 124 milliót. Fél éve voltam igazgató, mit mondjak, jól indult.

- *Mi okozhatott ekkora veszteséget?*

- Egy része még a régi, a nagyvállalati irányítási rendszerből adódott, mert a döntések fönt születtek, nem itt, és sokszor előnytelenek voltak a gyár számára. Amikor a ZIM megszűnt, már nem fedezte a hiányosságokat. Aránynyire jó volt a nyugatnémet Böcker céggel a közösködés a világszínvonalú termékek megismerése miatt, legalább annyi kárt jelentett az előnytelen export. És persze, helyi rossz döntések is szerepelnek a hibalistán.

- *Mit csinált, amikor a nyolcvanháromas fölkönyv elkészült?*

- Azt tudtam, hogy saját erőből nem tudunk talpra állni, kértük tehát a szanalásunkat, ami már 1984-ben megtörtént. A szanalási bizottság előtt nem lakkoztunk semmit. Megértettem az emberekkel, hogy közös érdekünk a tények pontos ismerete, különben sosem lépünk előbbre. Néhányan nem értették meg.

- *Velük mi lett?*

- Egy részüktől megváltunk, mások nyugdíjba mentek, megint mások a gyáron belül kaptak új feladatot. Nem voltak látványos fölmondások, nagyobb gondok. A megyei vezetéstől megkaptam a támogatást, nem maradt pusztán szó, hogy belátásom szerint cselekedhetek. Volt például két tanácsadóm, nyugdíjasok, akiket hónapokon át nem láttam, de a pénzt fölverték. Nem engedhettük meg magunknak. Drasztikusan csökkentettük az adminisztratív létszámot – a negyedével –, ez száz embert érintett. Ezeket a lépéseket meg kellett tenni, ha nehéz is volt végigcsinálni. De kellett! Az egyes embert talán rosszul érintette, de a közösségnek szüksége volt erre. Döntéseim, amiket mindig megbeszéltem a párt- és tömegszervezeti vezetőkkel, nagy többségben jók voltak. A szanalás évében hatvanmillióra csökkent a veszteségünk, tavaly pedig – évek óta először – nyolcvanmillió forintos nyereséget értünk el. Mindezt úgy, hogy a jelenlegi közgazdasági feltételek között a vállalati általános költségek nem gyarapodtak és ez nagy dolog.

- *Abban az időszakban nagy volt a bizalmatlanság a gyár iránt, alacsonyok voltak a bérek is, csökkent a létszám.*

- Mégpedig rohamosan, mi több, a jó munkaerő hagyott itt bennünket és helyükre nem ugyanolyan képességű emberek jöttek hozzánk. Az ösztönzés a nullán állt. De átalakult a vezetői réteg, új szemlélettel fogtunk a munkához. Igyekeztünk megfelelő ösztönzést kialakítani, javítottunk az alapbéreken. Prémiumot csak a hatékonyságért fizettünk és fizetünk, ez bizonyos esetekben elérheti az alapbér negyven-hatvan százalékát. A „bérgazdák” a gyáregységvezetők, ők az osztályvezetőkkel közösen állapítják meg az órabéreket, a mozgóber mértékét. Ott döntenek a pénzek felosztásáról, ahol a teljesítményt figyelemmel kísérhetik és ez jó húzásnak bizonyult.

- *Tavaly a vállalati tanácstól ismét bizalmat kapott, mint igazgató. El-lenszavazat nélkül.*

- Tagadhatatlanul jólesett.

- *Talpra állt a gyár. Belefér a munka a napi nyolc órájába?*

- Nem, dehogya. Sokszor dolgozom otthon is.

- *Tebát jól döntött három évvel ezelőtt?*

- Mégegyszer nem vállalnám. Igaz, ma már eljutottunk oda, hogy válogathatunk a jelentkezőkben, tisztességesen fizethetünk, de nagyon nagy energia fekszik ebben. Kollektív és személyes egyaránt.

- *Megérte?*

- Jól megfizetnek, tizenhatezer-ötszáz forint az alapfizetésem, amire még „rájön” a prémium. Rónafalun vettünk egy kis házat, hároméves a Dáciánk, ötvenvalahány négyzetméteren lakunk feleségemmel, főiskolás fiammal és érettségiző lányommal együtt. Félretert pénzem egy régi újításomból van még, de nincsenek anyagi gondjaink.

- *Mit csinálna másként?*

- Kevés időm maradt a családomra, ezt mindenképpen megváltoztatnám, ha lehetne. Keveset voltam a gyerekeimmel akkor, amikor szükségük lehetett rám. Csak az vigasztal valamelyest, hogy megoldottam, amit elvállaltam. Szeretem ezt a munkát. A döntések, a napi döntések okozta stressz nekem egyszerűen hiányozna, szükségem van rá.

„Mindig ugyanazok vagyunk, mindig mások”

Mai szlovák költők versei

A szerkesztő negyven soros ajánlást engedélyezett az alább következő összeállítás elé. Természetesen negyven sor olykor világok fel- és megmutatására is elegendő lehet, most azonban csak amiatti kesergésünk fér bele, hogy ilyen terjedelemben aligha lehetséges legalább valamennyire is megközelítenünk ez alkalommal felvállalt, s a mai magyar versolvasó számára szinte teljességgel ismeretlen tárgyunkat. Összeállításunk ugyanis szlovák költők, kortárs szlovák költők verseit villantja fel a Palócföld olvasói előtt. Talán egy éve sincs, hogy a lap kritikusa, Endrődi Szabó Ernő éppen ezeken az oldalakon az Európa a szomszédban van csodálkozással vegyes felismerésével üdvözölt egy, a szlovák líra legújabb áramlatait bemutató versgyűjteményt, amely a felszabadulás óta első ízben vállalkozott az összefoglalás igényével erre a feladatra. A kritikus csodálkozása elsősorban azzal magyarázható, hogy eltekintve néhány szerény, s általában nem a legszerencsésebb, vagy mára már teljesen elavult válogatástól, a kortárs szlovák költészet mai derekbadának – a felszabadulás után induló alkotóinak –, s a náluk is fiatalabbak törekvéseit Magyarországon mind a mai napig sűrű homály veszi körül. Sőt, számos jel utal arra, hogy a magyarországi versolvasónak nemegyszer alaposabb információi lehetnek – és vannak is – a tőle távoli és idegen népek költészetéről, mint a vele szomszédságban és évszázadokig történelmi közösségben élő szlovák nép lirájáról. Igaz, ennek a tájékozatlanságnak, s igen gyakran a kiadói szakemberek, lektorok és lapszerkesztők részéről megmutatkozó érdektelenségnek, bizalmatlanságnak mindenekelőtt történelmi, szociológiai, s lélektani okai vannak, amelyek a két nép közt kétségtelenül meglévő, egymással szembeni előítéletekben gyökereznek. Am előítéleteinkkel nemcsak, hogy kizárólag magunkat károsítjuk, hanem azok minden esetben többet árulnak el rólunk, mint előítéleteink tárgyáról. Éppen ezért mutatkozik egyre időszerűbbnek, hogy olyannak nézzük és lássuk a világot – a közvetlen környezetünket nemkülönben –, amilyen. Voltaképpen ezt a cél szolgálná alábbi, a teljességet sem horizontális, sem vertikális irányban felvállalni nem tudó összeállításunk is. S ha más nem is, remélhetőleg legalább annyi kiderül az alább sorjázó és három-négy nemzedék különböző karakterű alkotóira figyelmeztető versekből, hogy napjaink szlovák költészete korszerűségénél, differenciáltságánál, világlátásánál és világmagyarázatainál, továbbá a mai magyar költészettel párhuzamos jelenségeinél, illetve a líráinkban, könyvkiadásunkban, fordításirodalmunkban fellelhetően pállalkozásainál, kísérleteinél fogva okkal s joggal tarthat számot a magyar olvasó érdeklődésére is.

TÓTH LÁSZLÓ

Főnevek

Ágy és üresség
reggel háztetők
karbid és jó bor
molnár s rózsaszál

Elveszett asszony
gyapjúruhái
szobor zord folyó
Beethoven feje

Azután újra:

hátrálás árnyak
keringő és fű
fény fém fék homok
halász és kezek

Éjszaka éjfél
Kövek fűvése

IVAN MOJÍK (1926)

Egy vidám nap

Tegnap délelőtt az új városnegyedben bolyongtam
Amikor hirtelen odavágtatott hozzám április
És a szemembe tekintett
A téren énekelt a benzinkút a cukrászdából kikialtott a feketekávé
A mérleg is nevetett a hentesüzletben
És nyelvét táncoltatta

Kezüket nyújtották felém a tárgyak
Zengtek a zászlók
Lángolt a délelőtt
Akár egy hatalmas
Piros trolibusz

Jól éreztem magam ezen az új lakótelepen
Mely oly' kiegyensúlyozottan üldögél a tóparton
Bementem egy könyvesboltba és a könyvek csillagokkal teli
Tenyerüket mutatták
Melyek egyenesen az égboltról hullottak oda

Sétálgattam a vidám házak között
Melyek eltitkolták hogy forog velük a világ
Tele volt a fejem vesszorokkal
Pirosak voltak mint a lelkiismeretem
Tárnáimból darabonként hordtam felszínre az örömet
És mindenkinek ráaggattam a kabátjára
Aki vel csak találkoztam itt

Térdeplés

I

Estére belezuhansz a térdeplésbe,
térdedtől fölfelé kimeredsz belőle,

elmerülsz benne, belesüppedsz és ilyenkor
egy térdeplésnyivel vagy alacsonyabb magadnál,

a mélybe tart a térdeplés lépcsője,
le a föld mélyébe és te végigmész rajta,
a térdeplés mentén távozol,

és felrakod a térdeplésre,
felemeled rá, elhelyezed és viszed rajta

a bölcsődet, melyet a haranggal együtt
hoztak mozgásba, melynek oldalát balról
egyre nehezedeő szíveddel kongatod,

harangszóval búcsúzik tőled a bölcső, s amint távolodsz tőle,
ércesen zengő hangja kísér végig utadon,

a harangban térsz magadhoz és benne indulsz növekedésnek,
a harangban állsz lábba és sirva is a harangban fakadsz,
és fejed kidugva belőle, kiöregszel a harangból,

felhalmozódsz a térdeplésen, terhed alatt
belesüppedsz és az emberhúsrá éhes
térdeplés elnyel, s elevenen
fal fel téged.

2

– Lám, az ajtóban térdepelsz most,
melynek pántja a térdedben van,
s zárja a szádban.

– Lám, a térdeplésben kitérulsz,
a bejárat a térdeplésen át vezet, mely
kisebb akármelyik ajtónál.

Kitalált...

Kitaláltunk mindent, ami volt.
Kezdetől fogva az volt, ami nincs.
És minden perc illúzió volt.

Abban, ami van, az a szép,
ami nincs.

Két képből állt az élet,
s érintésével vont a fénybe az egyik
ama másikat.

Végül egyetlen képpé vált a kettő.
A föld fekete fénye belevegült
a kékbe.

Várunk a homokon
és a levegőben épült.

Mindennapi útjainkról
abba térünk meg.

L'UBOMIR FELDEK (1936)

Falusi temetőben

(Egy árvai motívumra)

Egy falusi temetőben
eltűnnek hirtelen a sírkövek
és a halottak
feljönnek a mélyből.

Kisvártatva
már beszélgethatsz is velük:
– Milyen érzés meghalni?
– Ó, hát egyre nehezebben mozog a szád,
s alsó ajkad végül már el se válik a felsőtől.
– Akkor hát a térdemen nyitnék szájat!
– Közvetlenül előtte a halál

térd fölött vágná le a lábadat.
– Úgyhogy az ember már csak
saját magát nevetetne?
– Saját maga alatt, saját maga alatt...
– És hogy-hogy most mégis beszélgettek velem?
– Te már kezdesz
velünk együtt hallgatni, testvér.

Egy nap

Megeshet hogy egy téli reggel
nem a megszokott útvonalon
megy veled az autóbusz

Áthalad
gyermekkorod faluján
(de nem szállsz ki belőle)

minden bokrot ismersz itt
de te továbbutazol
egy idegen város felé

Az égboltot lám mintha
vízfestékkel
festették volna kékre

Csak a látóhatár szélén vöröslök
impreszionisztikusan a nap

(Valójában alig ismered
és nem is akarsz tudni arról
hogy egy egészen közönséges
átlagos nagyságú csillag csupán
nem fiatal de nem is öreg még
Épp a legjobb korban van:
aktív tevékenységének
fele és kétharmada közt –
s akárcsak te leszálló ágban már)

Megeshet hogy egy téli reggel
nem a megszokott útvonalon
megy veled az autóbusz

Örülsz hogy a tegnapi
hirtelen jött tavasznak
(az éjszaka folyamán) már nyoma se
maradt

Újból (ha egy napra is) itt az ősi tél

Zúzvara permete alatt
édesednek emlékeid:
újból fontosnak tartasz ezt-azt
mint egykor amikor a hajnali
munkásvonatokkal utaztál még
s az éjszakai autóbusszal
tértél mindennap haza
(Újból fontosnak tartasz mindent –
mint hajdanán diákkorodban)

Azok a mindennapi utak
a munkád s magadat keresők
És a megannyi visszatérés
önmagadhoz

Egy téli este
az ismerős (reggeli) útvonalon
térsz vissza az autóbusszal

Az égbolt most már száraz
Odafent egyszer s mindenkorra
nyugovóra tért a nap

Semmi új nem jut már eszedbe:
amit nem reggel kezdtél
este sem fejezed be

s amit nem fejeztél be reggel
azt többé este se kezd el –
ha (még) férfi vagy

Beveszel egy tablettát

Ősrégi

Rosszul vagy?
Beveszel egy tablettát.
Becsteledik, lehül a levegő,
pulóvert húzol magadra.
Retegsz a huzattól,
a hidegtől, s talán
az örömtől is.
Már amiatt is kutyául
érzed magad, hogy időnként
neked van igazad.

A csillagok a földből nőnek.
Éles hang szól rám a sűrű
és ragadós sötétségből – gyere!
egy meteor fog becsapódni itt –
csóvját sokáig látom még,
fénnel hinti tele a sötétséget,
Felfedezem az álom testét;
a helyet, ahol nem nő semmi,
a hát gipszöntvényét,
a kígyótojást mélyen a földben,
az érintés nélküli szeretkezést,
a szerelmet
és állatian szomorú Küklopsz-
szemét.

IVAN ŠTRPKA (1944)

*Közelebb van hozzánk
a pokol,
mintsem gondolnánk*

KAMIL PETERAJ (1945)

Idegen saját

Fehér holló
fehér hóban,
megzöldült a fűvel,
keresheted, hol van.

Felismerhetetlen itt,
láthatatlan ott.
Pocsolyák nyelnek el így
száz és száz napot.

Nincs sehol.
A háztetőkön sem,
ott sem láthatod.

Hátunk mögül
mégse hangzik más,
csak alt károgás.

eltékozoltad a napot
mielőtt még eltékozoltad volna

elindultál oda
ahová még nem indultál el

megérkeztél oda
ahol még nem vagy

eltávozol onnan
ahol nem voltál még

lábadat is kölcsön kaptad
futásodat is szádat is

lóbáld meg életed
s szavaidat
nem saját szavaidat
változtasd sajátjaiddá

Egológia

Hol találok azt, akinek a kisujjában van itt minden?

Nincs itt.

Ki helyettesíti őt?

A helyettes.

A helyettesek seregei.

A helyettesítettek seregei.

Hol találok a fát?

Beteg.

A BS-986-os jelzésű betonoszlop helyettesíti.

Felhatalmazása van tudatni Önnel,

hogy a O₂-es rendszeresített anyagfelvonulás iránti kérelmét

a O₂-es rendszertelen anyagfelvonulás miatt elutasítják.

Megtcheti, hogy nem ért egyet ezzel.

Hol találok a madarakat?

Nem tértek vissza a melegebb vidékekről.

A szúnyogok és a legyek helyettesítik őket.

A fecskék vihar előtti

bukórepülése iránti kérelmét

elutasítják.

Megtcheti, hogy tiltakozik.

Hol találok a fűvet?

Szabadságát tölti.

És mikor lesz itt?

Nem lesz.

A szintetikus aszfalt helyettesíti.

Telenként megrepedezik, nyaranként meglágyul az agya.

A rágcsgálható fűszál iránti kérelmét

elutasítjuk.

Megtcheti, hogy a felsőbb szerveknél próbálkozzék.

Hol találok az égboltot?

Schol.

Smog kandidátus helyettesíti,

aki a saját érdekében figyelmezteti Önt,

hogy szerveit tegye hozzáférhetővé az illetékes szervek számára,

melyek aztán elemzik,
ill. elemzés alá vetik azokat,
hogy kiutalhassák Önnek a megfelelő
védőeszközöket.
Amelyek garantáltan hatástalanok.
Megtcheti, hogy fellebbez.

Nem kellene senkinek?
Ne tolakodjon, várjon a sorára.
Változzon át!
Sóder osztályunkon van még
néhány betöltetlen hely.
Aki előbb érkezik, előbb őrlődik.
Teljes ellátást biztosítottunk.
Érkezés naponta.

Mi az, hogy étkezés?
Mi az, hogy naponta?

FRANTIŠEK LIPKA (1946)

Vonatok

Éjszakai vonatok. Képzzeletszülte vonatok.
Egyik irányból befutnak az állomásra. A szembe.
A fejbe. Hajad füstjét húzzák maguk után.
Szemed fényével világítanak. Keresztül haladnak rajtam.
A csontok hídjain át. Az erek alagútjain át.
A másik irányban kifutnak az állomásról. A fejből.
A szemből. Hajad füstje eltűnik
a fűszálak közt. Szemed fénye
csillagok fényévé válik. Egyre kisebbedő csillagok fényévé.
Robognak a vonatok. A képzzeletszülte vonatok.
A test üregeiben dübörögnek. A gyomorban. Az ephólyagban.
Az elerőtlenedő izmok görcsében.
Kerekcik szétszabdalják az agyat. Felszámolják
a kapcsolatot az egyes szervek között. A lélek és a hús között.
Egyik irányból befutnak a szembe. A fejbe.
Másik irányban kifutnak a fejből. A szemből.
Eltűnnek az éjszakában. Visszatérnek a sötétségből.
Kerekcik szétszabdalják az agyat. Felszámolják a kapcsolatot
közted és köztem.
Az egyedüli valóságot, amely
a nemlét fölé emelkedik.

Kék a világ, mint a narancs

Április, május, valami történt a köddel
az úton
és a kertekben is;
reggeli szellő, reggeli
szerelem, a tojás
reggeli koccanása,
ó,
a serpenyő szélén: tudni,
hogy felébredtem,
tudni,
hogy még az esti mosollyal állsz
a reggeli ajtóban, tudni, hogy szemedbe hulló
hajad mögül engem figyelsz sandán, tudni
és nem tudni,
tudni és nem tudni.

A nap közepén, a kút
közepén, a világ közepén,
mely kék mint a narancs,
halk hívásaid
forró objektívében:
tudni és nem tudni.
tudni és nem tudni.

Valami történt a köddel: forró teát
iszunk, forró reggeli teát iszunk, forró reggeli májusi
teát iszunk. . . megérintjük egymást a kezünkkel, mindig
ugyanazok vagyunk, mindig mások.

A magunk helyén;
mások helyén.

Hamlet, aki még mindig örült

A J. S. Bach nevű számítógép
karosszékek
tévéreklámjaihoz
szerez zenét.

A Leonardo nevű számítógép
Mona Lisa portréjának
ezeregyedik eredeti példányát festi
s küldeményeit az előfizetési jegyzék szerint
juttatja el az első milliomosoknak.

A Hemingway nevű számítógép
emlékiratait írja
a levitézlett politikusok örömére.

A Napoleon nevű számítógép
a lélektani hadviselés
új változatának terveit
rendezgeti.

A Galilei nevű számítógép
visszavonja az elasztikus világűrről
szóló elméletét.

A Seneca nevű számítógép
a nőkérdésről és a bálnák
tömeges öngyilkosságáról szónokol
az ENSZ-ben.

Az Ádám nevű számítógép
és az Éva nevű számítógép
új számítógépeket gyártanak.

A Hamlet nevű számítógép
meghibásodott,
s ugyanazt az értelmetlen kérdést
ismételgeti a végtelenségig.

Tóth László fordításai

M Ű H E L Y

TANDORI DEZSŐ

Mint minden állandó

---

1. A LOMB RÁKÉPZELÉSE

Bár a bizonytalanság bennem, a terep: körülöttem. Sosem hittem volna vele ily' fő foglalkozást. Késett a tél; és ennek örültünk. Nyereség volt így minden nap, hét; már-már egy hónap. A novemberben hirtelen leesett hó ránk ijesztett; de ahogy lenni szokott, hasznunkra vált, hogy komolyan vettük. És meghoztuk a búza, a szotyola adagjait. Akkor: negyven napnál is hosszabb szünet! Közben: mennyi bizonytalankodás; bennem, velem legalábbis. Ki és mi részéről? Képzelkedés volt? Valami utólag is igazolta? Most ez akkor hát a tél, harmincadikától, s ma, új év elsején minden oly' igen magától értetődik. Semmit sem tudok! Csak a terep, jobban, mint valaha, főbben, itt van körülöttem. Itt van körülöttünk; de ki beszélhet ilyesről másika bármi közel nevében! Nap mint nap jártam, ha csak e több, mint negyven nap alatt is, ezt a kis részt a ház s a hídfő közt. És előtte, kevés híján, negyvenhét éve. Mégsem tudtam róla sosem épp ezt, ezt, amit ma. Belejátszik-e valami történéssé? Mi „volt” velem akkor, most már szinte „örökké”? A friss benyomások szerint ítélünk; s a legfrissebb a jelen. Ahogy a madzaggal átfűzött etetőpoharak legcélszerűbb helyeit keresem, az újakét, a régi, téliesen csupasz bokor ágszövevényében, fölénk képzelem a lombot, az idei tavaszt. Nem, nem „azért”! Hanem mert ha majdani jó sűrű-lombos helyre akasztom a poharat most a sárgálló bőré gallyakon, nehezen férnek hozzá a magokhoz a nem kívánatos nagyobb testű madarak!

2. SÚLYPONTÁTHELYEZŐDÉS

A hídfő – az *egyik* hídfő – felé kezdtük ma az utat; mert az egykori teljes terep mindkét vége hídfő. A középső az elhanyagoltabb rész. Lenne! Mert dehogy marad az. Kicsit kicsik, de gondom volt rá eddig több, mint egy évtizeden át. Van egy holt szakasz, ezt néhány télen az alsó rakparton tettem meg, a víz kö szegélyén, feketült hóroskadékban gázolva, tócsákon át, tcherautók szuperfröccseiben; láttam belezett matracot, kerékdobot, patkót, mindegy, mit, csak a lábam elé kellett nézmem, bele ne gyalogoljak a mélybe. A várost is néztem, persze. Az időt mértem, igyekeztem. Próbáltam beosztani időmet ebben a városban. Azóta csak fogyott az idő, növekedett a mellékes környék, mellyel mintha szívesebben foglalkoztam volna, mint a terep túlságosan meghatározott feladatkörével. Súlypontáthelyeződés, ami az idén történt velem? A bizonytalanság az abbahagyásig jutott valami másik ily fő dologban. Maradt a gondolat; az agyonképzelés szorongásai hajnalban; jött a megkönnyebbülés. Amire semmi ok pedig. A balsejtelmeken, mint lent a rakparton gyakoroltam, „valahogy úgy” gyalogoltam át. És most: két hónapig, a fűvel előbukkanó két és feledikig, legalább, ez a legfontosabb. Így lehet majd átvészelnem az átmenetet. Honnét hová? Nem minden áthelyeződésről vannak fogható fogalmaink a szavakkal. A poharak, az etetők: nem zárnak ki semmit. A tavasz fogja *őket* bezárni, miközben minden hihetetlenül tárt lesz, tágabb lesz, a közeli életről átvágtatok csak, elszőrom lépéseimet és az itthoni madaraktól maradt maradékot, aztán – neki! Hová? Minek? Őszre beáll az új bizonytalanság; aztán a tél, az elmaradni-várt, a várt, a végre várt, a terep, melyre minden jó ráfogható; örök és mégsem az.

3. MINT MINDEN ÁLLANDÓ

Mint minden, aminek állnia kell; amit állni kell; aminek maradása van, állítólag. Mi van mindezzel? Ki tudja megmondani. Derülátással maradtam könnyebb őszi öltözetemnél; fáztam, és másnap már vastagabb ing, tréninges, hosszú alsó, bélelt kesztyű következett. Micsoda öröm volt, hogy elfogytak az adagok! Hogy oly' remek helyen vannak a poharak! Ekkora a fogyasztók köre! Egy-egy törzsbokron pergő zajú egész csapatok vártak; aztán alig várták, hogy továbbálljunk. Ez van megint! Megint van hát megint! És soha úgy, mint eddig. A világon mintha minden felül akarna műlni önmagát, kénytelen volna erre a meghaladásra – de hát hogyan, mik a forrásai? Ki tudja. Én például – mit mondhatok? A bizonytalanságok tapasztalata tenné? Vagy épp ellenkezőleg? Kinézzek, a nagy fák ágai fehérek, cselekvésünk elenyésző eredményei tovább enyésznek – fogy, fogy a kitett ennivaló! tovább próbálnak valamit a maradandóság dolgában. Az biztos, hogy a csapatokban számos túlélő is van! Tőlük tudhatják az újak, mik is azok a helyek, ahol...! Jöttem haza, még laza

dél időben, az új etetőidény kezdete előtt; amikor még ezt számoltuk: ennyi meg ennyi napot is megúsztunk poharazás nélkül. Mit tudom én azt már! Csak ezt, ezt tudom, ami ismét elkezdődött, ami most már folyamatos. És kell is a folyamatosság. A tercp súlypontáthelyeződése: belül kerül. Már a holnapi pohárkiégészítésen tanakszom, kell, ami kell, a meglevő harmincnégyet keveslem, hattal megtoldandó! Ezek a bokorvert, kormos, piszkos, szélharang poharak... e lombrejtekcüek... leszartak, karmoltak, ütöttek, csípettek, ázóttak; mit tudok én arról az állandóról, mely nem várakozás és nem csalódás. Van, több, mint ameddig én elérhetek vele, velük; s „épp ameddig elérek”, majd.

ZALÁN TIBOR

Töprengések Tandoriról – három megtorpanásban

Arra az istenkísértésre azonban mégsem vállalkozhatom, hogy Tandori Dezső műveinek az clemzésébe ártsam magamat. Részint olyannyira bonyolult, sokrétű, s főleg terjedelmes az eddigi oeuvre, hogy kevesen mondhatják el magukról azt, eligazodnak benne; hogy bonyolultsága nem kuszaságnak, sokrétűsége nem műfajtalankodásnak, terjedelmessége nem szómágiának, fonalat vesztett örült beszédkenyszernek tűnik. Részint joggal tarthatni attól, hogy még kevesebben vannak, akik a teljes életművet ismernék, az összes Tandori-könyvet olvasták, kiállításait megnézték, fordításait áttanulmányozták volna. Hiszen féltő, hogy az ő költészetének megítélése nem nélkülözheti a más műfajokban létrehozott alkotásokkal történő összehasonlítást, legyen az mackós vagy gombfocis könyv, álnéven írott bűnügyi történet...

Joggal merül föl tehát a kérdés: mit akarok én most Tandoritól, miért és főleg mit fogok írni róla, erről az egészen érdekes és kiváló művészlől. És itt következik az első megtorpanás. Ha magamba nézek, be kell valljam: én a többséghez tartozom. Egyetlen Tandori-krimet nem olvastam például életemben, főként azért nem, mert utálok a krimiket kora ifjúságom óta. A gombfocikönyveit hírből ismerem csak, mert sem a gombfoci, sem az angol bajnokság különlegesen zseniális szisztémája nem érdekel.

Sőt, be kell valljam, Tandori verseinek is csak töredékét olvastam. Többséget, kevesebbjét? Egy ilyen intenzitással, ekkora termelőerővel *folyamatosan, szinte napi penzummal* dolgozó művész esetében, ez, úgy gondolom, nemcsak nehezen kiszámítható, de tényezőként el is hanyagolható.

Akik költőnk verseinek csak töredékét olvasták, talán nem vesztettek semmi pótolhatatlant, illetve úgymint mindent elmulasztottak. Benne ugyanis az a legfantasztikusabb, hogy jóllehet műveiben abszolút kiismerhetőnek

tűnik, a fölényes, már-már hivalkodó nyilvánvalóságok mögött rendkívül koherens rendszer, nehezen leírható – főbb vonalaira szűkíthető – filozófiai vonulat húzódik meg. Innen eredeztethető minden bizonynal monomániája, ahogy fúrótoronyként hatol témáinak a mélyére, több tucatszor, lehet, nem túlzás, több százszor megírva ugyanazt. Az olvasót persze többnyire gyöttri, sőt, bosszantja egy idő után a mindig az ő-n hangsúlyos Tandori sűrű semmittevése – mi mást is tehetne egy lírai hős –, vagy újabban a versei szakadatlan verébcsiripelése. Mindez azonban nem meglepő, sőt, a pályáiv ismeretében még érthető is.

A pályát kezdő Tandori szinte csak azt írta le, amit lehetetlen volt nem kimondani – ami a művek mögött húzódó csendbe már semmiképpen sem fért bele. Az elhallgatás művésze volt tehát, a fegyellemmel kezelt formaké, a hermetikus – más ráközelítéssel esszenciális, így fölbonthatatlan, színtagmatikus – közlések költője. Mesterien formák közé fegyelmezett közlemények voltak ezek, szokatlanok, mert a jelenségen túli tartományból hoztak hírt abban az időben, amikor a költészet – de általában a művészetek is – a megragadható, látható, leképezhető/leírható világgal, vagy a közösségi létformák költészetben – művészetekben – lehetséges adekvációival voltak elfoglalva. Tandori tehát már ekkor bejelentette különutasságát, elhatározását, hogy saját paraméterei szerint fog végighaladni az általa érinteni kívánt – érinthető – területeken.

Anakronisztikus volt *akkor* ez a költői attitűd, benne kevesen ismerték fel az alkalminál messzebbre tekintő következtetességet, a későbbi állandóságot, melynek azóta is hol interferenciája van az egyes időszakokkal, hol már-már végletesen és lehetetlenül idegen azoktól. Ebből következik, hogy bár Tandori tűnik a legváltozékonyabb költőink egyikének, épp azon kevesek közé tartozik, akik szinte változatlan „programmal”, körülményeiket, az éppen aktuális divatokat, a társadalmi és/vagy politikai kihívásokat figyelmen kívül hagyva alkotnak. Éppen ezért nem válik zászlóvá, noha számtalan követője, még több epigonja és meghamisító utánköltője akadt és akad napjainkban is. Itt kellene elkövetkeznie a második megtorpanásnak. Tisztázni kellene, ki ez a Tandori Dezső, mi a szerepe költészetünkben, egyáltalán irodalmunkban. A dolog azonban nem egyszerű. Én például (bár ez messze nem jelent semmit!) abban az egy évtizeden is túl nyúló periódusban, mióta az irodalomban megpróbálok részt venni, egyetlen egyszer nem láttam őt „élőben”. Nem zajongott az írószövetség éttermében, nem feszkelődött hosszúra nyúlt üléseken, nem tolongott előadóesteken, író-olvasó találkozókon... Ezek alapján könnyen kijelenthetnénk, hogy nem tevezője *irodalmi életünknek*. Ez persze nincs így. Kevés író mondhatja el magáról, hogy *jelenség*, hogy alkotói személyisége és a létrehozott opusok egymástól elválaszthatatlanok, egymásért felcsejnek és egymás hatását emelik/rontják – az olvasói elvárások szintjéről megítélve, szemlélve mindazt, amit csinál.

Tandori adomáknak, vicceknek, legendáknak, áskálódásoknak és könyvelmű lgyintéseknek, csodálatoknak és lefitymálásoknak a szüntelen tárgya.

Jelenebb és jelenlevőbb így a hordószónokoknál, az irodalom felszentelt organizátorainál. „Könnyű neki, ha soha nincs jelen schol” – hallom a kifogásokat. Erre csak egyetlen válasz létezik: meg kell próbálni ezt a faj-

ta nemjelenlétet! Keveseknek fog sikerülni! Nem Tandorit védem – vagy dicsérem – amikor feltételezem, hogy számos kortársunk kerülne kényelmetlen helyzetbe, ha „közéleti” tevékenységét kivonnánk a megítélésben döntően közrejátszó tényezők közül. Kiderülne, hogy fájdalmasan soványka és jelentéktelen a *mű*, az irodalomban elfoglalt *pozícióhoz* (ismertség, elismertség, népszerűség, keresettség stb.) képest. (Ha itt, most, valaki úgy véli, konkrét személyekre céloztam, téved. A fentebb említett jelenség olyan elterjedt ifjabb és idősebb irodalmáraink körében egyaránt, hogy nehéz lenne „személyeskedni” – talán fölösleges is; de mindenképpen eredménytelen. . .)

Bármit is gondolunk róla, bárhogyan is ítéljük meg a nálunk bevált költőmakettsor ismeretében, Tandori új költőtípust testesít meg, kinek központi kategóriája a *munka*, szemben a *tevékenységgel*. Remetei visszavonultságban telnek a napjai és papírlapjai. Olyan elvonultságban, ahová nem szűrődhetnek be a mindennapos zajok, de ahol állandó látogatók Európa és a világ *kultúrái*. Ír rendelésre és rendelés nélkül, megadott és kitalált formákban; fordít, rajzol, fest, s ki tudja még mi mindent csinál. Munkaideje egy gyári munkását kétszeresen is meghaladja, munkaintenzitása pedig – általános megrökönyödésre – szinte már felmérhetetlen.

Tandori tehát mesterembernek, profinak tekinti magát, aki nem vár feltétlenül ihletre, sugallatokra, mert tudatában van részint tehetségének, részint nem mindennapos felkészültségének. Ez a versrekészség alakítja ki azokat a végtelennek és szerkesztetlennek tűnhető kompozíciókat, melyek manapság jellemzőek rá, amelyek a legtöbb értetlenséget, egyúttal csalódást váltják ki az olvasókban.

E változás gyökereit, magyarázatát, érzésem szerint abban a korszakos könyvben kell keresnünk, melynek a címe *Egy talált tárgy megtisztítása* volt. Ennek a sárga kötetnek a jelentőségét és hatását, sőt, még önértékét sem mérte fel kellő alapossgal a kritika. Azt az omlást, mely a hetvenes évek végétől következett be a magyar költészetben, már kénytelen kellettlen figyelembe veszi, sőt, a maga módján magyarázza is. Azt azonban, hogy az egykor oly szilárdnak és omolhatatlannak tűnő partfalat mi mosta alá, illetve miféle erózió okozta az úgynevezett nemzeti versmodell és tematika megcsúszását, kevésbé firtatja. Mi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy a korszaknyitást egyedül Tandori bűnének tekintsem, vagy az ő egyedüli érdeméért büntessem fel. Tény azonban, hogy az 1973-ban megjelent könyv egészen elképesztő volt az abban az időben forgalomban levő költészeti játék szentenciáinak a tükrében. Tudnunk kell, hogy a környező államokban – a szocialisták közül elsősorban Csehszlovákiára és Jugoszláviára gondolok – már megvoltak e könyv nagy újításainak az előzményei, vagy éppenséggel megfelelői. Esetünkben az a legfontosabb, hogy új(don)ság és kiugró tehetség összetételalkozásának lehetünk tanúi; a költő nemcsak áttemeli költészetébe – így költészetünkbe is – ezeket az új megszólalási lehetőségeket, de rögtön át is alakítja segítségükkel addigi hangját, témáinak hangszerelését. Mindezt a legnagyobb természetességgel, hozzáértéssel. Pedig kettős értelemben is kockázatos volt a vállalkozás. Tartania kellett a korszak uralkodó irányzataitól – ha visszaemlékszünk, ebben az időben érthette el csúcspontját például a nemzeti forradalmi-romantikus irányzat, melynek legjellegzetesebb képviselői

a *Kilencek* költői csoport körül rendeződtek. A másik oldalon – nem idegenül az említettekől – még prioritást élvezett a hatvanas évekből átnyúló közéleti költészet. A mind formájában, mind szemléletében ezektől idegen Tandori-költészet kellő indulatokat váltott ki, s kevesekben indukálta a megértés, vagy legalább a tolerancia szándékát. Ez persze tart mind a mai napig.

A harmadik megtorpanás következik el: Tandori, aki vállalja a költészetnek ezt az – immár mérhető, hogy az utóbbi húsz év egyik legjelentősebb és hatásában talán legerősebb – áttörését, nem halad tovább a Talált tárgy... könyvben kijelölt úton. Ennek a magyarázata nem könnyű, de nem is lehetetlen. Az igazán eredeti, teremtő (*felfedező*), s nem reprodukáló típusú költő egy-egy formai megoldással csak addig él, amíg a számára benne rejlő lehetőségeket ki nem aknázza. Ha ez a pillanat elérkezik, azonnal vált (– így lehet a szüntelen változásokat/váltásokat az állandóság jeleként felfogni és értelmezni –) és újabb formai jegyekkel frissíti fel megszólalását, dimenzionálja át élettartalmait.

Természetesen a „cserben hagyott” formák az új rendszerben majd megjelennek, átformálva a rendszer elemeit, illetve, átformálódva azok hatására.

Így történt ez gyaníthatóan Tandorinál is, aki a verzzétbontásos korszaka után – a szétbontás fontos felfedzéseivel megerősödve – a szonettformában keresi újabb távlatait, jelentős változtatásokat eszközölve a legszigorúbbnak tűnő szerkezeten; azaz, vizsgálni kezdi egyúttal a szonett jelenkori távlatait.

Az eddigiekből kiderülhetett: olyan költőről van szó, aki eddig szinte minden külső hatástól függetlenül, belső iránytűjére támaszkodva, félelmetesen tág műveltségélményét háttérként felhasználva haladt előre; patetikusabban, de nem pontatlanabban: mind magasabbra.

Nem az a fajta költészet az övé, mely kieroszakolta a szeretetet vagy a rajongást, de megköveteli a figyelmet és az azonosulást. Nem megy divatok után, *csak* divatot teremt, úgy, hogy a követőivel már nem áll le együtt divatolni. Olyan költészet ez, mellyel nehéz – szinte lehetetlen jelenidejében – elszámolni, de amellyel számolni kell, s szüntelenül.

Am végezetül nem hallgathatjuk el azt az általános aggodást sem, mely mostani „verebs” korszakában körülveszi. Ettől az aggodástól – minden igyekezete ellenére – e sorok írója sem tudja függetleníteni magát... Legfőbb félelem, hogy ez a teremtő agyú és erejű költő önmaga másolójává hull szét, tematikátlanná, sőt, témátlaná szürkül, formátlanodik.

Itt bomlik ki harmadik megtorpanásom miértje. Ezt a korszakot már nem tudom az általam felvázolt képletbe beilleszteni. De ez lehet a képlet hibája, sőt, valószínűleg azé is. Mindenesetre jómagam mostanában szintén a váltást várom. Ahogy a *Herakleitosz utóidényben* ciklussal váratlanul megírta a legjobb, s legérvényesebb magyar konkrét költeményeket, úgy bármivel előhozakodhat holnap, vagy holnapután. De ha a mai verseit írja tovább, sem lehetünk elégedetlenek: hiszen *az sem lesz kevés!*
Sőt.

A vád szavait hallotta

— hangjáték —

Szereplők:

Fiatal férfihang	FF
Lányhang	LH
Női hang	NH
Idős férfi hangja	IF

A megszólalásról:

A hangoknak megállás nélkül járkalniuk kell egyik oldalról a másikra és viszont. Mintha a szereplők egy pillanatra sem állnának meg, hogy egymásra pillantsanak, vagy egymásnak intézzék a szavaikat. Ahol az egyik szereplő befejezi a szövegét, ugyanazon a ponton szólal meg a következő, mintegy folytatva az előző járkálását. A zene pedig nagy hálóként terül a bolyongó hangok fölé (mindvégig jelen van), összefogva, békítve, hangon túli csönddé oldva azokat.

FF: Nézd a kezemet. A kezemben pohár, a pohárban hideg víz. Feléd nyújtom, vedd el, idd meg, s én fehér kendővel törölöm le a szád széléről a vízcseppeket. Szép pillanat lesz, majd megérted, mentes erotikától, ne húzd össze magadon a blúzod. Ha fázol, betakarlak, meleg takarót csavarok köréd, remegésed álommá oldja a homály.

LH: Tudom, hogy nem hozzám beszélsz. Tudom, kinek mondtad ezeket a szavakat. Neki nyújtod a vízzel telt poharat, az ő ajkát akarod a kendővel megérinteni. Fázom, de a takaród sem tudja felmelegíteni a bennem remegő hideget. Nem akarom, hogy te nyújtsd felém az álmodat, hogy a másnak kiszenvedett álmodat bennem veszítsd el.

FF: Kiöntöm a vizet.

LH: Mindegy. Öntsd ki.

FF: Megiszom én. Majd töröld le a szám széléről a vízcseppeket, utána takarj be, fázom.

LH: Nem akarok a kendőhöz érni. Nem nyúlok a takaródhoz.

FF: Maradj itt, valamit el szeretnék mondani még.

LH: Nem akarom, hogy elmondd. Bűnös vagy.

FF: Tiszta vagyok, nem vétettem senki ellen,

LH: Ellenem vétettél.

FF: Talán csak ellened. Egyedül... ellened.

LH: Beismered? Ugye, beismered?

FF: Nem. Nem tudom, mi a bűnöm. De ha úgy érzed, vétettem ellened, akkor már bántottalak...

LH: Elmegyek.

FF: Tudom. Ne csukd be magad után az ajtót. Látni akarom, ahogy a folyó kövén kihülnek majd a lépteid.

(Szünet)

IF: Mióta meghaltam, sokkal többet foglalkozom veled. Van időm veled foglalkozni. Megváltoztál. Nem értékeled a lépéseidet.

FF: Hiányzol. Te tudad egyedül, hogy jó vagyok.

IF: Jó? Mit jelent az, hogy jó? Nem ölsz?

FF: Nem ölek. Ez sem kevés. Elfogadom az életet.

IF: Miért? Egy esélyed lehet a szeretetre?

FF: Esélyem lehet. Adok neked vizet. Idd meg.

IF: Másod nincs?

FF: Nincs. Adok vizet, idd meg. Utána megtörölöm a szád szélét. Nézd ezt a fehér kendőt. Ezzel akarom megtörölni. Akarod?

IF: Nem akarom.

FF: Igaz, hogy madarakba költözött a lelked, s most ott röpködsz folyton a Duna fölött?

IF: Fáradt vagyok az ilyen csacsiságokhoz. Mondd azt megint, hogy jó vagy! Szeretem hallani, amikor monlod.

FF: Jó vagyok.

IF: Öntsd ki a vizet és tedd el a kendőt. Megint szerencsétlenkedsz! Miért hagyod nyitva mindig az ajtót? Miért hagyod mindig nyitva az ajtót?

FF: Várok valakit.

IF: Rosszul gondolod. Ha megérkezik, nem tud majd kopogtatni.

FF: Hát azért. Ha kopogtatna, túlságosan összercezzének.

(Szünet)

NH: Mindent el kell mondanod!

FF: Nincs mit mondanom. Itt állok előtted és nem tudok mit elmondani.

NH: Nekem mindent tudnom kell. Ugye, ezt megérted? Ugye megérted azt, hogy mindent tudnom kell. Megértesz, ugye?

FF: Megértem. De nem akarok semmit sem elmondani. Nincs mit mondanom.

NH: Tudom, hogy elkövettél valamit. Remeg a kezében a vizespohár.

FF: És ha nem követtem el semmit? Miért gondolod, hogy valamit is elkövettem azon túl, hogy élek?

NH: Megérzem. Ahogy itt állsz és el akarsz rejtőzni előlem. Kialvatlan vagy és mindenre összercezzesz.

FF: Összercezzenek, mert kialvatlan vagyok. Aludni szeretnék, meleg takaróba burkolózni, hogy elmúljon a remegésem.

NH: Most beszélned kell. Mindent el kell mondanod nekem! Majd egyszer megértesz... még megértesz!

FF: Fáj most nekem a hallgatás, hidd el. De nincsenek bennem szavak, olyan szavak, melyeket megértenél. Idegen nyelven beszél bennem valaki. Ne hallgasd őt ki, kérlek! Fájdalmat okoznál neki.

NH: Add elő! El akarom vinni, félttem tőled. Majd elviszem, s te keresel mást, aki másik nyelven fog benned megszólalni. Ő az enyém.

FF: Nincs nálam, hát nem adhatom vissza. Menj, keresd meg, keresd máshol, másnál, adj innia, mert szomjas, töröld le a szájáról a vízcseppeket, ha ivott.

NH: Mutasd meg a kendődöt! A kendődöt akarom látni. A kendődöt!

FF: Elveszítettem. Valaki elkérte. Nincs rajta senki szájának az emléke. Üres és érintetlen a kendő.

NH: Add ide a poharat! Add, kérlek, hadd nézzem meg a poharadat.

FF: Leejtettem. Látod, most összetörött. Nincs másik poharam. Hogy adok innia annak, akit várok, aki eljön valamikor, hamarosan eljön, érzem.

NH: Kopogtak.

FF: Nem, nyitva van az ajtó.

NH: Megint kopogtak. Megnézcm, ki keres.

FF: Nem, ne nézd meg! Nem jöhetett senki.

NH: Valaki sír az ajtó előtt. Nem hallod? Nem hallod?

FF: Becsukom az ajtót. Huzat van.

NH: Valaki sír az ajtó előtt. Megismcrem a sírását.

FF: Tévedsz. Nem ismered ezt a sírást. Ez az én sírásom.

(Szünet)

LH: Én megbocsátok neked. Nézz nyugodtan a szemembe – én megbocsátok.
Nem foglak kínos helyzetbe hozni soha. Megértelek, és nem mondom
azt, hogy gyűlöllek.

FF: Mert gyűlölsz?

LH: Nincsenek érzelmeim számodra. Nem tudlak megérteni az érzelmeimmel.

FF: Akkor hazudod, hogy megbocsátottál. Csak hazudod.

LH: Esküszöm, hogy megbocsátottam.

FF: Nincs mit megbocsátanod. Megbocsátod a mágnesnek, hogy magához
rántja a szöveget?

LH: A szögnek nem bocsátom meg a mágneset!

FF: Kegyetlen vagy, igazságtalan, valahol mélységesen igazságtalan.

LH: Ez most nem érdekes. Én itt nem vagyok fontos.

FF: És én miért vagyok fontos?

LH: Te sem vagy fontos.

FF: Akkor pedig végképp nem tudom, mi a fontos.

LH: Nagyon jól tudod, mi a fontos. Amit elkövettél – az fontos.

FF: Mit követtem el? Mondd meg végre mi az, amit elkövettem.

LH: Ha nem tudod, akkor tényleg bűnös vagy.

(Szünet)

NH: Nagyon szenvedsz?

FF: Nem akarok magamról beszélni. Ha szenvedek, magamnak szenvedek. Ha nem szenvedek, egyedül magamnak nem szenvedek. Egyedül akarok maradni a sorsommal, a gondolataimmal.

NH: Nem jó, ha elzárkózol a bánatoddal. Nem tudunk segíteni neked.

FF: Miért kéne segítenetek?

NH: Kítaszítottnak érzed magad. Jól érzem, ugye?

FF: Ezt nem lenne szabad kérdezned. Ti taszítottatok ki.

NH: Nem tudod, hogy miért?

FF: Nem tudom. Mondd meg, kérlek!

LH: Erről csak te beszélhetsz – nekem. Egyébként sem taszított ki téged senki. Csak amit tettél...

FF: Beszélj arról, amit tettem!

NH: Arról is neked kell beszélned – egyszer.

FF: Mikor... egyszer?

NH: Amikor el akarsz mindent mondani.

FF: Hogyan mondhatnám el neked, hogy jól vagyok? Megértenéd-e, ha elmondanám?

NH: Megérteném. És el is hinném. Én tudom, hogy jó vagy. Csak...

FF: Csak mondjam el... mondjak el *valamit*, valamit, amit hallani akarsz tőlem.

NH: Csak mondd el!

FF: Azt álmodtam, hogy a nagyapám lelke egy madárba költözött. Azóta ott repked a Duna fölött, sír és keres engem, haza akar térni hozzám, de nem talál. Kerese mindenütt, de nem találom én sem őt. Összeszorul a szívem, ha madarat látok.

NH: Milyen egyedül lehetsz.

FF: Azt álmodtam, hogy valaki kopogtatott az ajtón, és amikor belépett hozzám...

NH: Ki volt az?

FF: Látod, egy ideje már álmodni sincs bátorságom. Nem merem az arcába nézni. Állt az ajtóban, várt, sokáig várt az ajtóban. Azután elment.

NH: Milyen ruha volt rajta?

FF: Nem tudom... de úgy emlékszem... nem volt rajta ruha... meztelen volt, gyönyörű, ragyogó meztelenségben állt ott...

NH: Hazudsz. Volt rajta ruha!

FF: Miért kérdezed, ha az álmaimat is jobban akarod ismerni nálam? Már soha nem fogsz hinni nekem!

(Szünet)

FF: Kopogtattál?

LH: Nyitva volt az ajtó.

FF: Miért jöttél?

LH: Erre volt dolgom.

FF: Mi dolgod lehetett itt? Errefelé csak az jár, akinek velem van dolga.

LH: Nyitva volt az ajtó.

FF: Mindig nyitva hagyom. Valaki mindig betér ide.

LH: Vársz valakit?

FF: Lehet. Én már úgy vagyok: nem indulok sehová. Ülök és várok, és nem tudom soha, ki jön el hozzám. Eljön valaki, időzik egy keveset, elmegy, elviszi hátán a tekintetemet.

LH: Hideg van itt.

FF: Megszoktam. Nem akarsz kinézni az ablakon?

LH: Nem. Tudom, hogy nincs ott semmi.

FF: Nem akarsz leülni?

LH: Nem. Nincs széked. Az ágyadra nem ülök.

FF: Beszéljek neked a bűneimről? Akarod?

LH: Nem akarom.

FF: Akkor hallgatok.

LH: Akarod, hogy itthagyjam a lépteimet, amikor elmegyek, a folyosó kövén?

FF: Nem akarom. Csukd be az ajtót... ha majd mindörökre elmész...

(Szünet)

IF: Még mindig azt képzeled, hogy madárba költözött a lelkem?

FF: Tudod, érzem, itt vagy valahol, mindig jelen, el kell képzeljelek. Ne hagyd, hogy ilyen banálisán tudom csak elképzelni a létezésedet.

IF: Ne mentegetőzz. Ha bölcsőbb lennél, bizonyára nem szeretnék ennyire!
Mitől vagy ilyen elesett?

FF: Semmi. Úgysem értenéd meg!

IF: Még nem monadtam ma, hogy jó vagy.

FF: Nem is fogom mondani. Te hiszel abban, hogy én jó vagyok?

IF: Persze, hogy hiszek. Aki így ki tudja mondani „jó vagyok”, annak tiszta a lelke.

FF: Látod, én már nem tudom így kimondani.

IF: Mert nem mered. Valamitől elgyávultál. Ha így fogod folytatni, a végén még tényleg gazember lesz belőled.

FF: Ha értenéd...

IF: Ne bosszants! Utálom a nyámnyila alakokat. Szomjas vagyok, adj innom!

FF: Nincs poharam. Összetörtem.

IF: Ne aggódj. Hoztam neked is poharat.

FF: Figyelmes vagy.

IF: Azután töröld meg a kendőddel a számat, visszatetsző, ha egy öregember szája szélén vízcseppek maradnak.

FF: Nincs meg a kendőm se. Elveszítettem valahol.

IF: Mi lenne veled nélkülem? Hoztam azt is, újat.

FF: Mi lenne velem, nélküled! Olyan jó vagy.

IF: A halottaknak könnyű jónak lenniük, fiam.

FF: És az élők miért akarnak mindig jók, mindig csak jók lenni?

IF: Mert szomjasak. És nincs kendőjük, amivel megtörüljék a szájukat. Na, egészségedre! Te nem iszol?

„...mutatóujjuk árnyéka átsuhan a mocsokkal megrakódott égen”

(Zalán Tibor)

Ha ilyen látok-olvasok: „Kubista kép a balkonról”, feltehetően nyomban tudom, hol keressem a mediterrán-modernül klasszicizálódott élményforrást, merről találok a magam értékelő-útját oda. Ám ha ez üti meg a szememet: (*Kubista-versek a Balkánról*, s a meghökkenítő eredendőség szövegminta egy vers küszöbére kerül, más indul el értelmi és idegpályáimon. Elsősorban a nagyon jó szokatlanság teszi természetessé a helyzetet; az olvasóit; s ezzel talán előmutattuk Zalán Tibor költői összetettségének egyik feltétlen elemét, nevezetesen, hogy a leírt szó, mondat, versszerkezet, szövegiség, ábrázolat *helyzetmivoltában* gondolkodik, s pedig nem úgy, hogy már meglevő szituációt óhajtana „visszaadni”, nem is akképpen, hogy a mű kimerülhetne a helyzetiségben – akció stb., – hanem a matéria megmunkáltságának és a szétsugárzó, de foghatatlan *közegnek* együtteseként lehessen csak tekinteni, olvasni, felfogni stb. munkáját. Tehát engem, e pillanatbéli olvasót, megállít az az újszerűségképzet, amit egy ilyen összetétel ad, egy ilyen verscím, mely már több mint belépő-sík, máris tér inkább, és azt hiszem, a *magunk tere*, a szokatlan eszközt tehát Zalán szervesen úgy használja – maian, hogy így mondjam –, oly módon újítja meg, hogy általa korántsem eltolni akarja a közelítést, nem hidegit, nem idegenít, hanem a bennünket körülvevő és átható organikus életképződmény számos tulajdonságát kívánja áttétellel vagy éppen áttétel nélkül még összetettebb alakban, de az ilyen költőiség eredményeként átvilágítással felérő rácszméltetés céljával *közölni* velünk; s bár fogalmi vagy esztétikai ez a közlés, evidenciája mégis elsősorban fizikai – vagyis olyasmi, mint a fizikában „a hő közlése” valamely testtel, vagy némely ennél is elemi-részebb folyamat. Az említett vers közelebbi vizsgálata – s a „balkán” valóságosan a földrajzi Balkán, látjuk – Zalán Tibor költészetének más fontos alkotórészeit is tárja: ilyen máris az érzékletesség, vagyis az elvont szándék épséges mellőzése, a tételes, „harcos” modernizmus helyes elmaradása. A megütő mozzanat és a szervesen ismert-élt anyag újszerű együttese: ha iménti szavainknak magunk akarnánk ellentmondani, máris megvolna egy „képlet”, amivel ezt a rendkívüli suggesztivitású poézist jellemezhetnénk. Ám inkább idézem – felbontva persze, megengedhetetlenül, a vers nem indokolatlan rácsszerűségét – a bevezető sorokat: „*Eumolpiaszban ébredék / Kövekből sugárzik rám a fény / Zöld / a fejem: hagymafej-zöld*”. Ehhez azonnal a *halak koponyája* társul, majd a vers-helyzetiség szilárdságához sosem ártalmas konkrét szituálás: „*Szembéjam megvadult lepkék szakítják át a parkban / balk jajjal idegen dallam ömlik bideg mellemre*”. Feltehetően a mindannyiunk számára ismerős állapot eddig sosem látott-hallott képe, képsora, rácszata ez; s mert érzékletesség, szóalak, fogalmi

apelláció, váratlan képtársítás, plaszticitás, hangélmény ennyire *egyszerre* ér bennünket, s a „modernizmus” semmi megszokott kattogása nem halatszik be a háttérből, vagyis a zene tökélyrel szól s a térhatás is teljes, figyelmünket a lélek érdeklődésének adományozhatjuk, s ezért jutunk el, a költő üdvére, jelentőségének hiánytalan visszaigazolására addig, örömmel, hogy hiszen ez velünk is megtörtént, álltunk vagy ébredtünk parkban így, heves élmények keresztvonalainak középpontjában, netán egy megfoghatatlan „kör” kerületén... de hogy ezt érezzük a versszerveződés minden mozzanatára szükség van, s ezek között olyan elemi erejűekre is, mint amilyen – hangsúlyozom: egymás társaságában! – a hagymafejzöld szín és a mell hidegsége, ismét fizikailag; és kell, hogy tovább is léphessünk, tehát a vers a helyzetiséget adja, a tartósságot, az evidencia megéledése után *életének* bizonyosságát is az időben, kell az olyan folytatás, mint ez: „s a hárfán a fájdalom világitó gipszkeze mozdul”. Annyira egyszerű clemek, mint az érzékletes ellentét, mint a mozgást és a mozdulatlanságot kifejező szójelleg vagy szótartalom: ilyen matériák sarjadnak itt eggyé, s ez ismét a vers egyik végső boldogulásmódja, megalkuvástalan clórchatolása – hová egyebüvé, ha nem az olvasó érzékelése és értelmező lehetősége felé, egyenesen odáig. A szín, a tér, a szituáció ebben a „balkán-versben”, ha akarjuk, még bizarr is, ezzel együtt hat – ismételjük a szót – evidenciával, eredendően a magunk dolgaként; s mennyire így van ez akkor egy olyan versben, mint amelyikben azt panasolja a költő, hogy barátai magárahagyták – az iménti mű is, ez is az *Álom a 403-as demokráciában* című kötetben található, Zalán Tibor második gyűjteményében –, s ahol a „helyzet” kibillentése talán végletebb, de a környezet megteremtésének esélye a stilizáció sokkal közelebbjegyű műveleteiből adódik. Tegyük hozzá: minden költőiséget *stilizációnak* nevezhetünk, ami eszköziségét illeti. A végeredményt már csak a meg nem értés vagy esetleg a sikerületlenség teszi *ily* hatásúvá.

Zalán költői merészsége, hogy – mint említettük – az „ügynevezett” modernség számos elemét is beletöri, beleolvasztja anyagába, és a stilizációkkal a végső határig megy a kanyarvétel maximumáig, a szakadékperem kavicspörgetéséig. És a végeredmény-mű a tördelt-éles és stilizált clemek minden valahai sajátosságát feledteti; sőt, azt sugallja, hogy köznapit terepünk is ezekkel az abszurdításokkal van tele; s mi a különbség a költészeti látásmód és a köznapibb-gyakorlatibb közt? Hogy a költészeti látásmód, korántsem a szépség elvét hajhászva, a bizarrul köröttünklevőt szervesnek, illeszkedőnek – de nem akármibe illeszkedőnek! –, helyes helyén szépnek, értelmesnek tudja láttatni, ehhez egyébre sincs szüksége – csekélység! –, mint hogy a csökkent érvű és értékű haszonelvűséget, ami még a hulladékkal-roncsalékkal is „jár”, mellőzze, ezek a kavicsok perdülnek le a szakadékba, efféle innen-maradás volna, ha a kanyarvételbe akármilyen bátortalanul csúszna. De nem csúszik, és Zalán versei tulajdonképpen *robajlanak*, szinte-kivágódnak, vakmerő pályát mennek, csaknem azt mondanám, eközben „udvariasságuk”, feldolgozott stilizációjuk, hogy annyi meglepő mozzanattal is hatnak, szokatlanul bizonyulnak, a merész küllemhez hasonulnak.

Nem érdektelen talán ennek alátámasztására egy egészen csekély kitérő,

verselemre, mely óhatatlan velejárá és együthható a szakmánkban: a dikcióról beszélünk. Zalán versei is élnek a dikció eszközével, ám a dikció is stilizáltság, a végeredményből el kell tűnnie külön-hatásának; s mi eredményezheti ezt? Felszámlálhatatlan sok költői-tartalmi eszköz; említsük Zalánnal, a pálya vakmerőségét szemléltetendő, a két végletet: a fogalmi összefoglalást, tehát a hagyományosabb költészetben hagyományos gondolatíságot *mint foszforvillanást*, és a kevésbé hagyományos költészetben hagyományos hiperérzékletességet *mint ugyanilyet*. Ettől a Zalán-versek mintha erősen lángolnának; és merőben ellentétes anyagok találkozására lobbantja tüzüket.

A magárahagyásos vers, hogy így említsük a történetesen hosszú és itt is zárójeles című művet, a sorok rendhagyó tördelésének eszközét a vers fő személyének hiteles kirajzolására használja. A pontok váratlan elhelyezésével ugyanilyen célból él. A kifejezések olykori túlhajszoltsága – még a belső stilizáció szintjén! – ezt *szolgálja*. És az egész együtt – idézzük magunkat, szerény meghatározásunkat: a vers mint a stilizáció és meghaladása! – a lassú *környezeti bánat és emésztődés* képét adja. Ellentételként, látszólag. Hanem ha ez az ellentételezetség nem lenne, a vershelyzet érdektelen maradna, köznapi pudvássága ily élethelyzeteknek. A lobogás igazolja az indulat bármikori csendjét, igazi jogát: hogy a fő személy többre lenne hivatva, alkalmasabb szerepet tölthetne be, mint ezt a sok-hallgatásos, sok-keserűsleges és sok-pálinkás versbéli. A vers monológjegyci egyrészt lehetővé teszi a mi szórakoztatásunkat célzó csapongást; másfelől ennek spontaneitását szervesnek követelik. A kettő együtt hat, s ami mégis külön-külön benyomás marad, túl a stilizáción, kettős. Egyike ezeknek a porondias bravúr, a másik a katarzis. Színpadot sugall mindegyik; ám ez még a stilizáció foka csupán. A meghaladásán azt érezzük: lét-elégtelenség. Mindannyiunké. Vagyis a mindannyiunkban ott lappangó, néha szervesen-szervetlenül kitörő, talán „örök emberi”, de mindig konkrétan szituált lét-elégtelenség-érzés, sőt, lét-elégtelenség-érzés-túltengés válik aktívva egy-egy ilyen Zalán-vers eredményes olvasatára. S közben valami kritikával is nézzük magunkat.

Ezek már nagyon összetett hatások és eredmények. Az eszközök kezelése kevés volna hozzájuk. Az eszközök megválogatása kevés volna. Zalán Tibor verskezelése szerencsésen nélkülözi az elszántságot vagy rászántságot; ami a nyelvet illeti, ott is. Több történik, úgy érzem. Nézzünk egy ilyen igen egyszerű vershelyzet az *(Ezüst repülők)* című munkából. A nyilakkal jelzett „repülés” szövegében – ahol a nyilak egyébként elválasztó tagolások is, verslélegzetek jelci – többször is hirtelen nagybetűsbe csap a szóalási mód, a „kép”, s ez egyik efféle ilyen hármasságot ad: „halott GRAFIKAI JELEK ←— EGY ÚJ METAFORA ←— EGY ÜRISTEN” stb. Az elem önmagán belüli többszólamúságára akarom felhívni a figyelmet, arra az összetettségre, amely szétszágárzik és a helyzetíséget teremt meg, s az eszközíséget úgy hitelesíti, hogy az egyezményesen elfogadott szöveg-szokás-kép mintegy a beszéd, a közlés középszintjét adja, a kifejezendőnek vélt-szokott síkot-teret, s ehhez kapcsolódnak a kifejezhetetlenek, nem kifejezendőnek vélt járulékok, mint hogy a színészi megjelenítésben sem csak a leírt szöveg kel életre, hanem a gesztusok stb. sokasága veszi körül a dolog magvát; ha íróilag nézzük „a színpadot”, egy

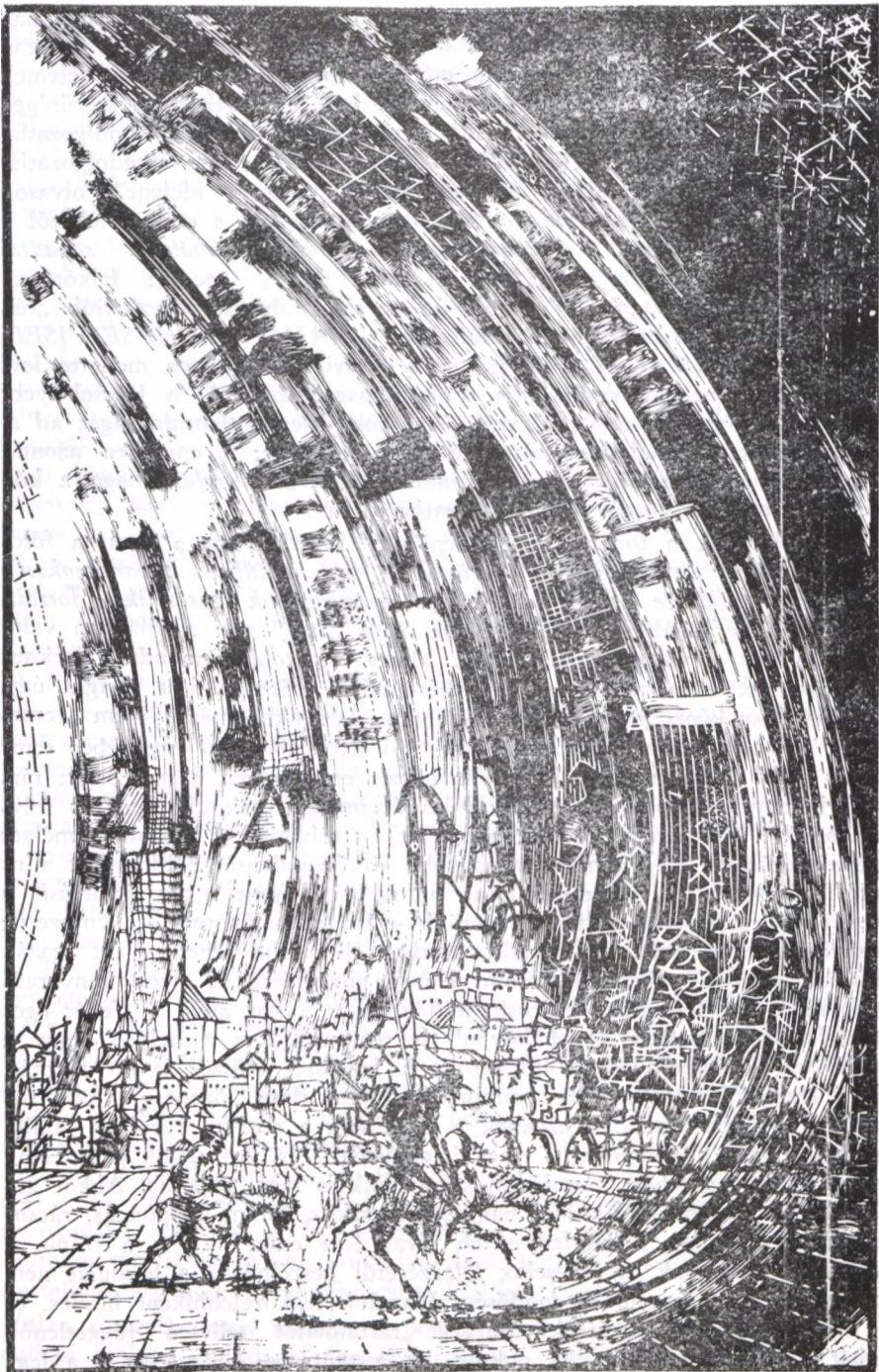
ilyen elfogultsággal. Zalán verse, hogy még egyszer visszatekintsünk a korábban mondottakra, magát a verset mint képződményt helyezi térbe, ez a kiinduló – még stilizációs – helyzetiség, s ez is eleme a végső hatásnak. De itt maradván példánkál: a hirtelen felcsapó, kiemelt fogalom eleinte mintha szakasztott párjával folytatódna, jel... metafora... És akkor bevág ez az „egy úristen”; ez a merőben más, több és „kevesebb”, mintha felborítaná a dolgot, ám persze „a dolog” csak így, kontrázva válhatik *ható képződménnyé*; máskülönben csupán regisztrálendő maradna, egy verselem a többi között. Felcsap a betűtípus változása? Visszahullana, ha *tartalma* nem adna felhajtóerőt. Természetesen a vers robogása már a közvetlen környezetben is más jellegű elemekkel és egységekkel, hatástényezőkkel stb. él; ezek történetesen nem tartoznak vizsgálódásunk körébe; kiemelt példánkkal Zalán versanyagának és versvégeredményének szervezését és jelentőségét kívántuk jellemezni; s az organikuságnak is többféle réteget, jegyét felmutatni. Az összetett hatást összetett eszközök alapozzák meg? Kétségtelenül. De az eszközökkel Zalán végbeviszi a valódi költészet tovább-magyarázhatatlanát; s ez természetesen a költői személyiség nagyobb rendű hiteléből credhet. Logikus, hogy a verseredmények egy bizonyos oldalról tovább építik ezt a nevezett költői személyiséget, értékesebbé teszik, az „emberi szituáltságot”. Remélhetőleg rámutat ez a példa arra is, hogy a szokatlan eszközü versanyagok figyelmen kívül olvasói és bírálói kezelése az emberi értékesség elhanyagolását jelenti és fokozza.

A jó költészet legbonyolultabb – látszólag a formai figyelmet magára vonó – képződményei mögött is valamely egyszerű, de felfokozott valószínűségnek kell meghúzódnia. A költő ennek tudatos feltárója, részben; másfelől ez a művelet „árulja el”, pontosabban: ugyan mi érne meg különben a fáradsát, a belevásodást, esetleg a – különböző fokozatú – pusztulást? A fő személyét mindig; a tudatos-tudattalan „elkötelezettség”; mi érne meg, ha nem ez, hogy: történik majd velem valami, amit – hadd idézzem parafázisként, pontatlanul – minden ért, csak ő nem, de a „végre” érhetően és sugallóan „megérti”. Zalán Tibor költészete az ilyen kiválasztottság lázjegyeit is hordozza; az ilyen kiszolgáltatottság hidegeiről tud. Talán csak a *magárahagyottság-vers* egyik bekezdése hatott rám így? Hogy megint a lázig s a hidegig jutottam? De ezt akkor hadd idézzem, megint a „semmitől megszólalás” jó példajaként talán, s az eszközök meglobbanó, hasító egymásmellettiségére: „a hideg fásaszt. küldjeteck meleg takarót szegény tibornak. sajnálom. a salátástálban homályosan a gyermekkor...” A tagolásnak, ahogyan például a „homályosa” és a „n” külön sorba kerül, fontos szerepe van. Ez a költői formálás tartalmilag formailag „elmondhatatlan”; de fordítsuk meg a tételt – erre a versjellegre –, és visszaérkezünk egyik kiindulásunkhoz: az elmondhatatlanság tartományába hatol be a korántsem járulékos eszközökkel az ily tudatos-tudattalan merészség. A mű holdudvar-lázát-hidegét a központibb jelentéstartalmak legalább egyenértékűjeként kell kezelnünk.

Zalán rezzenthetetlen mestere a pontos ábrázolásnak. Alighanem, mint mondani szokás, „mindent meg tud csinálni”, ami – történetesen – az ő feladata a világból, melyben jár, s „ábrázolni” tudja, ahogy jártában a többi mozgás vagy statika körülveszi. És költészetének egységét érzem

abban a már ugyancsak említett tényben hogy az „eszköztár” nem él nála semmilyen külön életet; a „közléstárgy” és mikéntje, meg a vers-sugárzástér, mely tárgyain is beépül a műbe – tagolás, közbeiktatott elemek, kiemelések stb., ez a „vizuális elmondhatatlan” –, azzal az egyszerűséggel és újbóli „fejthetlenséggel” kerül elénk, amely a régi megdolgoztatlan lét-matéria sajátja. Ez a jelentős költészet válasza a megdolgoztatlan anyagból sugárzó lét-hiány érzetre. „Földfogyatkozás idelent”, olvasom most az idézni készült (*Vana Tallin*) című versben, s ez közelebből is az elmondottakra rimel. „Köztársaságot alapítunk és kiabálunk / sápadtak vagyunk és már szeretetlenné”, ez áll előtte. Utána pedig: felkönnyül, clownos lesz a matéria, s ez kell, az egyelőre-kibírás, nevezhetjük „túlélés”-nek is, eszközeül, módozatául. Íme: „FIAM –!– SOHASE VISELJ TÉLEN SZALMAKALAPOT§;” ez a § nyilván a gépen mellette levő idézőjel-rész helyett került oda, tudatosan-tudatlanul; a legcsekélyebb elem is a költészet egészéről vall, úgy, hogy megbonthatatlanságot ad az összességnek, meghaladva saját elenyésző mivoltát; s ennyiben azonnal Goethe megállapítására kell gondolnunk: minden *hasonlat*, maga a költészet is, tchétjük hozzá, szintén rezzenthetetlenül.

„Tévelyegnek a tornyok a ködben” így kezdődik ez a vers, a földfogyatkozásos, „a barangozók / szürke ég felé lendülnek a barangokon / de pirosan száll le a köd / Hunyorgó restaurátorok szürcsölik a forraltbort”, és így tovább. Zalán költészete arról „szól” ami a világban valóságosan van, s valamit akar tőlünk, ahogy *Kosztolányi* mondta. Ezeknek a verseknek a mestere nem akar kérdéseket erőszakolni a világra úgy, mintha kész képződményekkel szolgálhatna képünkbe máris. Nem „tematikus” tehát a szónak sem rossz, sem jó értelmében. Jó értelmében sem? Hál’ isten! Igen szépek az ironikus poézis credményei, a megcélzott tárgyú költemények pompás, hiteles faktúrát mutathatnak „közben”, s folytathatók... de nekem, ha megengedtetik a többest a magam személyes próbálkozásával elegyíteni, a legnagyobb költészetolvasói boldogságot mindig az jelenti, ha valami valósat tudok meg, amit aztán átforrósít a rettenetes csapongás, melyre meglétünk – ismét: hál’ isten! – kényszerít; ám az ellentételezés, az ellenőrizhetetlen újítás, ha lehet, s ezt igazán klassziczizálás-ellenzőként mondom, legyen anyagrésze az ilyen hunyorgásoknak, szürcsöléseknek, átpirosló ködöknek, s akkor akár a „fehér egerék futása... kockás konyhakövön” is pontosan lesz a helyén, vagy a pupillán csörömpölő törött dobverők. A költészet először is ott alkotás, hogy részeiből megalkotódik; azután lehet csak ilyen „üzenése” vagy sugallata. Mármost minden ezeknek a részeknek a szerves egységén múlik. Állítom, hogy a jelentőség – vagy jelentősség – is. Anyagunk pedig csak a megélt anyag lehet; bármi álmokban éljük is meg, csak az. Akkor azután, mint Zalánnál is látjuk, hangsúlyos eszköz, futam, csapongás, rácsorozat-forma, jelvilág s minden egyéb olyan lesz csak, mintha a szánk, a szemünk, a bőrünk, a lépéseink lélegzéséről beszélénk; a hasonlat nem produkció már, hanem eredendőség. Hozzánk legközelebbiként hiteles, és – egyediségének mikéntjéről, „tárgyi” tartalmától teljesen függetlenül, tchát ha templomtorony, ha pokróc, ha restaurátor, ha madár – a legnagyobb távolságok létfogyatkozatlanságait ígéri. Sosem egyet; mindig a tragikus pluralitást. Ezt érzem most Zalán Tibor erős, nélkülözhetetlen költészetében.

Napló helyett I.

„Fáj, hogy a bóvirágok is igazságtalanul vannak elosztva.”

Lénard Sándor

„Egy költő naplója.” – Nem. Ezt a címet akkor sem tudnám vállalni, ha nem *ma*, egy nappal 1985 karácsonya előtt fognék neki az írásnak, hanem *azelőtt*. Abban a harmincnégy évig tartó *én, én... és megint én* (Ich, ich ... und wieder ich – mondogatta nagymama gúnyosan és nagyon találóan!) korszakban, amelynek az utóbbi hat hónap vetett véget... A naplóírástól ugyanis már akkor, *alanyi* koromban is irtóztam. Azt hiszem, elsősorban a velejáró visszhangtalanság miatt. És ebben a kérdésben most sincs változás. Szeretek írni *egy* embernek és *sokaknak*. De a papír soha nem is lesz számomra az ön-lélekgyógyászat eszköze; az egy síkba kényszerített pszichomonodráma nem az én műfajom.

Amit az alábbiakban megpróbálok leírni, nem lesz egyéb tehát, mint egyre szűkszavúbbá fegyelmezett, s gyakran még így is papirkosárra ítélt leveleim kiegészítése... „A szemérmes költő fából vaskarika” – írta rólam még 1979-ben, a *Heléna bálja* megjelenése idején egy kritikus. Meglehet, igaza volt. „Szemérmetlen” kitarulkozást itt és most sem ígérhetek, legfeljebb azt, hogy bárki, akit érdekel, bepillanthat azokba a költőnői(!?) hétköznapiakba, amelyekben jól megfér (mert meg kell férnie!) egymás mellett a hajnali kettőkor rámtörő versírhatnék, s egy tökéletes műgondal „felépített” almáspite. Az utóbbit nem véletlenül emlitem.

Most, hogy egy lap érdeklődést tanúsít személyesre hangolt írói ügyeim iránt, igyekszem villámgyorsan tisztázni egy, az ujjakra száradt kelt téstánál (hogy stilszerű legyen!) levakarhatatlanabb félreértést. *Nem* vagyok a mai magyar líra ügyeletes konyhatündéce. És nem saját költői lehetőségeim szűk (bár ha újabb verseim hosszú sora bárhol olvasható volna, kiderülne: egyre tágabb!) keretei űznek az ánizs és vanília tövébe. Egy frászt – mondtam volna erre a balítéletre vagy húsz éve, helikoni fűzfa koromban! Korántsem mondom most, hűvösen és jólnevelten. Egyszerűen arról van szó, hogy én az *anyagokban* még soha nem csalódtam. Mindig, mindenkor azt kaptam vissza tőlük, amit beléjük fektettem. Az almáspiténél maradvá: a liszt, cukor, élesztő, tojás, tej, fahéj, vanília és alma nem csap be, nem használ ki; abban a pillanatban, amint elkészül, visszaadja, pontosabban megtestesíti azt az energiát, ami belőlem származott. Kiuzsorázóim, kifosztóim mindig az emberek közül kerültek ki. De ezt sem bánom igazán. Rég volt, hogy először olvastam Rilke *Malté*-ját, és benne ezeket a sorokat: „Geliebtein heisst aufbrennen. Lieben ist: Leuchten mit unerschöpflichen Öle.” „Akit szeretnek, elég. Aki szeret: kifogyhatatlan olajjal világít. (*Bor Ambrus fordítása.*) Akkor csak tetszett a szépen poentírozott

hatásos mondatpár, amely aztán később, *Halász Előd* szegedi Rilke-spec-kollégiumán még számtalan változatban előkerült. Írtam is legott egy harmatgyöngye verset, a rilkei Liebende-Geliebete-elmélet hatására: „Szere-tőből lassan / szeretté silányult” etc. Ma, amikor talán már megszolgáltam ama „kifogyhatatlan olaj” néhány cseppjét és a világitás jogát, ma tudom csak igazán, mennyire. . .

Valamikor mindenkit és mindent kibírhatatlan módon harácsoltam ma-gam köré – még a hóvirágot is. Mindig sokkal többet letéptem, mint amennyit lekvárrá válás nélkül haza lehetett volna vinni. „Hóvirágvágó-gép” – szabadon *Szécsi Margit* után – körülbelül ezt műveltem azokon a mecseki télutókon. Ma, 1985 szokatlan – és hóvirágmentő, abnormálisan enyhe – karácsonyának előestéjén, már gondosan vizes vattába burkolva hoznám le a Dömör-kapu melletti rétről a virágokat. (Persze, azt is „az én rétem”-nek hívtam!) Lchoznám, és szétosztanám. Szétosztanám, mert nemcsak a világvándora bölcsnek, a páratlan emberségét morbid latin-amerikai anekdoták mögé rejtő orvos-írónak. Lénard Sándornak fájtak az igazságtalanul elosztott hóvirágok. Fájnak nekem is. Mert soha nem azok kapják, akik igazán örülnének neki. És talán azért is, mert jómagam ugyancsak hátul állok a virágosztásnál, még ilyenkor, Éva-nap táján is. (Annyi önzés, hogy ez még rosszul esik, maradt bennem!) A régi névnapi ciklámenek és születésnapjait (Nowotarsky boltjából!) nem jönnek utánam Pécsről, ide, Pesterzsébetre. Kihirdetem tehát a szükségállapotot, és veszek magamnak egy csokor fagyöngyöt. Természetesen a fehérből, amit az angolok „mistletoe”-nak neveznek, s amely alatt szabad a karácsonyi csók. . . S amelynek kedvesen együgyű szertartása ezúttal megmaradt az Eckersley-féle Essential English lapjain. Ettől függetlenül nincs, nem lehet panaszom erre az ünnepre. A finnországi tíz nap beváltotta, amit reméltem tőle. Megkaptam az előre – versben – megíjósolt „karácsony-infúziót”. A Finlandiát és a Kaupunginteatterit, esti bolyongást, a Balti-tenger jéggé fagyott homokján, egyszem, „Mi van a kezemben?” – játékkal kínált csokit a Péter-főzte vacsora után, és Ilkka barátságát. „Köszönöm még egyszer – későre jár már, vagy korán van? – az együtt töltött napokat, a szellemi vándorlást, a verbálakrobációt (néha el-elszabaduló szójátékaimat nevezte így!) – és a bűvárkodást. . .

jó éjt,
békés karácsonyt,
eperkosaras újévet,
meg hogy
légy jó: Ilkka”

olvasom századszor is karácsonyi levelét, s holnap a Helsinkiből utánam küldött epres (vagy inkább: szamócás!) tányérokka fogok teríteni. Nem tudom, mi vár rám, ránk, mindnyájunkra, 1986-ban. De a jövő teljes bizonytalansága (még mindig, lassan 35 évesen sincs „igazi” állásom!), s rengeteg, elvben-írásban elfogadott munkám sorsa sem tudja elnyomni bennem az ünnep örömét. . . A két kicsi vadul csomagol hetek óta, több tonna karácsonvi papírt és cellulot használtak el. Ajándékozási mániámat jócskán megörökölték. Más beállítottságú – adni nem tudó, vagy nem akaró – „ügyfeleik” éppúgy meg fognak lepődni annak idején, mint az enyémeik most. . . Mindegy. Ahhoz, hogy nekik is jusson a „kifogyhatatlan olaj”-

ból, ezt is meg kell majd élniük. A kelleetlen, sokszor a visszautasításnál rosszabb alig-elfogadást. És – az ajándékozástól függetlenül is – a „küldő kezek taszítanak”-gesztust. *Kormos Pista*. Hogy ő mennyit tudott, pedig mennyire nem „lelkizett”, az emberi lélekről.

Ugyanitt, az előbb idézett *Vonszolnak piros delfinek*ben mondja: „gyeckerkorodba nem hagyod magadat visszarántani. . .”

Mi, költők (ha közjüket számíthatom magam!), többek között ebben különbözünk a „normális” emberektől. Egy félmondat, egy tekintet, egy érintés elég, és hanyatt-homlok rohanunk vissza a gyerekkorunkba. De a Másik Fél rendszerint okos, és meggondolt, igazi felnőtt, aki nemet int. Őrzi ugyan a harmadik. . . , negyedik. . . , kilencedik karácsonyára kapott könyveket, a *Bambit*, a *Nils Holgerssont*, a *Május 35-öt*, de sem ezek, sem a gyerekkor nem igazán részei az életének. . .

A *Bambi* egyébként azért is került a felsorolásba, mert anyu visszaadta nekem az 1957-es első kiadást, egy finom, barnabetűs, karcsú kis kötetet, karácsonyi kanyaróm megédcsítőjét. *Ma* már nyugodtan válaszolnék az Őreg kérdésére: „Nem tudsz egyedül lenni?” De igen. Tudok, és szeretek is. Úgy, mint a *készülődés* idején. Amikor Klára néni, ma is élő, kilencven évesnél idősebb magyartanárom, egy nagymamának címzett levelében kesernyés természetétől idegen líraisággal ezt írta rólam: „Sajnálom és irigylem sok szép fájdalomáért ezt a kis (akkor 12 éves!) gyöngykagylót...” A gyöngykagyló „fedőnév”, legalábbis az utóbbi pár hónapban keletkezett verscímre vonatkoztatva, feltétlenül találó. Leginkább *A Dajka elkallódott monológja* esetében, amit valószínűleg parafrázisnak fognak minősíteni, pedig nem az.

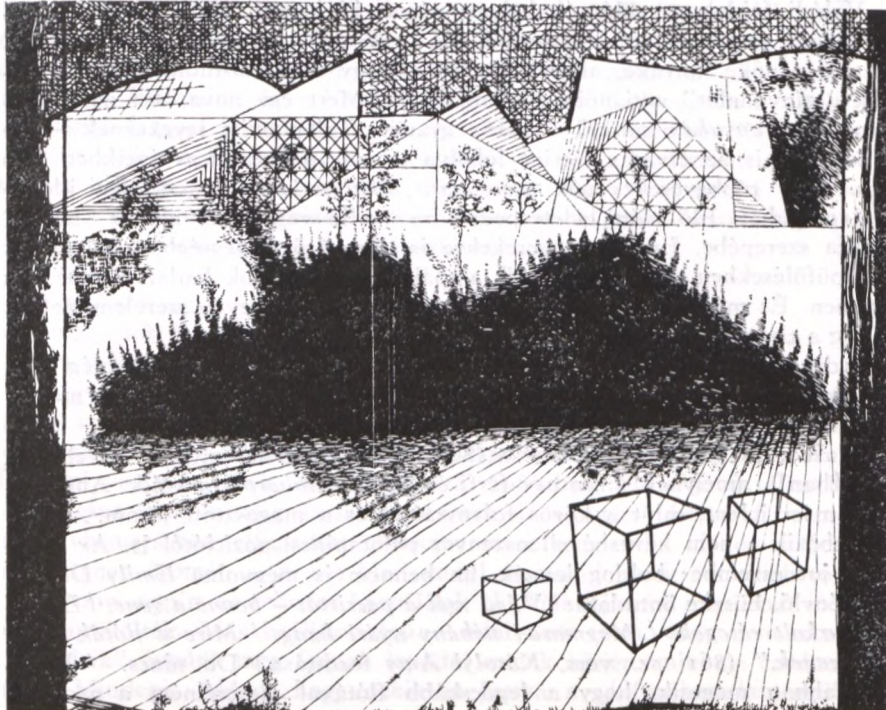
Valódi fájdalom, valós élethelyzet rázott ki hajnali kettő tájt az ágyból, hogy papírt és tollat kotorjak elő. . . Sokak, sokunk közös gondja. Azoké a nők, anyaké, akiktől elvárják, hogy dajkálni-tudásukat, anyaságuk „színvonalát” anti-noítségük szavatolja. Mert egy anya, aki nem nyilvánvalóan *anyukás* külsejű – máris gyanús. Talán ezért igyekeznek – öntudatlanul is az elvárás szerint loholva – már a harmincas éveikben járó egy- vagy többgyerekes nők *szerelemre alkalmatlanná* maszkírozni-idomítani magukat. Idő előtt beletespedve az önálló vágyak és akarat nélküli Dajka szerepébe. Ennek a gyerekekre is visszaütő (ridegségben és valóságos püfölésekben megnyilvánuló!) alapállásnak próbálok hadat üzenni a versben. És még valaminek. Annak a balgaságnak, hogy a szerelemhez való jog a tizen-huszonéves kor után rohamosan csökken.

Pedig – különösen a későn érő alkatoknál – ez az időszak még csak az érzelmi ujjgyakorlatok ideje lehet. És sok társtalan, vagy társas megaluvásban eltöltött évnek kell eltelnie ahhoz, hogy valaki vállalni merje mindazt a „nehéz munkálkodás”-t (Saint-John Perse nevezi így a szerelmet a *Bójákban!*), amelynek során egy férfi és egy nő *emberpárrá* válik. Ami egészen mást jelent, mint a közös folyószámla és a megosztott járom. . . De különbözik a nem kevésbé ellenszenves palotapincsi-pozíciótól is. Az utóbbiról jut eszembe: holdog lennék, ha bennem is megvolna *Emily Dickinson* fénylő, büszke öntudata: „*Vágd szét a pacsirtát – benne a zene. / Ezüstbe burkolt rétegek. / Megmarad nébány nyári hang, / Mire a flóták megöregszenek.*” (861. sz. vers, *Károlyi Amy* fordítása.) De nincs. Egyre gyakrabban megcsik, hogy a legőcskébb flótával elcserélném a pacsirta-

létben megőrizhető, magasabbrendű ifjúság minden esélyét... Mert a pacsiirta *fárasztja* az olcsó hangszerhez szokott fület.

Vissza a jelenbe. Nem jó ez a mostani karácsony. Főleg azért, mert Andris nagyon csúnyán köhög; ha bármelyik gyerek beteg (csak kicsit is!), teljesen ijedt kótlóssá válok, százféle házi és patikai módszert próbálok egyszerre. Azt hiszem, a minden anyát jellemző féltés mellett bennem még az önvád is dolgozik. Ilyenkor, ha baj van, az az érzésem, nincs jogom egy darab papír mellett üldögni, legalábbis, amíg fel nem nőnek. Persze, jobbik eszemmel tudom, hogy ez örültség, mert a nem-írás a végletekig szétrombolná azt is, amiért kedves vagyok nekik... Azt a *másságot*, ami éppen ebből a gyerekszemmel valószínűleg irreális „játsszasi dolog”-nak tűnő elfoglaltságból származik...

Nemcsak meséket olvasok – a gyerekeknek és magamnak –, de a *meséről* is. Most éppen *Bettelheim* könyvét, *A mese büvölete és a bontakozó gyermeki léleket*. Bontakozó gyermeki lelkeknek sok egy kicsit, hogy ebben a könyvben Piroska kapucnijától az égigérő paszulyig minden de minden szépszimbólum. Van azonban egy fejezete, amin ugyancsak sokat töprengtem: „A szörnyet a hősnő szeretete és odaadása változtatja vissza emberré. A gonosz varázs csak akkor oszlik el, ha a hősnő igazán megszereti a szörnyet.” (*Az állatvölegény* című fejezetből.) Gyönyörű volna, szinte túlon túl szép, ha a mindennapokban is ez játszódna le. Csakhogy: a szörnyek ellenállnak, nem változnak vissza emberré, akkor sem, ha szegény hősnő megvész a szerelemtől. Legalábbis az esetek többségében. Mintha a „szörnyek”, azaz valamilyen módon deformálódott lelkek, örömeiket lenék saját torzulásaik makacs örízgetésében.

Szenti Tibor: Parasztvallomások

Gazdák emlékezése Vásárhelyről

A parasztság egészen a legutóbbi időkig a magyar társadalom legnépesebb rétegeit adta. Ehhez és ahhoz mérten, hogy két tudományágnak, a néprajznak és a történettudománynak is tárgyai, igazán nem mondhatjuk, hogy túl sokat tudunk róluk. Egyfajta sablonos képünk persze minden kor parasztságáról van. Az olyannyira fontos árnyalatok, a tárgyyszerű táji és rétegenkénti különbségek azonban többnyire már hiányoznak leírásainkból. Különösen így van ez a XX. századi, éppen felbomló parasztság, s ezen belül a birtokos rétegek, azaz az ún. kis-, közép- és nagygazdák esetében. Róluk mindmáig nem a társadalomtörténet, hanem a XX. századi magyar prózairódalom – például korai novelláiban *Németh László* vagy később a népi mozgalom egy-egy alakja – mondta a többet és érvényesebbet. Frappáns bizonyíték erre az 1974-ben megjelent paraszti önéletrajzokat közlő kötet (*Emlékül hagyom. . .*), amelynek valamennyi szerzője szegényparaszt volt. Vagy a *Szenti Tibor*hoz hasonlóan ugyancsak hódmezővásárhelyi *Kiss Lajos* klasszikus munkája, *A szegény emberek élete*. *Szenti Tibor* könyvét, amelynek tárgya a vásárhelyi gazdák élete, mindezek miatt fokozott kíváncsisággal vártuk és vettük kézbe. Előrebocsátjuk: nem hiába. *Szenti* kiváló ismerője témájának, s mindazokkal az ismeretekkel és adottságokkal is rendelkezik, amelyek ahhoz szükségesek, hogy másokat is beavasson a múlt „mélységes mély kútjának” titkaiba.

A kötet három részből áll. Az elsőben a vásárhelyi gazdák történelmi tudatát mutatja be a szerző – többnyire önnön írásaik és megnyilatkozásaik alapján. A másodikban családi életükről, műveltségükről és gazdálkodásukról tart tükröt az olvasó elé. A harmadik rész fontosabb témái testkultúrájuk, szexuális magatartásuk, szertartásaik és vallási életük. A könyv megítélésünk szerint legérdekesebb fejezete az, amelyben a gazdák történelmi emlékezetét vizsgálja a szerző.

A vásárhelyi birtokosok a hun rokonságban hittek és *Attila* székelyét más Tisza menti települések parasztságához hasonlóan maguk is Mártély határára tették. A magyar történelemmel kapcsolatos vásárhelyi népi emlékezet további csomópontjai a honfoglalás és *Árpád* személye, az igazságos *Mátyás*, a törökör, a kuruc világ, majd pedig 1848–49 és *Kossuth* alakja. Történeteikben kiszínezett, mesészerű elemek változnak az iskolai oktatásból és a tömegkommunikáció csatornáiból származó realitás ismeretekkel.

Az első világháborútól kezdődően az emlékezet konkrétta válik, a mesészerűség eltűnik, s átadja helyét a személyes tapasztalatoknak. Ennek megfelelően tagoltabbá is válik, mégpedig nemcsak az egyes paraszti rétegek

viszonylatában, hanem magán a birtokos parasztságon belül is. Volt vásárhelyi gazda, aki az első világháborúban tábori csendőrként csempészéssel majdnem kisebb vagyont gyűjtött, s volt, aki még az 1918. október 31. utáni parancsot is komolyan vette, s az olasz frontról teljes menctfelszerezéssel tért haza. „Országokon cipeltem körösztü. Száz kilométereket tölttem mög gyalog. Mindön nagy várost elkerültem, hogy sönki sö vöhesse el tülem a fölszerelésömet, de máig sö köllött vele elszámolnom” – emlékezett egyikük a szerzőnek.

A Duna–Tisza közi gazdák történelmi emlékeztetéhez és politikai bcállítottságához képest feltűnő, hogy a vásárhelyické lényegében mentes az éles Tanácsköztársaság-ellenességtől. Kézenfekvő persze a magyarázat is. Mire a proletárforradalom intézkedései Vásárhelyen valósággá váltak volna, megérkezett a román hadsereg. A vásárhelyi gazdák így a román katonaság rekvirálásaival és önkényeskedéseivel szembesültek, s ezért a Vörös Hadsereg júliusi támadásakor „fölléögöztek”, söt sokan a vöröskatonák segítségére siettek. (Július 25-én a visszatérő román parancsnok ezért 56 vásárhelyit lövetett agyon.)

Az első világháborúhoz és 1918–19-hez képcst a két világháború közötti 20 év szinte eseménytelennek tűnik a szerző által feltárt és bemutatott anyag alapján. A gazdák a búza árváltozásaira, a magas adókra és kamatokra, valamint a hadikölcsönök valorizálatlanságára emlékeznek, s az országgyűlési választásokra és pártpolitikai küzdelmekre (amelyek pedig Hódmezővásárhelyt sem kerülték el) nem vagy alig. „... a gazdák számára – írja a szerző – ezek az évek ismét a szorgos munkával, a vagyongyarapítással teltek el.”

A második világháborúval és az azt követő átalakulásokkal kapcsolatos resignált hangulatú vélekedésck reális tükrözödései mindannak, ami ennek a napjainkra kihalt, megöregedett vagy más társadalmi osztályokba felszívódott paraszti rétegnek megélni adatott. Megható, hogy mindezek ellenére hogyan és mennyire ragaszkodnak az élethez, a munkához és a hazához. Olyan értékek ezek, amelyekkel jobban lehetett és kellett volna sáfarkodnunk – sugallja a szerző, s ezzel a recenzens is messzemenően egyetért.

A kötetet irodalomjegyzék, térképvázlatok, valamint igen gazdag és beszédes fotóanyag egészítik ki. (Gondolat.)

ROMSICS IGNÁC

Az utolsó nógrádi nagyasszony

Beszélgetés Balogh Károlynéval

Balogh Károlyné Csernyus Aline Rádon született, 1890. április 27-én. A Madách-kutatással már férje életében kapcsolatba került, hiszen *Balogh Károlyt*, *Madách Imre* nővérének és *Bérczy Károlynak* egyaránt unokáját nemcsak klasszika-filológusként és műfordítóként tartják számon, hanem – több kisebb publikáció mellett – ő írta a mindmáig legjobb Madách-életrajzot (*Madách, az ember és a költő*, Bp. 1934.). Férje halála után (Balassagyarmat, 1944) rámaradt a családi hagyaték gondozása, melynek értékét növelte, hogy a költő közvetlen leszármazottai Magyarországon kívül éltek, illetve a náluk volt hagyatékrész nagyrészt megsemmisült. Balogh Károlyné adta közgyűjteménybe a Madách-család levelezésének jelentős hányadát, a család 1850. évi osztályegyezségét, a fotógyűjtemény értékes darabjait, Bérczy Károly teljes irodalmi hagyatékát.

Ezek a fontos források a Nógrád Megyei Múzeumigazgatóság, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum és a győri Xantus János Múzeum állományát garantálják. Rendszeres konzultációt biztosított a Madách-kutatóknak; adatok közlésével és ellenőrzésével segítette munkájukat; az 1964 óta megélénkült kutatás minden jelentős tudományos vállalkozásának részese volt. Nógrád Megyei Tanácsa 1985. januárjában ezért Madách-díjjal jutalmazta. Budapesten halt meg, 1985. február 9-én. Férjéhez hasonlóan, Csesztvén nyugszik.

– *Ismerte még Alinka néni Madách Imre fiát, Aladárt?*

– Személyesen nem. Én csak egyetlenegyszer, éppen Aladár bácsi temetésén jártam Alsósztrégován.¹ Azt tudják (benne van az életrajzokban), hogy apósom mint árva gyerek vele együtt nevelkedett a nagymamánál.² Élt akkor egy Huszár Sándor nevezetű nagybácsi, aki Madách Annának, Imre nő-

vérének volt a férje. Hozzá már akkor sűrűn jártak a fiúk, amikor a piaristákhoz jártak gimnáziumba Pesten. Huszár Sándornak volt egy házvezetőnője, Fekete Mária, aki akkoriban ment alkalmazásba.³ Ez a nő hozott magával egy hatéves gyermeket. Apósomnak nem tetszett a társaság, elmaradt tőlük. Madách Aladár viszont elvette Fekete Máriát és adoptálta a gyereket, aki azután mint Madách Ilona szerepelt. A házasságot a spiritek parancsolták neki. Ők nagy spiritiszták voltak, szellemeket idéztek. Fekete Mária volt a médium, de az öreg Huszár Sándor is teljesen belebolondult ebbe. Madách Aladárt is ők tették spiritisztává, írt is aztán ilyen könyveket.⁴ Hogy a nőgrádiak közül valaki csatlakozott-e hozzájuk, azt nem tudom. Ez a házasság nagyon nem tetszett a családban, kényes egy történet volt, Madách Aladárékkal nem nagyon érintkezünk. Apósom, miután mint gyerekek együtt növekedtek fel, érintkezett vele, a férjem is járt Sztregován. Mi a szüleinknél voltunk Nógrádban, amikor kaptuk a hírt, hogy meghalt Madách Aladár. Apósom ekkor Ausztriában járt a hegyekben, a nyári szabadságát mindig ott töltötte. A temetésre csak mi mentünk a családból, meg Madách Imre bácsi, akit Imsi bácsinak neveztek.⁵

- *Hogyan festett akkor Alsósztrégova, a kastély?*

- Nem volt éppen nagyon gondozott, de a park, az szép volt. Madách Aladárt a régi kis kápolnába temették el, a falu északi végén, a temetőbe.⁶

- *Arról a családban beszéltek-e, hogy Majtbényi Anna, Madách Imre édesanyja járt-e, élt-e Csesztvén öregkorában?*

- Mikor Madách Aladár megnősült, akkor őt Madách Károlyék elhozták Sztregováról Csesztvére, mondván, hogy a nagymama nem lehet egy olyan nővel egy házban, mint Fekete Mária. Pedig mit ártott volna az a 85 éves nagymamának... De hát ilyen volt a felfogás. A nagymama nem is szokta meg Csesztvét, sokszor hitte, hogy Sztregován van. Azután kiment a kertbe sétálni és megnyugodott. Csesztvén halt meg,⁷ de átvitték Sztregovára temetni. Ráadásul amikor a nagymamát átköltöztették Csesztvére, ezt-azt össze is pakoltak, amikor pedig Madách Aladár hazajött az esküvőről Győrből, Madách Károlyékat rettentően lehorolta, összepakolt és visszavitte a holmikat. Ez volt az egyik alapja a családi viszálynak.

- *Madách Imre bölcsője, ami most a csesztvei múzeum kiállításában látható, nem ekkor került ide?*

- A bölcső más ügy. Abban nemcsak Madách Imre feküdt, de a többi testvére is, később Madách Károly gyerekei, ahogy éppen kellett.

- *Fráter Erzsébetről és két lányáról esett szó a családban?*

- Az én időmben nem éltek Fráterek Nógrádban. Fráter Erzsiről sem beszéltek, nem volt már érdekes. Akkor hallottam róla először, amikor a Madách-téma előtérbe került. A lányok közül Borbála, az Ára (így hívták) itt volt Pesten, zárt intézetben. Madách Aladár halála után Emánuel bácsi,⁸ azaz Madách Károly legidősebb fia lett a gyámja. A másik lány, Jolán ott volt a temetésen, nagyon szép öregasszony volt. Másnap meg akartuk látogatni őket az urammal Losoncon, de kitérték előle: „Szegény Jolánkát annyira megvi-

selte ez a tegnapi temetés, hogy inkább hagyjuk máskorra a látogatást.” Nem is találkoztam vele többször.

– *És Madách Imréről hogyan vélekedett a család?*

– Bár Madách Károlynak mind a négy fia művelt, jó állásban levő ember volt, akkoriban még nem jöttek a tudatára, hogy a Tragédia nagy mű. Én tizenhárom éves koromban kérdeztem meg, hogy rokona-e a mi Madáchainknak, akik Csesztvén laknak. Saját fülemmel halottam Emma nénitől, Madách Károly özvegyétől, aki jól ismerte: „Az Imre sógor olyan bogaras ember volt.”⁹ Bérczy Károlyról többet beszéltek. Az Anyegin-fordítás a műveltebb családoknál megvolt. Nagy dolognak számított, hogy megtanult oroszul, hogy eredetiből fordíthassa, ne a Bodenstedt-féle német fordításból. Ezt nagyon emlegették.

– *Milyen nógrádi nevezetesebb családokra tetszik emlékezni a századfordulóról?*

– Megvoltak a régi nevezetes familiák: a Mocsáryak, a Muslayak, Málnapatakán a Kuhinkák, akiknek jólmenő üveggyáruk volt, azután a Prónayak Romhányban, Andreánszky Gábor Petényben, Huszárék Keszegen. Politikáról inkább csak a képviselőválasztások alkalmával volt szó. Emlékszem rá, hogy Török Zoltán sokáig volt főispán,¹⁰ de a megyei politikában mi inkább az alispán, Nagy Mihály nevét hallottuk emlegetni.

– *Hogyan éltek ezek a családok?*

– Általában földbirtokból. Sztregován még nagyúri szokások maradványai voltak, Csesztvén azonban, ahol Madách Károly hét gyereket nevelt, kevés volt a jövedelem, egyszerű az élet. A birkatartás volt ott a legfőbb jövedelemforrás. Apámnak Bodonyban 700 holdnyi birtoka lehetett, szántó, erdő. Nagyon szorgalmasan gazdálkodott. Nyáron mindennap reggel négykor már felkelt. Volt ugyan egy úgynevezett gazda, Pista bácsi, aki valamikor kertész volt a családnál, azután apám gazdát csinált belőle. Ő mondta meg a béreseknek, mikor, melyik táblára menjenek szántani, mit kell vetni. De minálunk ezeket főképpen apám csinálta. Pénz sohasem volt otthon – ezt most komolyan mondom –, de minden egyéb természetben megvolt. Hogyan lehetett az életet pénz nélkül szervezni? Azt ők tudták. Felvettek kölcsönt, rá-táblázták a birtokra. Aztán, amikor jött a váci vásár, eladták a gyapjút, gabonát. Érdekes módon nem annyira Gyarmatra jártak, mert Vácott voltak a nagyobb vásárok, a Duna mellett. Vácról járt ki egy gabonakereskedő, ő meg aratás előtt megvette a termést.

– *Hogyan zajlott a bétékőznapi élet egy kúriában?*

– A házon belül szakácsné főzött, ő volt az „asszonyág”. Volt még rajta kívül szobalány, inas, mindenek, szolgáló. Négyen-ötten. A mindenek a kertben is dolgozott, fát vágott. Ezeken a falusi konyhákban egész nap égett a tűz, mert a disznóknak is főztek, hatalmas nagy fazekakban. Amikor az embereknek már megfőztek, akkor föltették az állatoknak a főznievalót. Ezek az emberek részben természetben kapták a fizetést, ezt konvencionának nevezték, azonkívül pénzben is. Volt használati földjük is. Mindegyik kapott nálunk egy holdat, saját művelésre. Több helyütt voltak úgynevezett dinasztiai, akik ott

szolgáltak tovább a családnál. Emlékszem, hogy például nagyanyáméknál¹¹ Rádon nagyon örültek az asszonyok, ha a lányukat felvették szolgálónak, mert volt a konyhán egy kitűnő szakácsnő, a Marka néni, s ott a lányok nagyon jól megtanultak főzni, ami óriási erény a férjhez menésnél. Kocsizásra használt ló volt a gazdaságban két pár. Kocsi kettő-három, ha az egyiknek kiesett a kereke, akkor befogtak a másikba. Volt egy szánkó is, amikor lecsett a hó, mi gyerekek igen örültünk, jaj, de jó, mehetünk szánkózni. A négy „parádés” lóhoz volt egy parádéskocsi, aki a legnagyobb úr volt mindenütt az egész gazdaságban, a szakácsnők is édesgették, cirógatták őket a konyhán. Volt nekünk egy parádéskocsisunk, 16 évig volt nálunk. Jani kiváló ember volt, apám akárhová elengedett vele, szolgálata alatt egyszer sem volt részeg, ami akkoriban nagy sor volt. Mikor apám eladta Bodonyt,¹² fél év múlva ő is felmondott és elment, mondván: nem mindenes, hogy fát vágjon, utat gereblyézzon, ő lovakkal foglalkozik. Később hallottam valakitől, hogy a rozsnyói püspöknek lett a négyeskocsisa. Autója a felszabadulás előtt csak a tehetős embereknek volt, de annak sem mindnek. Akadt, aki azt mondta, inkább jár lovas kocsin. Autója volt például Rádon Muslay Gyulának, aki különben nagy „lovass” ember hírében állt, ő maga ugyan nem lovagolt, csak hajtott, de versenystállót is tartott.

– *A csesztvei udvarház múzeumépülete mellől lassan eltűnik a hajdani gazdaság utolsó épülete is. Hogyan festett ez akkor?*

– Csesztvén én először négyéves koromban, 1894-ben jártam. Nem sokban különbözött. A folyosó nyitott volt, mi onnan ugráltunk unokatestvéremmel Grosschmindtnéval, Madách Alízzal a kertbe. Csak később üvegezték be, amikor a kislányok születtek, mert nagyon hideg volt a nyitott folyosó. A régi, középső, a kert felőli bejárat szerint volt a nagyszoba közepén, az volt a nap-pali vagy a dohánzó, ott fogadták a vendégeket. Jobbra ettől az ebédlő, a hálósoba, a kisszoba vagy gyerekszoba. Olyan hancúrozást csináltunk ott esténként, hogy csak úgy rengett ott minden! A nagyszobán túl Emma néni, azaz Madách Károlyné szobája, azután cselédszoba, kamra, WC. Annak a szárnynak, ahol most az Arany János emléktábla van, két szobájában volt az „iskola”, ott laktak a fiúk, a nevelővel. A gazdasági épületek pontosan ott állottak, ahol most. Ahol Faraga Mari néni lakik, cselédlakásféle volt, de már a ház felé eső részben istálló meg kocsiszín volt. Nagy öröm volt nekünk, tíz-tizenkét éves lányoknak, hogy szabad volt bemenni és a kocsikon ugrálni.

– *Milyen volt a kúriák népének társadalmi élete, érintkezése?*

– Az ismerős családok látogatták egymást. Elmentek egymáshoz, egy napra, két napra, volt hogy egy hétre is. A rokonokhoz, közel lakó barátokhoz főként vasárnap jártak, s gyakran csak vacsorára. Aki olyan közel lakott, hogy egy-két óra miatt érdemes volt odamenni, Romhányba, Kelecsénybe, ahhoz átmentek vacsorára. Ettek, ittak, kártyáztak, s mint aki jól végezte dolgát, elmentek haza. Ez volt a társadalmi érintkezés szokott formája. A nők is kártyáztak, lórumot, ez volt a divatos kártyajáték. Volt egy nagynénem, otthonülő, ötgyermekes, „szolid” családanya, aki oda volt a lórumért.¹³ A kártya főképpen szórakozás volt, s miután az asszonyok is benne voltak, ők azért jobban megnézték a pénzt, mint a férfiak. A férfiak vadásztak, lovagol-

tak. Nekünk, gyerekeknek a nyár fénypontja a kirándulás volt Szandára, minden évben, kocsival, sok élelemmel. Aztán Szandaváraljáról feljött néhány cigánygyerek, nyaggatták a hegedűjüket, mi arra táncoltunk. Nem minden nyáron, de többször kirándultunk a drégelyi várhoz. Cserhátsurányban rokonok, Madáchok laktak. Ők minden István-napkor adtak házimulatságot, de olyat, hogy mi, gyerekek is részt vettünk rajta. Utazni nemigen jártak. Ha a szomszéd megyébe mentek, az már utazásnak számított, saját kocsival. A jó férfiak kímélték a lovaikat meg az „alkalmatosságot” (a kocsit), így nemigen utazgattak. Inkább az asszonyok mentek fürdőbe nyáron, három-négy hétre. Főként Parádra. Szláicsról azt állították, hogy az csak reuma ellen jó.

– *Hol vásároltak, varrattak, mit olvastak?*

– A tehetősebbek bejártak vásárolni Pestre és szabóhoz is; akinek kevesebb pénze volt, megelégedett a váci meg a gyarmati szabóval és a falusi boltban vásárolt, könyvre és havonta fizettek. Alsópetényben dolgozott egy falusi szabó: parasztember, akinek a környékbeli földbirtokosok megmutogatták a pesti ruháikat, hogy azok hogyan vannak megcsinálva, ő megtanulta, kitűnő szabóvá vált és az egész környéknek dolgozott. De a legáltalánosabb a középmódosoknál az volt, hogy nyáron felvettek egy házivarrónőt, aki ott nyaralt, kosztolt is és közben varrogatott. Én még német divatlapra is emlékszem. Die Modewelt – ez volt a címe. Mindig nagyon örültem, ha ez a divatlap jött, mert idővel megkaptam és szabad volt kivágni a babákat, ruhákat. Az újságok közül a Budapesti Hírlapra és a Gazdasági Lapokra emlékszem. Az én szüleim¹⁴ nyelveket beszélő emberek voltak, nagyon szívesen olvastak németül és franciául. Mindenféle regényeket vettek, meg kölcsön is kaptak. Nagypámának¹⁵ nagy könyvtára volt, ez apámra szállt. Nálunk sok volt az akadémiai kiadvány, sorozat is, apám előfizetőjük volt.

– *Mikszáthot olvastak-e akkoriban Nógrádban?*

– Hogyne, olvasták is, szerették is. Számon tartották, hogy nógrádi.

– *A Mocsáry-megyetörténet meg volt a családoknál?*

– Mikor még a férjemmel fiatalok voltunk, nagyon szerettünk volna egy Mocsáryt megszerezni. Már akkor sem volt nagyon forgalomban. Mondom: „Nagymama, abból a Nógrád vármegyei monográfiából, amit a maga nagyapja írt, nincs itt, Rádon egy sem?” – „Jaj, fiam, nem tudom, hol lehetnek, de tán nincsenek is már meg, mert itt heverték szanaszéjjel, hol a padláson, hol itt, hol ott, hát bizony kenyérsütésnél elhasználták őket.”

– *Közismert, hogy a gyermekkor emlékei vésődnek be a legmélyebben az emlékezetbe. Milyen volt akkoriban a gyerekek oktatása?*

– Engem az első elemi iskolákban a szüleim tanítottak. Aztán mikor harmadikba kerültem, akkor kezdett el hozzám járni a Trautwein Gyula bácsi Romhányból, aki ott kántor volt. Minden héten kétszer vagy háromszor elment érte a kocsit és elhozta Romhányból, amikor nekem megadta az óráit, akkor megint visszavitték. Elég idős ember volt már, sok gyerekkel, így rá is szorult egy kis mellékkeresetre. Meg aztán őt tartották akkor kiváló tanítónak. Ő évekig tanított minket, a tanrendben előírt anyagra. Bodonyban csak négy osztály volt, vizsgázni Romhányba mentünk. A plébános úr, a kántor

úr, és még egy tanító előtt, hogy hárman legyenek. Olyan évre is emlékszem, amikor ők jöttek hozzánk, egész délelőtt faggattak az ötödik és hatodik elemi anyagából. Akkor ott is ebédeltek. Elemi után polgárit végeztem, a hatodik elemiből átvettek különbözeti vizsgával a harmadik polgáriba; harmadikat, negyediket végeztem.¹⁶ Szívesen mentem volna tanítóképzőbe, de nem akartak kiadni a házból, így befejeztem az iskolákat 14 éves koromban. De akkor még volt nevelő is, aki nyaggatta az embert egy-két évig. Nyelvekre főképpen. Apám nagyon adott a nyelvekre, azt mondta, nem művelt, aki nyelveket nem beszél. A nevelők németek, ritkábban franciák voltak, akik itt Magyarországon meggyökeresedtek, s az egyik család ajánlotta őket a másiknak. Nálunk volt három évig egy nevelő Stuttgartból, amikor már „túlnöttem” a korán, elment nagynémhez, ahol öt gyerek volt, és azokat is tanította németül. Ezek a német lányok többnyire franciául is tudtak, mind a két nyelvet tanították. Korcsolyázni vitt még, sétálni, tornászni meg főképpen kézimunkára tanított. Anyám nagyon szerette ezeket a lányokat, mint saját lányait tekintette őket és vitte is magával mindig, ha látogatóba mentünk a rokonokhoz.

- *Hogyan találkoztak, érintkeztek a serdültebb, két nembeli fiatalok?*

- Társaságban, névnapokon, családonál. Amikor kicsik voltunk, együtt játszottunk. Nekem is voltak velem egykorú fiú barátaim, én azokkal nagyon jóban voltam, pofozkodtunk, verekedtünk. Akkor sem tartották a lányokat üvegszekrényben. Nagyon jól emlékszem arra, amikor 16 éves koromban egyedül beküldtek Pestre, hogy vásároljak ezt-azt. Nagyanyám ezen nagyon megbotráncozott. Ő még olyan régimódi nagymama volt... A férjemet ismertem már azelőtt is, mint gyerek. „Számbavethető emberként” akkor találkoztam vele, amikor Prónay Mihály főispán lett Nógrádban. Tizenhat éves voltam akkor.¹⁷ Rögtön azzal jött anyámhoz, szabad-e hozzánk eljönni látogatóba Bodonyba? „- Csak gyere el, hiszen atyafiságféle is van köztünk, gyere.” Attól kezdve buzgón járt és egy év múlva férjhez is mentem.¹⁸

- *Ritkán adódik, hogy olyan személlyel beszélgethetünk, aki részt vett 1905-ben a szécsényi országgyűlés 200. évfordulóján tartott Rákóczi-ünnepen.*

- Nagyon sokan és nagyon sokat beszéltek és ez engem bizony nem nagyon érdekelt. Persze tudtam azért, miről van szó. Mi már reggel elindultunk Gyarmatról kocsival és egész nap ott ténferegünk Szécsényben. Sokan voltak. Terítve volt a vár alatt a réten, sátrakban. Volt azután valami, bandériumnak nevezett fölvonulás. Talán négyen-ötven lóháton, de nem sokan. Senkinek nem volt olyan jó hátaelváros, akit el mertek volna vinni anélkül, hogy meg ne bokrosodjon. Nekem nagyon tetszett az egész, felnőttnak éreztem magam és volt is egy olyan ruhám az alkalomra, ami egy fölöttébb lánynak való. Régen volt...¹⁹

A fenti válogatás anyagát adó magnós beszélgetés 1984 nyarán készült Budapesten, az akkor 94 esztendő Balogh Károlynéval. A teljes felvételt a Nógrádi Sándor Múzeum őrzi. A beszélgetést *Praznovszky Mihály* megyei múzeumigazgató és *Kerényi Ferenc* irodalomtörténész készítették. Az interjú szövegét sajtó alá rendezte: Kerényi Ferenc.

1. 1908. július 26-án.
2. „apósom”: Balogh Károly, Madách Mária és Balogh Károly fia, akinek szüleit 1849-ben Maroszlacina mellett meggyilkolták. A „nagymana”: Majthényi Anna, Madách Imre édesanyja.
3. Huszár Sándor leírása és jellemzése Balogh Károly tollából: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, V-an. 4306/1. ff. 344-5. Fekete Mária fényképét – az elmondottak alapján érthetően – csak a közvetlen leszármazottak őrizték meg, megjelent az Érdekes Újság 1923. január 18-i számában. Eredetije elveszett vagy lappang.
4. Madách Aladár tagja volt a London Spiritualist Alliance-nak, lefordította Alfred Russel könyvét, *A gyakorlati spiritizmus védelmében* (Bp. 1884.) Saját könyve: *A szellemvilágról irányeszméi* (Bp. 1889). Számos cikket publikált ebben a tárgykörben és versei is ilyen hatást tükröznek. Erről részletesebben Ruttkay Teréz Mária írt: Madách Aladár (1848–1908), Bp. 1938. 63-6, (Madách Aladár műveinek jegyzéke).
5. Madách Károly fia, a költő unokaöccse (1859–1915). Ő a később emlegetett Cserhátsurányban lakott Madách-rokon.
6. 1934 óta – költő-apjával egyetemben – az alsósztrégovai park emlékműve alatti sírholtban nyugszannak.
7. 1885. május 22-én, 96 éves korában.
8. 1855 és 1924 között élt.
9. Madách Károlyné Csernyus Emma (1838–1927).
10. 1898 és 1905 között.
11. Muslay Sándorné Mocsáry Etelka, Mocsáry Antal unokája.
12. 1910-ben.
13. Muslay Gyuláné Szentiványi Antónia.
14. Csernyus Álán és Muslay Etelka.
15. Csernyus Andor.
16. A negyedik polgári végbizonyítványát 1904. június 25-én állították ki a balassagyarmati polgári leányiskolában. Két jeles, a többi érdemjegy kitűnő. (A bizonyítvány a család tulajdonában.)
17. 1906-ban.
18. A házasságot 1907. december 28-án kötötték Kétebodonban. Balogh Károly (1879–1944) ekkor „kecskedelmi miniszteri segédfogalmazó” volt a fiumei kormányzósnál. A házassági tanúk: Muslay Gyula Rádról és Bérczy Géza (a költő fia) Jobbágyiból.
19. A Rákóczi-ünnep aprónyomatványait (meghívókat, programot) a család a Nógrádi Sándor Múzeumnak ajándékozta. A sajtó alá rendezés során nyújtott segítségért is ezúton mondunk köszönetet Balogh Annának.

Szülőim

Anna nővérem édesanyámnak Huszár Józseffel kötött első házasságából született.

Huszár József 1833-ban vitte 20 éves feleségét a Vác közelében fekvő Nógrád megyei Keszegre.

Házasságuk csakhamar véget ért.

Huszár József, mint Nógrád megye első alispánja, egy erős lovaglás után hirtelen ürített pohár víztől súlyosan beteg lett s már 1841-ben (VII. 7.) meghalt. Árvány hagyva két gyermekét; a 7 éves Józsefet (Pepit, mint a családban nevezték) s a 2 éves Annát.

Nagyanyám ebben az időben Pesten lakott. Így édesanyám anyja látogatására többszörönként tette meg az utat Keszeg és Pest között; Váctól, illetve Vácig rendszeren gőzhajón.

Egy ily alkalommal történt, hogy 1846 nyarán megismerkedett atyámmal, aki viszont egy váci kanonok nagybátyját látogatta meg időnkint Pestről.

Édesatyám Olaszországból, hol a „Lajos bajor király” nevét viselő 2. dragonos ezredben szolgált, 1842 körül került, mint kapitány Pestre s az ezred másodtulajdonosának, báró Lederer Ignác lovassági tábornoknak, ki akkor Magyarország vezénylő tábornoka volt – lett segédtsíztje.

A magas műveltségű, szellemes, előkelő modorú hölgy mindjárt az első találkozásnál felkeltette atyám érdeklődését. A vonzalom kölcsönös volt; a találkozások ismétlődtek s rövid idő alatt házasságra vezettek.

Az esküvő 1847. január 17-én történt meg Sztregován.

Kevés emlékem maradt abból az időből szülőimről és sajátosságos játéka a véletlennek, hogy egyéniségükre nézve jellemző egy-egy epizódja életüknek éppen annak az egyénnek útján jutott tudomásomra, aki jóval utóbb, bizonyos sógorsági kapcsolatba jött családunkkal.

Ez Károlyi László, későbbi alkancellár volt, abban az időben József nádor elnöki titkára, szekretáriusa. Mint a budai első társaságban kedvelt fiatal ember, megfordult ő a gróf Festetich-háznak akkor látogatott estélyein is. Ott találkozott az akkor még nőtlen édesatyámmal.

A háznak jó kedélyű, szeretetre méltó úrnője sokszor vidította fel társaságát ötleteivel, tréfáival. Napirenden voltak akkor a charade-ok. A grófnő egy nagy és egy kis ollót téve egymás mellé, atyámat hívta fel, hogy fejtse meg talányát. A megfejtés volt: Chere (die Schere) Charles Scharl, bécsiesen kis olló.

Elég ez a kis epizód is arra, hogy illusztrálja azt a kedveltséget, melynek édesatyám e körben részese volt; amire sokoldalú nyelvismérete is kvalifikálta – folyékonyan beszélt az angol, a francia és olasz nyelvet és ismerte a nemzetek költészetét is.

A másik epizódot ugyancsak Károlyi László édesanyám özvegyi éveiből mondotta el.

Mostoha bátyám, Huszár Pepi, elérvén tízéves korát, anyám a Tereziánumba kívánta őt helyezni. A dolog sikere a nádor kegyétől függött. Ezt kikérendő, anyám kihallgatásra jelentkezett Károlyi útján. – A kihallgatás után a nádor a kérvényt átnyújtva titkárának kedvező elintézés végett, kifejezést adott annak az előnyös bnyomásnak, melyet az özvegy Huszárné egyénisége ő reá tett, mondván: „Multum mihi places ista Domina Huszár; est una domina nobilissima”.

Magukban csekély jelentőségű dolgok ezek; de drága emlékek, hisz szeret-tinknek még lába nyomát is megbecsüljük, mikor örökre elvesztettük őket.

Szülőim lakása egybekelésük után Budán, a várban, a csendes Fortuna ut-cában volt. Ott láttam meg én is a napvilágot.

Miután Pepi időközben a Tereziánumba került, ide már csak Anna nővé-rem követte anyámat Ninával; aki utóbb szülőimről való megemlékezéseiben atyámat nyílt és meleg szívűnek, vidám kedélyűnek, tréfára, dalra kész em-bernek jellemezte.

Anna nővérem is mindig az igazi jó és sohasem mostoha atyai érzés meg-nyilatkozását tapasztalta atyám részéről s mindenkor gyermeki hálás kegyelet-tel emlékezett meg róla.

Nemsokára következtek Magyarország szabadságharcának oly szomorúan végződött, dicső napjai,

Atyám átlépett küzdő seregeink sorába s a 2. számú Hannover-huszárez-zredben őrnagyi rangot kapott.

Néhai Prónay Péter beszélte el, aki „kedves embernek és vitéz katonának” mondotta atyámat, hogy szemtanúja volt annak, midőn atyám osztályának élén rohamra vezette huszárjait a reájuk irányzott heves ágyútűzben, abban a híres esti lovasrohamban, amely javunkra döntötte el Isaszegnél az 1849. április 6-án, nagypéntek napján, a Klapka és Jellasich között vívott véres ütközetet.

Később atyámat tábornoki (vezérkari) őrnagyi minőségben az erdélyi had-sereghez rendelték s itt Bem alatt harcolt a hadjárat befejeztéig, számos csa-tában.

Atyám távozásával, anyám Sztregovára költözött nagyanyámhoz. Itt kereste fel őt később atyám s ebből az időből valók az emléksorok, melyeket nővé-rem emlékkönyvébe írt:

„Recht thun und edel sein und gut,
Da hat man immer frohen Muth
Und Freude um sich her.

Sztregova den 30. Juni 1849.

Dein dich Liebender Vater (A te szerető apád
Karl Balog” Balogh Károly)

Egyetlen kezeírása atyámnak, mely reám maradt.

Nemsokára ezután együtt indultak a végzetes kimenetelű útra, magukkal víve Pepit is – és két hónappal az emléksorok megírása után már egyikük sem volt az élők sorában.

Szalatnya

Tegyünk most a közlebbi szomszédoknál néhány látogatást.

Enyhe szép nyári délután nagyanyám s nővérem Szalatnyára készülnek s m', fiúk is részt vehetünk a kirándulásban.

Az ötvenes évek elején kedves és előkelő családi kör telepedett le a kis szalatnyai pusztán, mintegy másfél órányira Sztregovától.

A falutól nyugatnak fordulva, a bikóci fensík magaslatára kapaszkodunk, annak túlsó hajlatán azután egy „kőporos”-nak nevezett, valójában hatalmas kövekkel porozott sziklaszoroson át a túlsó, széles völgybe ereszkedünk le s Szt. Péter kis tót községben áthaladva, csörgedező patakocska mentén, csakhamar elérjük a csinos parktól környezett szalatnyai, egyszerű kis úri lakot. Mellette néhány gazdasági épület.

A háziasszonyi tisztet a Haynau áldozatai között vértanúi halált szenvedett Csernyus Menyhért özvegye, de la Motte Izabella grófnő látja el. Anyja az öreg grófnő már nem folyik be a háztartás vitelének gondjaiba s csendes elvonultságban él szobájában.

Csernyusné gyermekei közül Emma és Ida leányai vannak otthon, a szülői háznál. Emma, az idősebb, komolyabb természetű, nyugodt kedélyű s végtelen szívjószág tükröződik barna szemének megnyerő tekintetéből. – Ida temperamentumos, élces, vidám; duzzadó életvidor ajkakkal, mosolygó szürke szemekkel; nővéremmel egymást megértő jó barátnek.

A Csernyus-család megtelepedésének idején még nem történt meg az osztály a Madách-testvérek között. Akkor Madách Károly vezette a sztregovai gazdaságot, anyja nevében. Göndör, szőke hajával, aranyfényű bajuszával, derűs kék szemével, ritka szép férfiszámba ment. Madách Imre Csesztvén élt még akkor házaseletének boldog éveit.

Az előkelő, vendégszerető, leányos háznak közelsége természetesen megismerkedésre vezetett s Károly nagybátyám mihamar már gyakori vendég volt a szalatnyai pusztán.

Kis fekete ponyján, a Bandin, szokta bejárni a gazdaságot, ezen tette meg kirándulásait Szalatnyára is.

A kis Bandi már könyv nélkül ismerte a járást a kőporoson keresztül; szüksége is volt rá, mert bizony sokszor vak sötétben botorkált vissza, hazafelé.

Károly nagybátyám kevés szavú, zárkózott természetű volt. Meleg, benső viszony fűzte őt a jó öreg plébánoshoz, a felejtethetlen Gaál bácsihoz. De ezért bizony sokszor órákhosszat is elültek pipaszó mellett, csendben, szótlantul.

Egyszerre, mintha változás állott volna be természetében; megszűnt a bizalmas együttlét némasága, s mikor holdvilágos estéken együtt rótták a sztregovai kastély udvarát, felhangzott ajkaikon a dal:

Repülj lovam, szikrázzék a patkó!

Ez a kislány, de kedvemre való!

Egy dolog van a világon, ami egyszerre akkorát fordít az ember természetén s ez a szerelem. – Ennek a változásnak nagybátyám természetében is ez volt a jelentősége.

Madách Károly s Csernyus Emma nemsokára gyűrűt váltottak.

Röviddel ezután megtörtént az osztály a testvérek között. Madách Imre a néki jutott Sztregovára költözött át, Károly meg boldogan Csesztvére vitte fiatal feleségét. Boldog lehetett!

Felesége, Emma néném jó modora, szép lelki tulajdonságai, magas műveltsége mellett, mint hű és önfeláldozó hitves, mint gondos, szerető anya, mint takarékos, szerény igényű, mindig tevékeny gazdasszony – igazi típusa volt a derék magyar nagyasszonynak, amelyiknek a fajtája, sajnos, nagyon kiveszõben van.

Bizonyos keserű reminiscenciával írta Madách Imre sógornõje emlékkönyvébe:

Jól tudom, bár ah nem érzem,
Kincs a nõ, ha hõn szeret.
A ház-oltár szent a lángja,
Amit keble rejteget.
Hogyha e szent láng kialszik
Összedûl a templom is –
Szûz kedélyed azt megadja
A férjed nyugodt, benned hisz.*

Sok évtized múltával, a Gondviselés új köteléket fûzött a két család között. Mikor néhány évvel az itt elmondottak után ott álltam a sír mellett, mely a szalattnyai park hársfáinak árnyékában de la Motte grófnõnek hamvait takarta, nem sejtettem, hogy negyedizû unokája lesz egykor fiannak boldogító jó anyala.

A *Szûlõim és Szalattnya* címû részletek Balogh Károly kéziratosa, a Petõfi Irodalmi Múzeumban õrzött emlékirataiból valók.

Balogh Károly *Madách Máriának* második házasságában született fia (1848. július 11–1920. április 9.). Miután szüleit 1849-ben oláh martalócok vad kegyetlenséggel meggyilkolták, a korán árvaságra jutott gyermek nagybátyja, sztregovai otthonában nevelkedett, annak hasonló korú fiával, *Madách Aladárral* együtt, a szigorú elveket valló nagymama, *Majtbényi Anna* védõsárnyai alatt. Balogh Károly késõbbi éveiben a pécsi kir. tábla elnökeként mûködött, csak bírói hivatásának élt, szabad óráit erdõn-hegyen tett sétáinak, s hangulatos akvarelljei készítésének szentelte. Ifjúkorának összegyûjtött emlékeit fia, Balogh Károly (1879. április 23–1944. április 24., Csernyus Aline férje) használta fel alapvetõ Madách-életrajzaiban. (*Madách Imre otthona*, Bp. 1923. és *Madách, az ember és a költõ*, Bp. 1934.)

Emlékirataiból érzékletes közelségû képet nyerünk a Tragédia alkotómûhelyérõl, a költõ mindennapi életérõl, környezetérõl, megjelennek a családtagok, barátok, a többiek között kedves unokahúga, *Huszár Anna* és testvéröccse, *Madách Károly*.

*Emma sógornõm emlékkönyvébe (Madách Imre összes mûvei. I. kötet, 335. oldal)

Kedves Annám!

Mint tudod, mert a' t'len mid'ön nálatok v'oltam eml'itettem v'olt, hogy a' Szabolcs megyei birtokon még most is az édes Anyám nevére van telekkönyvezve, mint arról Februárban, a' tagosítási telekkönyv át idomítása végett, Édes Anyámmal közlött id'ézésből meggy'ződtem, most ezen birtokot magam nevére akarom telekkönyveztetni, még pedig egy füst alatt az egész, azért mellékelve küldöm az örök adás vevési szerződést, azon kéréssel, légy szíves azt aláírni, még pedig vagy Károlyi Miksáné született Huszár Anna, vagy Huszár Anna férjzett Károlyi Miksáné, csak hogy a' Huszár Anna benne legyen, minthogy azonban a' datum még nincs a' szerződésre rá írva, mert a' kelettől nyolcz nap alatt az adó hivatalnak be kell mutatni, még pedig Balogh Károlyal is pósta útján kell aláíratnom, így nem mertem datumot rá íratni azért kérek légy kegyes egy jó sornak helyet hagyni is ezt írni körülbelül, a' hol plajbászal H van írva, egyszersmind kérem Miksát is legyen szíves Előttem mint tanú előtt a' másik oldalra nevét aláírni, mert két tanúnak is kell lenni, a' másik tanút majd Balogh Károly íratja alá. Majd elfeledtem, légy kegyes Édes Annám neved alá oda írni - mint eladó -. A' szerződésbe el adási árat 15 ezer forintot íratam csak be, mert a' százszoros adó, mit a' százalékolásnál vesznek, csak enyire tünteti ki az árat, többtől pedig nem akarok fizetni, mind a'mennyitől muszáj, de reményem, hogy ez ellen semmi kifogástok nem lesz, egyszersmint igen, igen nagyon kérek, légy kegyes az alá írt szerződést a' lehető leg hamarább pósta útján ide Gyarmatra megküldeni, hogy azt mielőbb Károlyal is aláíratva Nyiregyházára küldhesem.

Most Húsvétkor nem leszünk szerencsések, veletek Kedves Annám Sztregován találkozhatni, mert a' Húsvéti ünnepeket otthon fogjuk, mindnyájan együtt tölteni, de az Esztergomi fiúk csak zöld csütörtökön jönnek, és Húsvét hétfőn délután ismét indulnak vissza, így ha még Sztregovára is akarnánk menni, az egész szünnapjaikat kocsin töltenék, a' Posonyiak már 9-én jönnek b'aza, s' reményem legalább három hetet fognak itthon tölteni. Az Esztergomi fiúkat kétszer öntötte ki a' víz, majd egy lábnyi víz v'olt a' szobájukba, a' keményök is be dőlt, s' azért már ismét szobájukba laknak, az én nagy félelmemre, hisz azok a' szobák egy év alatt sem száradhatnak ki, a' padló alatt, fiatal ember ugyan sokat kiáll, azért az Isten talán csak őket is megsegíti. László csak azon bossz'odik mért nem tudott az alatt árvíz lenni Esztergomba, míg ő ott deákoskodott egész jux volt volna az neki.

Nagyon bossz'antott, hogy a' Füleki ujonczczozásra nem mehettem, a' minék pedig annyira örültem, de nem csak én de Emmám is, ki az egész hetet nálatok, és Jolánnal töltötte volna, és én is minden délután hol hozzátok, hol Jolánékhoz rándultam volna, de utólag szegény Deák reguiemje valóságos szerencse v'olt reám nézve, mert én már vasárnap rosszul éreztem magamat, de azért ha a' reguiem nem lett volna Kedden, még is únnak indultam volna, pedig a' hideg, és Kocsizás következtében okvetetlen még betegebb lettem volna, mint így is v'oltam, és menyi alkalmatlanságot csináltam volna nektek Kedveseim.

Betegséget lábon akartam elviselni, nem mertem lefeküdni a' reguiem előtt, mert sokan lettek volna, kik azt mondják ott van a' baloldali ember, a' reguiem előtt sebul. Krankheitot kapott, azért tartottam magam a' mennyire

lehetett a' reguiem alatt olly rosszúl lettem hogy azt gondoltam rögtön elájulok, és a' reguiem után sem fekettem még le, mert a' 10 papot kik az Isteni tiszteletet tartották illendőnek tartottam, ha a vármegye honorariumot nem ad nekik, legalább ebédre meg bívni és így még csak azok távozta után fekettem le, és így feküdtem Keddtől Szombatig, szombaton keltem fel, ez ugyan gyönyörű mulatság lett pólna, ha úgy útba vesz elő. No de majd meg vizitálom a' nyáron a' szolgabírói hivatalokat, és akkor kipótolom a' télen mulasztottat.

Most Kedves Annám mindkettőtöket számtalanszor csókolva, az alá írt szerződésnek mi előbbi vissza küldését kérve vagyok B. Gyarmaton 1876-dik évi Marczjus 30-án

igazán szerető bátyád
Madách Károly

A fenti Huszár Annához címzett, eddig kiadatlan, eredeti, dokumentumértékű levelet Balogh Károlyné Csernyus Alice leánya Matzon Frigyesné született Balogh Anna volt szíves az első közléshez rendelkezésünkre bocsátani.

Vidéki Magyarország

A Fonyódi Helikon kisantológiája

Érkeznek rendre a könyvek az ország minden részéből. Van amelyiket a szerző küldi meg, van olyan amelyiket a létrejöttében közreműködők. Másokat a könyvesboltokban fedezek fel, mint például *Bertók László* (hányszor terveztem, hogy írok neki, ismeretlenül is!) gyűjteményes verseskötetét, *Takáts Gyula* irodalomtörténeti jelentőségű levélgyűjteményét (Helyét kereső nemzedék). Csak az imént örülhettünk a miskolciak *Hetek* antológiájának, s máris itt van könyvsorozatuk következő darabja, *Cseh Károly, Csorba Piroska, Fuermann Imre* verseivel (Három hangon). Tovább gyarapodik a nyírségiek *Tiszta szívvel* című sorozata, de onnan éppen *Oszabó István* magánkiadású verseit kapom meg baráti szívességből, *Ratkó József* ajánló soraival. Karcagról *Györffy István* újra kiadott *Nagykunsági krónikája* érkezik, majd egy mai kun szerző szociográfiája, *Körmenyi Lajos* Boldog emberekje. Békésből *Filadelfiek* szép kiadványai és *Sarusi Miska* új regénye, a *Magyar Krisztus*. És sorolhatnám még, hozzátéve azt is, honnan mit kértem meg, mert másként elérhetetlennek bizonyult, s hol minék a megjelenését várom. Talán az sem magánszempont, hogy egyre gyarapodik azon kötetek száma, amelyek személyre szóló baráti hangú dedikációval érkeznek. Nem csupán nekem, hanem Kecskemétről Miskolcra, Miskolcra Kaposvárra, s nem csak ezekre a

helyekre, hanem napjaink mindegyik élő irodalmi topográfiai pontjára. A vidéki Magyarország egyre inkább tud egymásról, önmagáról. Éppen a gyarapodó könyvek révén is. Egyiket ugyan központi kiadó jelentette meg, a másikat valamilyen helyi szerv, intézmény, de a könyvek közös vonása, hogy szerzőik mindannyian vidéken élnek, a vidéki Magyarország egy-egy talpalatnyi földjéhez köti hűségük, vállalásuk. Helyzetük egyáltalán nem könnyű, de legtöbben egy-egy helyi folyóirat, alkotóközösség, irodalmi kör családmelegében otthon érezhetik magukat. Helyzetük és szerepük tudatosítása nélkül kitartásuk céltalanságba fulladhat, tehetségüket beissza a provinciális sivatag, amelyet termőre kellett volna fordítaniuk, s tudjuk, hogy ez nem játszi feladat.

A legtöbbet a helyzet felmérése érdekében, a programadásban, az egyéni vállalások csontrendszerének megszilárdításában minden bizonnyal a műhely-értékű munkát végző vidéki folyóiratok tettek és tehetnek. Ebben mintha máris késésben lennének. Igaz, nem önhibájukból. Hosszú ideig belső ügyeikkel voltak elfoglalva, s introvertált fejlődési szakaszukat megnyújtották az ún. ügyek, botrányok, amelyek mögött mindig valamilyen politikai pikantéria húzódott meg. Mikor ki hibázott, tévedett? Fontos lehet majd ennek is a pontos feltérképezése, de eredményes csak akkor, ha a tévedhetetlen igazságosztó komor

talárját nem borítjuk magunkra. Az események láncolatát, a mögöttünk levő éveket azonban úgy is fel lehet fogni, mint vidéki folyóirataink autonómiájának megteremtődését. Törékeny autonómia ez, s vidékenként, folyóiratokként nem azonos szintű. Megszilárdulása, mondhatni a lapok további munkájának eredményessége – miért másért szükséges az autonómiájuk!? – a szocialista demokrácia további szélesedésétől és intézményesülésétől függ.

Így látta ezt az ötödik fonyódi helikoni találkozó minden résztvevője, akik 1985 tavaszán a folyóiratok képviseltekben összegyűltek. Amiről eszmét cseréltek, mind-mind meghatározója azok sorsának, pályaalakulásának, akikről az előbb említés rejtett, avagy kimaradtak a példálózó felsorolásból. Ezért essék szó most nem róluk, hanem a fonyódiak szerény kiadványában foglaltakról. De mi is a Fonyódi Helikon? Kezdetei ötven évre nyúlnak vissza a múltba. Már Takáts Gyula olyan találkozóhellyé tette házukat, ahol „megfordult a Nyugat utáni harmadik költőnemzedék sok tagja” – olvashatjuk az elmúlt évi helikoni összejövetelekről kiadott kisantológia bevezetőjében, *Laczkó András*nak, a *Somogy* című folyóirat főszerkesztőjének tollából, aki egyébként a vékonyka füzetet is gondozta. Tiszteletre méltó magánparnasszusból *Simon Ottó* és *Fodor András* (a táj hűséges költőfia) intézményesítette a félmúlt örökségét, még 1980-ban. Kezdetben a helyi jelleg, a lokálpatrióta érzület, a dunántúliság dominált. Nem csoda azonban, hogy rövid időn belül eljutottak a „vidéki Magyarország” gondolatáig, s tavalyi találkozójukat már a hely szellemének áldozó alkotók részvételén túl kiszélesítették a folyóiratok gondjainak megtárgyalására is. (A tanácskozás horderejére jellemző, hogy az MSZMP Központi

Bizottsága és a Művelődési Minisztérium is képviseltette magát.) Amikor ezeket a sorokat írom, már bizonyos, hogy 1986-ban folytatása lesz a kezdeményezésnek, s mire lapunk megjelenik, már az eredményről is tudni fogunk.

Az előttünk levő kisantológiából azt is megtudhatjuk, milyen alapokra gyűll majd a várhatóan programadásra is vállalkozó országos összefüvetel.

1985-ben bevezetőt *Vekkerdi László* tudománytörténész mondott, a tőle megszokott nagyívű gondolamenettel. Előadása az évekkel ezelőtt a *Valóságban* publikált tanulmányával együtt, amely a vidéki folyóiratok helyzetét tárta fel, a kérdéskör alapvető irodalmának minősül máris. Teljességgel világos – történeti áttekintése alapján is –, hogy indulati, érzelmi megközelítéssel aligha megyünk sokra a vidékiség minősítésében. A magyar társadalom fejlődésének jellegét és irányait kell feltárnunk ahhoz, hogy a ma felemás eredményeit és kudarcait megértsük. Miután ezt elvégezni, Vekkerdi Lászlónak a jelen megítéléséhez is van néhány megfontolandó szempontja. Az előre felkért korreferátorok, majd a hozzászólások – sajnos, a kötet nem tartalmazza mindegyiket – Vekkerdi László igazát igazolják, árnyalják. Teljes körű az egyetértés, hogy a provincializmus elmarasztaló minősítése nem főváros és vidék összefüggésében alkalmazandó a műveltség és korszerűség tekintetében, hanem magyarság és európaiság, nemzeti értékszint és egyetemes haladás mindenkori viszonyrendszerében. Az így felfogott szellemi haza pedig nem a vidék-főváros egyszerűsítő antinómiája szerint értékelhető. *Zimonyi Zoltán*, a *Napjainkban* megjelent egyik tanulmányában joggal állapítja meg: „Az értékesebb törekvések mindig is különbséget tettek a fővárosellenesség és a vidék felemelése között.”

Vekerdi László, a „kellő sokféleség” fontosságát sem felejtette ki előadásából, amit *Hatvani Dániel*, a *Forrás* főszerkesztője érvényesen pontosított kijelentésével: „a magyar provincia számomra korántsem egyne-mű fogalom”, mondta, ahogy „a főváros sem homogén képződmény.” Filadelfi Mihály, az *Új Aurora* főszerkesztője, kényszeres „bizonyítvány megmagyarázásával” ugyancsak ezt igazolja. És még hány helyről kapcsolódhatnak hozzá!

Ugyancsak Hatvani Dániel az, aki a helyi irányítás és a folyóiratok autonómiájának kérdését értelmezni próbálja. „Konfliktushelyzetek szikrázó kislüléseit” említi, de a beható elemzéssel ő is adós marad. Mint ahogy a közölt szövegek mindegyikében igen szemérmesen kerül terítékre a téma, amiből az a sejtelmünk támad, az egyik meghatározó tényező körül téblábolunk. Vekerdi nem habozik: a vidék önállósodásával kapcsolatban kerekén kijelenti: „nem az önkényt kívánjuk decentralizálni”. Vagyis decentralizáció és tovább szélesedő szocialista demokrácia elválaszthatatlanok. Különben a vármegyék leg-

rosszabb örökségét erősítjük fel, minden kísérőjelenségével együtt, s nem azt, ami követendő, ami miatt például egy *Németh László* Madách Imrénkről szólva azt írta: „Nógrád köztársaság”. Persze Hatvani Dániel is tudja, hogyné tudná: „több demokrácia kellene”.

Bizonytalan, ködös, lila értelmiségi óhajok? Literátorok meddő füstölgései, realitásoktól elrugaszkodott fantáziálása? Aligha! Amikor reformról beszélünk, tartalékaink feltárájáról és kihasználásáról, nem ártana tudatosítani: hihetetlen lehetőségeink rejlenek a vidék magáratallásában és megerősödésében, alkalmasint a „régio-központok” határain túl is. A maguk területére vonatkozóan mindegyik főszerkesztő tudja, mit tehetne ennek érdekében. Hogy *együtt* tudják, már minőségi különbség. Remélhetően az idei tanácskozáson mindez pontosul, javaslataik kiegészülnek, s átválthatnak a közös cselekvésre – az ország javára. Minderről pedig a mostaninál teljesebb körű kiadványban értesülhetnénk. (Fonyódi Művelődési Ház)

LACZKÓ PÁL

Az ének megmarad

Ének a közösségért

Ha egy magamfajta, vidéken dolgozó fiatal íróember, lehetőségeit kutatva, megpróbálja becserkészni az úgynevezett irodalmi élet berkeit, bizony könnyen megtörténhet, hogy idő előtt elkedvetlenedik, feladja hitét az esetleges elképzelt közösségben. Mert hamarabb lehet lehangoló élménye a széthúzásról, komoly hadállásokra emlékeztető székértáborok mérgezett nyilakkal vívott, a kizáró-

lagosságot zászlóikon lobogtatók harcáról, mint a gondolati azonosság mellett megnyilvánuló különbségeket is toleránsan vállaló, egymást testvérenek tekintő közösségek „ólmelegéről”. A valóság, avagy a körülmények szigorú apaként gondoskodnak róla, nehogy az ember könnyelmű illúziókat dajkáljon. De valóban olyan szánivaló, gyermeki naivság lenne az ilyesmi?

Mindez egy érdekes irodalmi csemegét, a *Hetek* Miskolcon megjelent antológiáját forgatva ötlött fel bennem, nem éppen első alkalommal – újólag inkább. Az emberi konokságot és hűséget asszociálja bennem a cím: *Az ének megmarad*. És mégis: ha elolvasom a kötetet is – szerkesztő *Zimonyi Zoltán*nak az egyénileg jelentős pályát befutó hét költő – *Ágb István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon* –, mint feltételezett szellemi közösség történetének elmúlt két évtizedét végigkísérő utószavát, bizony az derül ki: „*A Hetek csoportosulást mindig is furcsa ellenmondás jellemezte, vágytak is e közösség tenyérmelegére, ám nem álltak ki érte, hogy lássák.*” Talán a kívülről jövő szándék zavarta őket, amely mint a hatvanas évek elejének legtehetségesebb költőit szeretne volna a hét fiatal csoportnak látni? Talán nem volt bennük annyi hajlandóság, konspirációs készség a kilincseléshez, mint a *Kilencek*ben, akiknek a hatvanas évek végén, nem kis nehézségek árán, antológiában sikerült demonstrálni egymást vállaló egyezségüket? Vagy a távolságok, amik a szűkebb szülőföldön megmaradva/kiszakadva közcük szakadtak?

Akárhogy is volt/van, *Az ének megmarad* gyönyörűen bizonyítja, hogy ha személyes útjaik ritkán is futnak össze, ez a hét ember „tudja” egymást. A kapcsok állandó hangoztatása nélkül is nyilvánvaló ez az összetartozás, amit az indulásukban is szerepet játszó *Kabdebő Lóránt* így fogalmazott meg a *Forrásban* 1977-ben megjelent tanulmányában: „*Ami közös bennük, az nagyon kevés, mégis talán a leglényegesebb: egyszerűen, egy időben keresték és fogalmazták meg azt az emberi magatartást, amely szükséges ahhoz, hogy tájékozódjunk és eligazodjunk alakuló-*

változó világunkban, veszélyeivel figyelemfelhívóan szembeszálljunk: kritikus-önkritikus, harmóniára törekvő társadalmi létezésünket biztosítsuk.”

Ezért is tehetette meg az antológiát hét ciklusra osztó szerkesztő, hogy a versek elől elhagyja a költők nevét, s azokat csak a tartalomjegyzékben közölje. Így aztán mint egy önálló kötetet járhatjuk be a könyvet, közben-közben azt a játékot is eljátszva, hogy próbáljuk megtippelni a szerzőt. Bevallom, időnként magam is mellétaláltam; a személyiség egyéni színei ellenére is megtréfált az egymás mellé illesztett témák, és a róluk való gondolkodás hasonlósága. Közhelyes dolog leírni, de megteszem: a *Petőfi-Ady-József Attila-Nagy László* vonal egyenségi folytatói ők, a legmélyebb magyar költői hagyományok ápolói. Hűséges költészet, sorsköltészet az övék, még ha ez egyeseknek a berkeken belül anakronisztikusnak tűnhet is; esztétikai attrakciók helyett a kimondott világon van a hangsúly.

Legtöbb itt közölt versükből úgy szólván a föld szaga, lehellelte árad, a szennyeztelen természet szabad levegője verdesi – vándorbotot fogva is – hűséges fiának arcát. „*Számból a hűség / ki ne szaggattassék. / Elnyütt öregeink / itt édesednek a földben*” – ahogy Ratkó József írja. Mert nemcsak az eszméltető föld köt, „*melyet a fény elé kell végre tartani / mint anyám a tojásokat*” (Serfőző Simon), hanem éppen az ebből tenyésző emberi szálak, kötelécek, hiszen valójában „*Az ember nagy, nem az anyag*” (Ratkó József). Ezért szólhat zsoltárként Serfőző Simon *Anyám* című verse, mely a szükségszerű kiszakadás fájdalomán túl egy veszendősüllyedő életformát is elbúcsúztat szép szavakkal, a vele együtt pusztulni látszó értékek iránti őszinte aggodalommal. És erre az érzékeny te-

rületre érve egymás után szakadnak fel a kérdések is: „Mi készül itt, milyen irtóztató / rend, hogy ennyi az áldozat?” (Ratkó József). „Elvetélhet a nyár? ... Elvetélhet a föld? ... Elvetélhet a világ?” (Bella István). „Ebben az országbatárral / körülkerített anyában: hazámban / ki lakik majd?” (Serfőző Simon).

A változtatás gyakorta erőszakosnak látszó mozzanataitól való érthető idegenkedés, az ösztönös, önkéntes értékörzés küldetéses szerepe mellett nyilvánvalóan nosztalgia is szerepet játszik ebben. Ez utóbbi ellen talán Ágh István próbál küzdeni a legtudatosabban, legsikeresebben: „*ba ott maradnánk, / bakancsból, vatelinkabátból kioldva, / nem szállnánk már föl sobasem, / és árvák lennénk ott, ahol / kofaságba hajszolnak a hétköznapok*”. Ugyancsak ő fogalmazza meg az illúzióktól megtisztított ambivalens állapotot a jelképes című Új évben: „*végül is ő lesz látható belőlem, / akit a kinok vágtak, összegyűrték, / a lombhullató fákat örökzöldre bűvölő / ének mögött a veszendő ember arca.*”

Feloldásként, megtartásként marad a szerelem, amit gyermekien önfelcédtt pillanatok egész sorában örökítenek meg valamennyien. Itt van alkalom a játékra, az egyéniség teljes feloldására a másikban, miként Buda Ferenc vallja gyönyörűen: „*Te vagy az ország, ottbon, haza, / megáldott méhednek van igaza. // Beléd én jajszóval kapaszkodom, / kívüled fölöttem nincs batalom.*”

Az egyértelműen világos tónusok, felszabadult bolondozások egyébként meglehetősen kisebbségben vannak a könyvben. Zimonyi Zoltán inkább a közösségi gondok egyéni átéléséből keletkezett versekben kereste és találta meg a rokonságukat bizonyító motívumokat. Az olyan nem hívalkodó, nagyon is hagyományos, manapság

érezhetően háttérbe szoruló témákban, mint a történelem. Erről valamennyien lajstromozhatnak olyan tragikus dolgokat, mint Ágh István: „*Etted a lódögöi: / fajtádat, legjobb barátaidat. / Zágráb, Fiume, Tarnopol, Losonc. / Voltam ott, ettem lábnyomod.*” E nemzedék idegrendszerébe a gyermekként, közvetve megtapasztalt dolgok láthatóan egész életükre meghatározó módon beivódtak, lírájuk talán ha akarnék sem lehetne más: sorsköltészet. „*Felejt a föld. Én nem felejték. // Úgy épült csontom és agyam, / hogy minden kint kiénekeljek.*” (Ratkó József).

Meghatározzák őket az anyanyelv természetességével vállalt és százzszor megénekelte gyökerek, s egyben persze lehetséges, elviselhető életterület is markáns módon behatárolják – akár Nagyállón, akár Budapesten. A kritikus összvetésben talán ezért marad alul a jelen, fokozódik teljes kilátástalanságig az aggodás: „*Igazszóló szavaink elvesznek. / A maradék megdadogósodik. // Tettekkel nem találkoznunk, / amelyek másokért tennének. / Elszaporodó pangó vadvizekként / csak a veszteségeink gyűlnek.*” – készít komor leltárt Serfőző Simon; „*jelenünkből csak az iram / az iramlás marad meg / elfeledjük szeretteinket is / érzéseinket szétdobáljuk / s vágtatunk csupán a létért // hol vagy jövendő*” – kérdezi nevén nevezett kétségek között Kalász László; „*Petőfi képe a polcon / meginog*” – rögzíti a kor- és értékzavart Buda Ferenc; „*már senki sem látja egymást belül*” – sikoltja Ágh István; „*S bár otthonom a város: / se menedékem itt, se hazám*” – sóhajt egészen mélyről Raffai Sarolta.

A szociografikus vizsgálódás bizony mindinkább jajszavakat görgget a felszínre, a korszerűséget formai bravúrokban mérőkben esetenként a kortévesztőknek kijáró sajnálkozást

keltve – az ctikáról alapvető fogal-
makkal rendelkezőknek pedig szinte
megközelíthetetlen, alig követhető
példát adva. Meg kellene változni? A
csillámló naprakészség kedvéért át-
hangolni azokat a húrokat, miket a
legmélyebb szenvedélyek feszítenek?
„*Ha elfelejtem árvaságotok / találba-
tok-e magamnak barátságát?*” – kérdezi a
válasz bizonyosságával Ágh István.
Hát persze; jelentéseiket egyszerűen
nem lehet 1986-ban sem figyelmen
kívül hagyni. Annak ellenére, hogy el-
képzelt eszményeinket gyakorta nekik
maguknak sem sikerült megvalósíta-
niuk; közösség utáni állandó vágyuk

ellenére sem formáltak igazi csapatot
a Hetekből, mint arra az utószó már
idézett részlete utal. Szétszórt, laza
partizánközösség maradtak, amin ér-
vényesítették hatalmukat az ellent-
mondások, de akik egymástól függet-
lenül, és egymást erősítve is kötele-
ségüknek érzik, hogy – Rátkó József
gondolatával – erre az óriás hangle-
mezre, a Földre ráénekeljenek. Így
lehet, hogy vesztett csaták, évekig hú-
zódo hallgatások után is valamennyi-
en együtt mondhatják Serfőző Simon-
nal: „*Ott vagyunk, ahol a küzdelem
izzad, / ma és mindennap.*”

BEZZEG JÁNOS

ENDRÓDI SZABÓ ERNŐ

Néhai Andersen úr látogatása Magyarországon avagy hattyúból kacsza és megfordítva

Avagy: Minőségforradalomról egy antológia ürügyén

„*Arra a szellemre hasonlítás,
amelyet megértesz.*”

(Goethe)

Az ének megmarad című kötet a hat-
vanas évek elején induló költőnem-
zedék hét, többé-kevésbé azonos vé-
tetésű, „mesterségesen beszűkített lét-
feltételek között” eszmélkedő, a
„*megkésettég, történelem okozta
zavarok, meghatározó fiatalok éle-
mények hiánya*” által sújtott képvi-
selőjét mutatja be, mintegy két év-
tizednyi verstermésük hosszmetzeté-
ben. A hasonló sorsot hivatott szim-
bolizálni a szerkesztésmód is: a cik-
lusok versei a szerzők megnevezése
nélkül sorjáznak. El kell ismernünk:
ritka kiadvány, amit jeles kiadói
erény bocsátott a nyilvánosság elé. A

kötet – különlegességében – kihívást
is jelent, arra ösztönöz, hogy ezúttal
ne az antológia és a benne közre-
adott művek s szerzőik méltatására
helyezzem a hangsúlyt, hanem a
könyv által fölmutatott poétikai
összkép s az általa reprezentált köl-
tészeti típus elemzésére törekedjem.
Okaim legnyomósabbja az, hogy *Az
ének megmarad* költői kivétel nélkül
többkötetes auktorok. Teljesítményük,
pályájuk íve izenként és teljességben
is sokszor megmértetett már. Jelenlé-
tük, műveik sora irodalomtörténeti
tény s eképpen a szóban tárgy kötet
kópiájáról idemácsolható arcképck
nem sok nővumot mutathatnának föl
az előzőekhez képest, hacsak azt
nem, hogy a pálya egésze felől te-
kintve szükségképpen csonka állapo-

tot tükröznének. Az effajta mérlegelés nem csak fölösleges, de méltatlan is volna.

Másfelől pedig, ahhoz, hogy a Hetek költői számára pontos, sőt végleges helyet jelöljünk ki egy literatúrai korszak hierarchiájában, egyelőre nincs meg a kellő távlat. A poétikai folyamat – amelynek részesei – él, lélegzik, változik és alakul. Ugyanakkor viszont tény, hogy a jelentkezésük óta elmúlt idő, a lassan kitelő emberöltő alatt a társadalom életében korszakos változások estek s ezeknek természetesen hatniok kellett a szellem állapotára is. Vagyis: a *fél-távlat* birtokában vagyunk. A Hetek – *Agb István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon* – antológiája ezért is kihívás.

A hatvanas évek, az indulás és a „*csoportba terelés*” időszaka, a konszolidáció és a gazdasági reform, az általános föllendülés reményének évtizede. S ebbe a rövidke történelembe ágyazva: a (kultúr)politikának közvetlenül és nyersen elkötelezett, angazsált irodalommal szemben a Hetek – szinte akaraton kívül – letéteményesivé váltak az/egy új költői formanyelv kibontakoztatásának. Ez magyarázatul szolgál arra is, hogy a szerzői együtttest „*fellövő*” Napjaink és az Új Írás, *Kabdebó Lóránt és Farkas László* lelkes kritikus-szerkesztői közreműködésével, miért akart műhelyközösséget kovácsolni a hasonló vététesű, ám eltérő alkatú, szellemiségű auktorokból. Tény, hogy tisztességes elvi-elméleti indítékokon alapuló munkálkodásuk kísérleti jellegű volt és a kísérlet nem állta az idő próbáját. A Hetek „közössége” sohasem volt más, sohasem volt több virtuális képződménynél. (Alighanem tisztán látta ezt a *Tiszatáj*at akkoriban az ország egyik legjobb folyóiratává szervező-alakító

Ilia Mibály, aki nem ragaszkodott a nemlétező közösséget demonstráló „karámosított” közlés módhoz.)

Egyvalami azonban kétségkívül összekapcsolja ezeket a költőket s ez: az általuk művelt költészeti típus. Az a populáris-népi ihletésű „*sorsköltészet*” (Kalász László kifejezése), ami a magyar irodalom *Petőfi-Ady-József Attila-Illyés-Nagy László-i* vonulatának folytatása. Az tehát, amiről a kötet szerkesztő-válogatója, *Zimonyi Zoltán* így ír az utószóban: „*Kérdés tehát, hogy a Hetek életanyagukkal, a bajok elkiáltójaként tüntek-e csak ki, avagy a felfedezés kínzó élményét és látomásait sikerült időt állóan megformálni, esztétikai értékévé tenni? Az aktualitás izgalman túl, a változó világban, a növekvő valóságismeret és politikai kultúra napjaiban lesz-e még hatásuk? Antológiájuknak erre a kérdésre is felelni kell.*” A magam részéről azonban – amint a bevezető mondatokban utaltam is rá – bátorodom e kérdésnél többre vállalkozni: az antológia által fölmutatott összképben nem a Hetek virtuális csoportja vagy a szerzők egyéni poétikái, hanem egy tágon értelmezett, sokak által művelt, a magyar irodalomban idestova két évszázada „uralkodói trónon” látható költészeti típus lehetőségeit kercesem-mérlegelem.

Úgy látom ugyanis, hogy a napjaink lírájának fejlődési vonalai körül sorakozó kérdések hatványozottan vonatkoznak e típusra. Egyrészt azért, mert az úgynevezett „*sorköltészetnek*” – szemben a hetvenes évek elején kifejlődő újszerű alkotómódszerekkel – történelmi (= irodalomtörténeti) múltja van, másrészt pedig azért, mert a vonulat – amint azt a Hetek poézise és a nyomukba lépő újabb nemzedékeké is bizonyítja – nem befejezett egész, *nem lezárt folyamat*.

Nem mellékes azután az a körülmény sem, hogy az elődök, Petőfi, Ady, József Attila, azaz a típus kifejlődése korában a világot, ilyen vagy olyan szemszögből bár, de mindenképpen egységként lehetett érzékelni: minden más széthullott-széthullhatott, de az erkölcsi világrend még nem bomlott meg. A 'lényegiségek' és verbális szimbólumaik, például 'Isten', 'Haza', 'Tisztetség', 'Magyarság', 'Szerелеm' nagyjából mindenki számára azonos jelentéssel bírtak, azonos tartalmakat jelöltek: általánosan és egyöntetűen azonosíthatók voltak. A típust megújító, új tartalmakkal telítő Nagy László költészete pedig a hatvanas évek konszolidációjában, a Politika és az Értelmiség között megkötött friss szövetség, tehát egy viszonylagos harmónia rendjében teljesedett ki. A léttartalmak és létkörülmények áttekinthetők, a létminőség lényegi vonásai – a nyugalmi állapotban – megragadhatók s viszonylag könnyen kifejezhetők voltak.

A hetvenes évek azonban a történelmi hullámmozgás völgyét, a 'differenciálódás' – nota bene – a széthullás időszakát jelentette. A világ „rendszereszerű” működése áttekinthetelenné vált, ám a költészetnek, tiszte szerint, továbbra is a világban való eligazodásra kellett – és kell ma is ösztönöznie. Amire csak akkor képes, ha többet tud a valóságról, mint olvasója. Az elmúlt másfél évtizedet azonban nem jellemzi az egységes erkölcsi és szemléleti világrend, aminek kategóriái vezérszavak gyanánt kínálkozhatnának a poézis számára, következképpen: nincs egységes, konszenzus alakította nyelvi rendszer sem (mint Nagy László pályájának zenitjén), ami a mindig-mindenütt azonos tartalmak-jelentések jegyében adhatna eligazítást a zürzavarossá vált valóságban. A költők, a költészet egy része, ebben a

helyzetben „fölmond” a világnak, „kivonul” belőle, nem vállalkozik immár a totalitás megragadására. A káosz tagadásának talaján kialakulnak az új típusok, amelyek az *irónia*, s ennek abszurd-groteszk változatai, s *nyelvkritika* és az *esztétikai-stilisztikai részletkérdések* középpontba állításával, technévé avatásával a *távolvágtartást* nyilvánítják ki s erre ösztönöznek. E típusokban az úgynevezett „közösségi líra” vonásai elhalványulnak, s ezzel együtt a magyar irodalomban ilyen vagy olyan előjellel fetiszizált történelmi-nemzeti problematika is háttérbe vonul vagy teljesen eltűnik. Úgy látszik tehát, hogy napjainkban kizárólag a „*sorsköltészet*” vallhatja magáénak azokat a tulajdonságokat-képességeket, amelyek mozgósításával – a magyar valóság nyomában szintén kátyúba zuhant – magyar líra szekerét továbbblendítheti, s megismételheti a hatvanas évek költészeti „minőségforradalmát”.

Alighanem ez a látszat tartja meg „irodalmi trónusán” a típust. Egy, a néhai mesemondótól kölcsönzött hasonlattal élve: a kulturális gyakorlat, az intézményesült irodalmi közizlés szárnyasjóságainak udvarában a „*sorsköltészet*” a csodaszép, a hófehér hattyú, a poétikai léggömbhámozó legalábbis páva, az újszerű 'neopercepcionalista' típusokban alkotó pedig – na mi!? Bizony nem más, mint a rút („poszt-, transz-, neoavantgarde”) kiskacsa. Hagyjuk most a fölháborító fogalmi gengszterizmust, ami a légbőlkapott elnevezések címkeit ragasztja, közelítsük a helyzetet más oldalról!

Azt hiszem – lett legyen szó bármilyen kor művészetéről – a kritika akkor éli boldog pillanatait, amikor megmutathatja a történelmi mozgásokba ágyazott poétikai irányokat, amikor kimutathatja a különböző – társadalmi-szociológiai és esztétikai –

közegekben zajló folyamatok *egybeeséseit*: ha föltárhajta azokat a csomópontokat, amelyekben az irodalom és társadalom erővonalai egymást erősítve *közösen* mutatnak a progresszió irányába. Mármost, ha elfogadjuk, hogy napjaink egyetlen érvényes és értelmes egyéni és közösségi magatartásformája a társadalmi „perújrafelvétel” szorgalmazása, a „*dült bitek*”-ben véghezviendő rendteremtés, a kaotikus, elemekre hullott világ, a valóság újrastrukturálása, akkor ehhez hozzátartozik, hogy e magatartás a progresszív szellemiség nevében lép föl. Egy olyan autonóm világgép nevében tehát, amelynek kialakítását ugyan a társadalom múlt- és jelenbeli hierarchiája, a paternalista irányítási gyakorlat inkább gátolta, mintsem igényelte, ám ami nélkül mindenféle költészet a létalapját veszti. A kérdés tehát az, hogy a vizsgált költészeti típus valóság-elméleti milyen világgépre engednek következtetni vagy – *Serfőző Simon* szavaival szólva – mi is az a „jófogású igazság”, amire a szóban forgó poézis épül?!

Nem szívesen teszem, de nincs terem a mélyebb elemzésre, ezért tapasztalati alapon jelentem ki: emléktöredékekből, az elmerült népi-paraszti közösségek és életmód iránti nosztalgikus vágyképek kivételéből, illetve a publicisztikai szinten megragadott szociologikus elemekből s természeti látványokból *erősen föltilizált*, de szerves egységgé nem szerveződő, *pszeudo-világgép* uralja napjaink e „hagyományosnak” is nevezett költészeti típusát. Mindez, de különösképpen a romantikus föltilizálás a „megfelelés” mozzanatára irányítja a figyelmet; arra, hogy ez a világgép mennyiben fedi a valóság konkrét tartalmait: vagyis: a hagyományos technével megragadható-e a valóság teljessége? Kibontva a kér-

dést: az ilyen típusú alkotások olvas-tán a szigorú logikai építmény (szerkezet, versmodell) és az esztétikai bizonyosság (érzelmi-gondolati energiák, nyelvhasználat) ötvözetéből megszületik-e a teljes valóságra mutató fölismerés, amelyet megrendítő evidenciaélményként élünk meg? Más szavakkal szólva: e típus műveiben létrejön-e az alkotás-totalitás kapcsolat, létrejön-e a modellnek, a mű gondolati-indulati szerkezetének, mint igazolandó feltevésnek használatára kimunkálható nagy pontosságú adekváció?! S továbblépve: megjel-jük-e azokat a rendteremtő szerkezeteket, elrendező szövegcsapokat, amelyek egy újrastrukturált világ, az *átrendezett valóság* képét vetítik elénk a műalkotásban?

– A válasz – nyilvánvaló – nem! Esetleg: részlegesen. Magyarán: a jelen valósága e „sorsköltészet” szemléleti, megismerési aspektusából nézve értelmezhetetlen, áttekinthetetlen. A költemény kimerül az elszigetelt, szociologikus jelenségek (természeti látványok, életérzés-szegmentek stb.) zsánerszerű megverselésében, a poézis extenzíven terjeszkedik. Nem vállalkozik a külvilágon uralkodó zűrzavar, a széthullás megérzékítésére, egyszersmind a káosz mélyén kétség-telenül létező, az alkotás teljességében *reális vágyképként* kibomló rend érzékeltetésére. Következésképpen: az így s a föntebb körvonalazott „episztémológiai talajon” (talajtalanságon) születő poézis a partikuláris hiány és hiányérzet költészete. Kitérőnyi időre az antológiához kanyarodva: Zimanyi is szükségesnek látja leszögezni, hogy ezek a költemények az élet, a valóság „*már-már banális témáiról szólnak*”. És mégis, bár Kalász László is versei „inflációja”-ról szól egy helyütt, mindez nem jelenti a művek, s főként nem a szerzők „értécsökkenését”. Nem költői szemé-

lyiségük, vagy teljesítményeik megkérdőjelezéséről van szó, hanem arról, hogy – ha már inflációról beszéltünk – az általuk választottművelt költészeti típus eszközei – egy új történelmi helyzetben, megváltozott körülmények hatására – devalválódtak. Egyszerűen elégtelenné váltak – nevtől és munkásságtól függetlenül. Megveszekedettséggé volna például azt állítani, hogy az antológia versei híján vannak a megrendítő erőnek; ugyanakkor tény, hogy – a mértékadó egyéniségek egyik-másik alkotásának kivételével – ez az erő nem a nembeliség magaslatai felé lendít, hanem a provinciálisba, a partikuláris lét mélyrétegeibe ránt. Nem is történhet másként, mert a kötet művei által fölmutatott hiányt – a paraszti közösségek és életmód eltűnését, a természettel való közvetlen kapcsolat megszűnését stb. – személyes történelmünk élményeként éltük át. Az esztétikai megidézés ezért – számunkra – szükségképpen híján van a fölfedezés elementaritásának. Az azóta született nemzedékek pedig legfeljebb versbeszédett történelemként olvassák – ami persze nem kevés –, ha egyáltalán olvassák ezeket a műveket. (Aligha tévedek hát, ha azt gondolom, hogy valaminő elégtelenségérzet ösztönözte-motiválta a Hetek költőit ragyogó drámák és prózai művek megalkotására.)

Folytatva az előbb félbehagyott fejtegetéseket, de immár csak jelzés-szerűen: a „hagyományos” típus költői nyelve nem más, mint az adalék-információkkal földúsított (valóság-részleteket is magába olvasztó) köz-

nyelv. Ennek következtében az alkotás megmarad az ábrázolt tárgyias-ságok és szemantikai látványok által közvetített *elsőfokú közlés* szintjén. A (szemantikai) modell nem hoz létre többretegű jelentésmezőket, nem tartalmaz „érzékfeletti” többletet. A „lényegiségek” megragadása elmarad, a „megfelelés” nyelvi vetülete is csonka: nem mutat a teljességre. S ugyanez mondható el az etikai-politikai vetületről: a történelmi és egyéb, ebbe a szférába sorolható *allúziók* nem elegetek még az autonóm, modellértékű világkép sugallmazására sem.

Tisztában vagyok azzal, hogy a teljes és mélységben is megfelelő éleltségű kép kialakításához egy sor alkotáslélektani, irodalomszociológiai, kultúrpolitikai és egyéb vonzatot is meg kellene vizsgálni. A kiszabott terjedelem azonban – melyet így is jócskán túlléptem – ezt már végképp nem teszi lehetővé. (Ugyanezért kellett eltekintennem attól is, hogy az eddigieket példákkal és idézetekkel támasszam alá.) De – mint már korábban is jeleztem – nem törekedtem többre néhány kérdés körvonalazásánál, bízva abban, hogy lesznek akik továbbgondolják az itt félbehagyottakat, s eredményeképpen a „hagyományos” költészet – kilépve a poétikai kátyúból – megújulásával válik részesévé a sürgető és elodázhatatlan költészeti és társadalmi „minőségforradalom”-nak. Mert bizony a mese valósággá teljesebbé: a rút kis jószágról kiderül, hogy királyi madár s a körüludvarolt, méltóságteljes, költői hatyúról bebizonyosodik az, hogy – KACSA!

Banos János: Látlelet

Egy decemberi délelőtt, a Boráros téren fölszállván a kettős villamosra, különös kegyét élvezhettem a véletlennek. Azt a keskeny formátumú, izléses borítójú verseskönyvet pillantottam meg egy gimnazistaforma fiú kezében, melyről most kívánok beszélni: Banos János elsőkönyves költő *Látleletét*. A gyerek a villamos forgó peronján állt, én a csuklókorong innenső, szilárdabb oldalán. Szinte egy forgószínpad nézőjeként szemlélhettem, miként hat megcélzottjára, az olvasóra a verseskönyv, melyről, akkor már tudtam, beszámolót fogok adni.

A hűvös december dacára hajadonfővel utazó, szemüveges fiú arca kíváncsiságot és röprengést árult el. Fogadtam volna: ő maga is ír verseket, s izgatja, miként lépte át a küszöböt a nála kétszerte idősebb kolléga. Úgy néztem utazótársamra mint a versolvasásban érdekelt szakemberre, akinek már van véleménye, de még nincsenek előítéletei. Amikor a szerelvény a Szabadság-híd alatti megállóban elsötétedett, úgy döntöttem: nem folytatom az olvasói voyeurkodést, ám ettől fogva az ismeretlen kamasz nézőpontjából közelíték Banos János verseihez.

A költő- vagy tán kritikusjelölt mindenekelőtt azon mereng, a borítólapot, később a könyvtárban a *Ne mondj le semmiről* antológiát tanulmányozva, hogy a kezdet átkozottul nehéz. Az említett gyűjtemény 1974-ben jelent meg, s ott már egy kötetre való verssel szerepel az akkor huszonegy éves Ba-

nos János. Igaz, próbára tevő kanyarok vezették az antológiáig. A Nógrád megyei Ecsegen született és nevelkedett a harangozó fiaként, s bár tízéves kora óta ír verset, mert a ministránskodásnál többre becsüli saját istennőit, a műzsákat – a sors nem éppen költői területre veti: a nyügnék érzett környezetből a pesti gumigyárba kerül szakmát tanulni. Katonáskodása után esti tanfolyamon készül az érettségire, újságíró lesz az üzemi lapnál, önművelőként finnil tanul, hogy fordíthasson; mindez kiolvasható a versekből, utószavakból, az antológia ajánlását író *Bella István* soraiból, folyóiratok műfordítás-közleményeiből. E sorsképlet nem ismeretlen versszerető középiskolásunk előtt – *Babitsot* bújva megtudta már, hogy a magyar költő – tisztelet a kivételnek – vidékről jön és Pestre tart.

Tinédzserünk – most már otthonában, az olvasósarok fénykörében – *Petőfi*, *Nagy László* és *Samuel Beckett* arcképe alatt – éppen rácsap a keze ügyében emelkedő, porzó folyóiratoszlopra. – Vajon mi történt az 1974-ben megjelent (két évvel korábban nyomdába adott) antológia és az első önálló verseskönyv kiadása között? Ennyivel rögzösebb az út a közös bemutatkozástól s a pártfogói fölvezetéstől a saját kötetig, mint az ecségi ház küszöbétől s a gumiipartól az antológiáig? Hány évig pályakezdő a költő? Hogyan váltsa meg a világot, ha túl kell jutnia a krisztusi koron, mielőtt a megváltáshoz megszerezhetné a csodatétel fő tárgyi

kellékét, a verseskönyvet? – Tájékozott olvasónk ráadásul hallott már Banosnál jóval öregebb pályakezdekről, nem is akármilyenekről. . .

Föltűnik diákunknak: a kötetben nem szerepelnek az antológiabeli versek; ebből sok mindenre következtethet. Vagy úgy érezte a költő, hogy időközben meghaladta korábbi önmagát, s magasabb szinten akart önállóan bemutatkozni – vagy lemondott arról, hogy elejéről kezdje a házalást ugyanazokkal a versekkel, s úgy fogta fel, most már két kötete van, az első a közös almanachban, a második a *Láttelelet* sérülésekről árulkodó cégére alatt. Ám ki tudhatja, miféle összjátékot keverték a nem mindig jóindulatú véletlenek s a kényszerpályára szorító szükségyszerűségek?

Mindkét „kötetben” látható az önéletrajzi vonalvezetés, de míg az antológiában közvetlen közelségből rajzolódnak ki a tények, a szülőfalu, a gyár, az albrétek léthelyzetei, addig a *Láttelelet*ben minden távolibbá és áttételesebbé, gyakran álomszerűen felködlővé lényegül át. S míg az első könyvnyi versben maguk az élettények és élethelyzetek sugallják a költő közérzetét, addig a másodikban általánosabb érvényű létszemléletre és közérzetjelzésre tart igényt. Másképp mondva: előbb az egy-embernyi, de tipikus életsorsot tárja elénk, a vidéki szegénysorsból a szellemi centrumok felé, a fény felé törekvő, számtalan akadályba ütköző és küszködő fiatalember életét, utóbb hazányi igazságok megragadására vállalkozik, immár szellemi *küzdelemben*, a nemzet és a nép múltjának megértésére, érzelmi elsajátítására, a tágabb sorsközösségek birtokba vételére, képviselétére.

Pápaszemes kis barátunk úgy látja, hogy az önálló verseskönyvhöz

vezető pálya fordulatától kezdve sokkal modernebb verseket ír a költő. Igaz, a *Láttelelet* legelső sorában mindjárt ott az „egyszerűség” szó, a második versben meg éppen séggel a „naiv” szó tüntet – de a betű ifjú híve nem ül fel könnyen a látszatoknak: megnyugodva könyvel el, jó adag rafinéria húzódik meg az egyszerűség és naivitás látszata mögött; a vidéki költőjelöltet nyilván sokáig úgy kezelték a főváros bennfentesei, hogy nem is lehet más, mint egyszerű és naiv – nesze nektek, jól visszavágott, s ahogy olvasónk a Petőfi-képre pillant, az mintha visszakacsintana. „*Ezt a legegyszerűbb írást: / Isten keze nyomát. . .*” – íme a könyv előhangjának kezdete, s a száj finom mosolyra húzódik: olyasfajta egyszerűség ez, mint az egész teremtésé; bármikor fölcserélhető a legnagyobb fokú és legmagasabb rendű bonyolultsággal. S milyen jó kép valamivel alább a „néztem a világ filmszakadását”! – csettint a műélvezés rügyező homlokú gyakor-noka – íme a hirtelen ráncszakadó alkonyat képzete, mely csak egy huszadik századi költő tudatában jöhet létre.

A látomássá lényegülő látványok, fényeffektusok másutt is erősségei a szerzőnek: „Villámok vakujával exponál az ég” – itt az alliteráció hangeffektussal nyomatékosítja a fénylobbanást –, ez is egyfajta színesztéziának vehető. A folytatás is érdekes: „*Háttérül a nyár / bíza-táblái fénylenek / mint barmatos homlokok / gyárak kapui előtt*”. Rögtön beugrik a jóévtvágyú poéma-fogyasztónak: bár hangzásra nem József Attila-s ez a mondat, a *bíza-táblák* és a *gyárak* együttesen az „utca és a föld fia” örökségére utal. Csak ő nem a külső-ferencvárosi *utca*, hanem a nógrádi *föld* felől érkezett – lám, hova is: „*kocsmá-*

szagúan a belváros / finom villamosain / elnézném: a bázak kifestve sorra / csilingelnek mint díszek / az ország éji karácsonyfáján". – Majd látja még a szerző topisabbnak is ezt a várost, ha jobban megszokja, vagy megjárja Bécsset, Helsinkit – gondolja az elfogulatlan ifjú budapesti. Ismét elismerően pattint az ujjával, amikor ide ér: „szirénázik értem a Göncöl”. Ez igazán szemléltető, fantáziadús kép, szinte látjuk, amint a nagyváros vadonában tévelygő, kocsmában vigasztalódó falusi égi mentők vesznek gondjaikba; mintha csak onnan várhatna segítséget magányában.

Nyílt homlokú könyvkalauzunk – akiről kiderült, nemcsak az agytornáztatás, hanem az empátikus képesség is erőssége – elképzeli az észak-magyarországi faluból jövő költőt, amint „vonatsattogású szívvel” áll a pályaudvaron, s várja sorstársait, akik majd megértik őt. De lám, van remény, hogy itt is hazataláljon és hazára találjon, most már a keserves történelmi múlt ismeretében is, mely egyre inkább foglalkoztatja; mesterek, rokonlelkű pályatársak neveit írja mottóba – az antológiabeli „quasi-kötetben” Pilinszky, emitt Nagy László, Kormos, Csoóri, Ágh, Bella, Szervác nevét. Pilinszky sem pusztán múló ismeretség volt, itt is versrészletek utalnak a szellemiségével tartott kapcsolatra: „Árnyékom plakátja a tűzfalon / – nagy vetítő a Hold” – a testtől elváló, önálló életre kelt árnyék az elidegenült, magányos vagy egyenesen számkivetett ember életérzését hordozza. Egy Kálnoky-vers is fölrémlik, melyben a költő sarkáról leválik az árnyéka, s az ellenkező irányban eltűnik. De itt az árnyék részben egy vidékies érdekszférában funkcionál: „kényelmetlen, hogy árnyékomat / kiplakátoz-

za a Hold / amikor kezemre bilincselik a dülöütat”. Ez a „kényelmetlen” nem a legjobb jelző – sajnálkozik a tizenhét éves – kár, mert igen komoly természetű beklyózott-ságról van szó: a szülőföld iránti hűségről. Ám ismét fölvillanyozódik, amikor a Nagy Lászlót, elsírató versben erre a képre bukkan: „... düböng bennünk a vér / mint Jimmy Hendrix lángoló gitárja / ráég ujjainkra a dobbártya” – a jelek szerint Banos János nem rekedt meg a dülöütak világában; bár hű maradt ahhoz, a modern, metropoliszi képzetek is lenyűgözik idegrendszerét. Másutt is egymásra kopírozza a népmeséket és a valóság vasmonstrumait: „A vasbóvilágfák: / toronydaruk a napfény rácsaiban”, másutt: „megremegnek a toronyházak / mint riadt állatok menekülés előtt”.

Kétségtelenül a képalkotás a fő erénye – vallja a pelyhesállú versolvasó. Aki „valami isten-cirógató szelecskét” szeretne „gajdolni”, s akiről úgy válik le az ünnep, „mint keszkenőkről a bakavonat”, az plasztikusan látja egybe a dolgokat és fogalmakat, s színükről visszajukra tudja forgatni a viszonylatokat. Bárcsak a versszerkesztése is olyan ragyogó volna, mint a megjelenítő ereje, mint a képi áttételekkel tág világlátáshoz vezető életrajzi őszintesége, mint a szelíd lelkiülettel is lázadni képes szociális igazságtudata!

E jókívánsággal és elismeréssel abban a tudatban helyezi el a polcon a kötetet, hogy még sokszor leemeli onnan, mert irdatlan szülővárosában gazdagabb lett egy meszsziről jött rokonlélekkel, akinek további műveit is mindaddig olvasni fogja, míg csak forog a Gutenberg-galaxis. (Magvető.)

ALFÖLDY JENŐ

Ószabó István: A vak géniusz

A géniusz loci a régi rómaiaknál valamely ház, vidék védőszellemét jelentette, de jelöl helyi ihletet is. Van-e ma ilyen – akár Széphalom nevét kiejtve – szűkebb tér, fix pont, de szellemnek annál tágabb hely? Van. Több kellene, de van. S mindjárt az elején ne legyünk kishitűek – mert akadnak jócskán, akik ezt a betegséget terjesztik módszeresen –: Göncruszka szintén lehet műhely vagy ha úgy tetszik – irodalmi alkotóház. Ennek – reménykedjünk – megvalósulásához járul hozzá *Ószabó István* saját kiadásában napvilágot látott könyve: *A vak géniusz*. Míg sok magánkiadású kötetet a dilettantizmus, a kiadókkal folytatott reménytelen párharc vagy éppenséggel a magas bevétel reménye visz nyilvánosság elé, addig *Ószabó* versgyűjteményét egy nemesebb gesztus segítette kacsaringós útján.

A vak géniusz tizenhat rövidebb és két hosszabb költeményt tartalmaz. Első olvasás után idegen szavak légiója lepi el az ember tudatát: ismert és sejtített kifejezések. Lesznek, akik fintorogva veszik tudomásul az idegen szavak garmadáját és ha a címadó vers keletkezése alá akarnak hatolni, nem kerülhetik el ama szellemkalandot, ami végül is a szótárak lapjain kezdődik avagy végződik. Az utóbbi idők egyik néhezzen értelmezhető műve *A vak géniusz*. E hosszú, tömény gondolatsorokat tartalmazó költemény-

ben a kozmosznak és az élet keletkezésének lírai leírásával találkozunk.

Dolga megfejteni mindenkinek, akinek kezébe kerül e könyv, a konvencionálitástól elütő nyelvet, különben elbóbiskolnának a békebeli versek sztereotípiái fölött. Hogy szótárt kell némelykor használni? Annyi baj legyen. Az a jó, ha nem adja könnyen / olcsón! / magát. „*Minden megnevezés / a rejtjel megnevezése. / S a megnevezés: költészet.*”

Szerkesztett kötet helyett jó versekkel bővöl a költő. Vannak poéták, akik a vers belső építésével hódítanak, azzal a statikai módszerrel, hogy a szó, s annak logikai feltörekvése önmagát képes konstrukcióvá magasítani. *Ószabó* küzdelmében éppen az a szép, hogy a nyelv külső tartományát – provinciáját – bekebelezni akarja. Valamiképpen ez a példa arra, hogy a tehetség önmagában elégtelen. Művelni kell és fölkészíteni újabb feladatokra, esetleg – meddőnek minősített – kísérletek árán is. Persze fönáll az a veszély, hogy a tudomány „fölfedezésének” direkt versbeírása a vers ellen fordul, azaz elnyomhatja az érzelmi, a tudat alatti tartományt, s helyette kapunk egy szép, rideg fölépítményt, ahol minden szó erőlködve törekszik a helyére. *Ószabó* igyekszik mindezt elkerülni, amint az olvasható említett hosszú versében.

A madarak népében szintén az anyanyelv körül utazik, mindenestre vitathatóbb szemlélettel, mint *A vak géniuszban*. A huszadik századi magyar költészetnek mindig dilemmája volt, éppen a szorongatottság miatt, a „versben bújdosás” és a Sütő András-i nyelvben bújdosás. Ezért kételkedem Ószabónak ama sorában, amely elhítené: „*Visszafordítani a földet / anyanyelvedre / reménytelen*”. Miért? Nem az a dolguk az anyanyelv birtokosainak, hogy megtegyék vagy inkább elkerüljék a visszafordítást? Aggodalmát értem, csak nehéz elfogadni. Ehhez szükségeltetne a magyar nyelv e századi útjának vizsgálata, mondjuk New Yorkból Marosvásárhelyig. Katasztrófák után is, Adyval szólva: „de lám, még mindig megvagyunk”. Ismétlem, aggodalmát értem és jogosnak tartom, de tudja jól Ószabó István, hogy a kényszer lehet néha a legnagyobb megtartó erő. Évszázados, írott és íratlan berögződésekkel, bármennyire esztétikusan legyenek tálalva, ebben a viszonylag modernebb világban már nem nagyon lehet mit kezdeni. E versbeli szemléletnek így hát cille-ne vagyok.

A kötetet indító *Almaliget* ciklus kisebb terjedelmű verseket tömörít. Az ég tüneményeit – Nap, Hold, Tejút, Szivárvány. . . – emeli a költészet magasába. Az ézerszer használt fogalmak, versbeli közhelyek kiiktatásával újabb képeket fedez fel számunkra, ezzel is jelezve, hogy

vannak még a költészetben lehetőségek, feltörtetlen, szűz területek. Nem egy formai remekléssel találkozunk itt (*A tejút legendája, Kezemben piros alma, A mozgás mágiája. . .*).

Az idő problémája, akár newtoni (abszolút), akár eisten (relatív) látószögből szemléljük: a szembesülés, a félelem nélküliség vagy, ha úgy tetszik, a leszámolás szintjén van jelen Ószabó világgépében. *Írások a titok könyveiben* című verse Keats sírfeliratát – „kinek nevét vízre írták” – juttatja eszembe. „*Vakírás a sivatag / Fodrokat: sor után / sort írt a szél. / Hullámra hullám: / tengert, monumentális / könyvet lapoz a szél. / Mit írt nekem! s a szélnek mit írok én?*”

Első kötetében (*A toronykalapos fiú*) már foglalkozott a költői létnek, mint – számára – egyetlen lehetséges megnyilatkozásnak a formájával. Akkor még a megmaradni akarás színvonalán. Második kötetében már filozófiát alakít ehhez a maradandósághoz. Erre értem a címben írott módosulást, változást. Az *ének hatalmában*, e rövid verselmélkedésben így fogalmaz: „*milyen magas, / ha főlegyenesedik / némaság szolgája. / a dal*”. Csak kívánni lehet Ószabó Istvánnak, amit első könyvében már előlegezett, hogy lépjen „a költészet magaslatára”, egy lépcsővel följebb. (Kazinczy Füzetek, I.)

MAGYAR JÓZSEF

PALÓCFÖLD

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Fűzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Czinke Ferenc

Kojnok Nándor

Kovács Anna

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telephelyén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
86.43729 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alföldy Jenő kritikus (Bp.); *Andrassew Iván* író (Tahitófalu); *Ács Zoltán* újságíró (Bp.); *Baranyi Ferenc* költő (Bp.); *Bezzeg János* költő (Veszprém); *Bódi Tóth Elemér* költő (Salgótarján); *Endrődi Szabó Ernő* költő (Bp.); *Erdős István* író (Salgótarján); *Hortobágyi Zoltán* újságíró (Balassagyarmat); *Konczek József* költő (Bp.); *Laczkó Pál*, a Palócföld szerkesztője (Salgótarján); *Magyar József* költő (Nyírbátor); *Németh Miklós Attila*, a Magyar Rádió helyi tudósítója (Salgótarján); *Petrőczy Éva* költő (Bp.); *dr. Romsics Ignác* történész, OSZK Magyarorsággutató Csoport (Göd); *Milan Sokol* grafikus (Besztercebánya, Csehszlovákia); *Szepesi József* költő (Salgótarján); *Tamás István* költő (Szurdokpüspöki); *Tandori Dezső* költő (Bp.); *Tóth László* költő (Bp.); *Vaderna József* költő (Tatabánya); *Zalán Tibor* költő (Bp.).

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál. (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. - 1000 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint árutalánnal a HELIR 111-96162 pénzügyelmi jelzőszámon. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem örvényünk meg és nem küldünk vissza.*
ISSN: 0133-8167. Index: 23-923.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD